

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİMDALI

**“ÜÇAĞIZLI MAĞARASI (HATAY) KEMİK ALETLERİNİN TEKNOLOJİK VE
TİPOLOJİK ANALİZİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

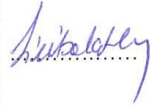

Serdal TURAN

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Derya Silibolatlız Baykara

VAN-2019

KABUL VE ONAY SAYFASI

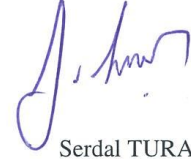
Serdal Turan tarafından hazırlanan “ÜÇAĞIZLI MAĞARASI (HATAY) KEMİK ALETLERİNİN TEKNOLOJİK VE TİPOLOJİK ANALİZİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.	
Başkan ve Danışman: Dr. Öğrt. Ü. Derya Silibolatlaz Baykara Antropoloji, Van YYÜ Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye: Unvanı Dr. Öğrt. Ü. Ayça Gerçek Arkeoloji, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye: Dr. Öğrt. Ü. Cansev Meşe Yavuz Antropoloji, Van YYÜ Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Tez Savunma Tarihi: 13.10.2019	
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum. Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim. 13.06.2019

Serdal TURAN

Yüksek Lisans Tezi

Serdal Turan

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs 2019

ÜÇAĞIZLI MAĞARASI KEMİK ALETLERİNİN TEKNOLOJİK VE TİPOLOJİK ANALİZİ

ÖZET

Üçağızlı Mağarası, Hatay ili, Samandağ ilçesi, Meydan köyü yakınlarında yer almaktadır. Üçağızlı Mağarası, kesintisiz olarak 12.000 yıl boyunca insanlar tarafından yerleşim görmüştür. Erken Üst Paleolitik Dönem yerleşimidir (Güleç, Baykara,2014;149). Mağarada, erken Üst Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen iki kültür bir arada belirlenmiştir. B1-B3 ve C tabakaları Levant'ın Ahmarian olarak bilinen taş aletleri ile karakterizedir. F-I tabakaları ise Öncül Üst Paleolitik dönem taş aletler topluluğuna sahiptir (Baykara,2010;146). İnsanın evrimsel sürecinin bilinmesinde ve tanımlanmasında en önemli kaynaklar aletlerdir. İnsanın ihtiyaçları doğrultusunda, belirli bir hammadde kullanarak ürettiği aletler teknolojik ve tipolojik olarak incelendiğinde insanın düşünsel gelişmişliği ve teknolojik ilerleyişi hakkında bilgiler sunar. Paleolitik Dönem insan yaşamında taş ve kemik hammaddeleri işlenerek, biçimsel ve işlevsel olarak farklı alanlarda kullanılmıştır. Süslenme amaçlı objelerin insan yaşamında yer alması kültürel gelişmişliğin farklı bir göstergesidir. Zengin buluntularıyla Anadolu'da Paleolitik Dönemin önemli temsilcisi durumunda olan Üçağızlı Mağarasında ele geçen kemik aletlerin teknolojik ve tipolojik analizleri yapılarak, Anadolu'da yer alan diğer yerleşimlerde ortaya çıkarılan kemik aletlerin karşılaştırılmasıyla Paleolitik Dönem insanların yaşam biçimi, düşünce ve davranış biçimleri konusunda bilgiler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler :Paleolitik Dönem, Kemik Alet, Bızlar, Kemik İğne.

Sayfa Adedi : 107

Tez Danışmanı : Dr. Öğrt. Üye. Derya Silibolatlaz Baykara

Master's Thesis

Serdal Turan

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
September 2019

**ÜÇAĞIZLI CAVE TECHNOLOGICAL AND TYPOLOGICAL ANALYSIS
OF THE BONE TOOLS UNCOVERED IN**

ABSTRACT

Üçağızlı Cave is located in the province of Hatay, Samandağ near the village of Meydan. Üçağızlı is an Upper Paleolithic Period site that has been continuously inhabited by people for 12.000 years (Güleç, Baykara, 2014: 149). In the cave, two cultures are noticed that dates back to Early Paleolithic period. The B1-B3 and C layers are characterized by stone tools that are known as the Levant's Ahmarian. F1 layers belong to Early Paleolithic Period of stone tools cumulation (Baykara, 2010, 146). The most important sources for knowing and defining the process of human evolutionary are tools. In accordance with human needs the tools that are produced by using a certain raw material provide information about improvement of intellectual improvement and technological development of people when analyzed technologically and typologically. In Paleolithic Period, the raw shapes of stone and bones were processed and used in stylistic or functionally in different fields. The existence of ornamental objects in human life is a different sign of cultural development. With the substantial findings technological and typological analyzes of the bone tools uncovered in Üçağızlı Cave, which is a crucial indicator of the Paleolithic Period. In Anatolia were present and the data relating to the lifestyle, thinking and behavior of the people of Paleolithic age was present with comparing the bone tools that were uncovered in other settlements in Anatolia.

Key words : Paleolithic Age, Bone Tool, Awls, Bone needle.

Quantity of Page : 107

Scientific Director: Assistant Prof. Derya Siliobatlı Baykara

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar DİZİNİ	v
GRAFİKLER DİZİNİ	vii
RESİMLER DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER	5
1.1. İnsan Evrimi ve Alet Kavramı.....	5
1.2. Kemik Aletlerin Ortaya Çıkışı	8
1.3. Kemik Alet Yapım Teknikleri	15
1.4. Teknolojik ve Tipolojik Analiz	20
1.5. Kemik Alet Yapımıyla İlgili Tanımlar	24
1.6. Kemik Alet Çeşitleri	25
1.6.1. Bızlar	26
1.6.2. İğneler.....	27
2. BÖLÜM: PALEOLİTİK DÖNEM VE ANADOLU	30
2.1. Paleolitik Dönem.....	30
2.2. Paleolitik Dönem’de Anadolu Coğrafyası.....	31
2.3. Paleolitik Dönem’de Anadolu İklimi	33
2.4. Paleolitik Dönem’de Anadolu Faunası.....	34
2.5. Türkiye’de Paleolitik Dönem Çalışmalarının Tarihçesi.....	36
2.6. Anadolu’da Paleolitik Dönemler	37
2.6.1. Alt Paleolitik Dönem	37
2.6.2. Orta Paleolitik Dönem	38
2.6.3. Üst Paleolitik Dönem.....	39
2.7. Anadolu’da Paleolitik Dönem Merkezleri.....	42
2.7.1. Kaletepe Deresi 3.....	42
2.7.2. Dursunlu.....	43
2.7.3. Yarımburgaz Mağarası	44

2.7.4. Karain Mağarası.....	46
2.7.5. Merdivenli Mağarası.....	48
2.7.6. Beldibi Kayaaltı Sığınağı.....	48
2.7.7. Kanal Mağarası.....	48
3. BÖLÜM: ÜÇAĞIZLI MAĞARASI.....	49
3.1. Üçağızlı Mağarası ve Konumu.....	49
3.2. Üçağızlı Mağarası'nın Stratigrafisi.....	51
3.3. Üçağızlı Mağarası'nın Tarihlendirmesi.....	52
3.4. Üçağızlı Mağarası'nın İklimi.....	54
3.5. Üçağızlı Mağarası'nın Fauna Özellikleri.....	55
3.6. Üçağızlı Mağarası'nda Bulunan İnsan Kalıntıları.....	59
4. BÖLÜM: KONU, AMAÇ, MATERYAL-METOT.....	61
4.1. Konu.....	61
4.2. Amaç.....	61
4.3. Materyal.....	61
4.4. Metot.....	64
5. BÖLÜM: BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	66
6. BÖLÜM: TARTIŞMA VE SONUÇ.....	75
6.1. Tartışma.....	75
6.2. Sonuç.....	90
KAYNAKÇA.....	97
EKLER.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	.....
TEZ ORJİNALLİK RAPORU.....	.....

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1: Türkiye'deki Paleolitik Yerleşimler ve Tarihlendirmeleri (Yaman,2016: 79) 41	41
Tablo 2: Üçağızlı Mağarası Tabakaların Tarihlendirilmesi(Güleç, vd,2014,22)..... 54	54
Tablo 3: Üçağızlı Mağarasında Bulunan Hayvan Kalıntıları(Güleç, 2014: 23) 58	58
Tablo 4: Üçağızlı Mağarası Dönemlerine Göre Avlanan Baskın Hayvan Türleri (Açıkkol, 2006: 197-224)..... 59	59
Tablo 5: Üçağızlı Mağarası'nda Ele Geçen Kemik Aletler 62	62
Tablo 6: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Bız Ölçümleri 70	70
Tablo 7: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik İğne Ölçümleri 71	71
Tablo 8: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Bızlalara İlişkin Veriler..... 72	72
Tablo 9: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik İğnelere İlişkin Veriler 73	73
Tablo 10: Üçağızlı Mağarası İşlenmiş Kemik Aletlere İlişkin Veriler 74	74
Tablo 11: Batı Toros Mağaraları Kemik Alet Sayıları (Bulut, 2014: 406)..... 86	86
Tablo 12: Batı Toros Mağaraları Baskın Alet Tipleri (Bulut, 2014, 407) 86	86
Tablo 13: Batı Toros Mağaraları Kemik Aletlerinde Tercih Edilen Hayvan Türleri (Bulut, 2014: 407) 87	87
Tablo 14: Üçağızlı Mağarası ve Karain Mağarası Ele Geçen Ortak Fauna 88	88
Tablo 15: Üçağızlı Mağarası ve Karain Mağarası Ortak Fauna (Sağdıç, 2016: 91)..89	89

GRAFİK DİZİNİ

Grafik 1: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik Aletlerin Sayısal Dağılımı.....	64
Grafik 2: Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik Aletlerin Oransal Dağılımı	65
Grafik 3 Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik Aletlerin Dönemlerine Göre Sayısal Dağılımı	65
Grafik 4 Üçağızlı Mağarasında Ele Geçen Kemik Aletlerin Dönemlerine Göre Oransal Dağılımı	67

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 1: Güney Afrika'daki İlk Hominin Yerleşimlerinden Kemik Aletler (Backwell and d'Ericco,2006: 257).....	11
Resim 2: Alet Formuna Dönüştürülen Kemik Şeması (Goodarzi,1999;185).....	19
Resim 3: Kemik Alet Teknolojisi (Bulut, 2014: 80).....	20
Resim 4: İşlenmiş ve İşlenmemiş Kemik Görünümü (Bulut,2014,78).....	23
Resim 5: Temsili Bir Hayvan Resmi Üzerinde Yön Bildiren Terimler.....	24
Resim 6: Temsili Bir Hayvan Anatomisi.....	25
Resim 7: Üçağzlı Mağarası Kemik Aletleri (Üçağzlı Mağarası Kazı Arşivi.....	27
Resim 8: Cove de Moleta(İspanya) Tarih Öncesi Kemik İğne Çeşitleri (Ramis,2001: 908).....	29
Resim 9: Glasiyal ve İnterglasiyal dönemlerde farklı fauna elemanlarının Anadolu'ya giriş yolları (Bahadır,2013: 35).....	36
Resim 10: Türkiye'de Paleolitik Dönem Merkezleri (Dinçer,2016: 214).....	42
Resim 11: Yarımburgaz Mağarası, Galeri ve Kesitler(Aydıngün,2016: 219).....	45
Resim 12: Yarımburgaz Mağarası, Galeri ve Kesitler(Aydıngün,2016: 219).....	45
Resim 13: Karain Mağarası'nın Konumu.....	47
Resim 14: Karain Mağarası E Gözü Jeolojik Seviyeleri ve Tarihlendirme (Otte vd., 1998:419).....	47
Resim 15: Üçağzlı Mağarası Konumu (Güleç ve Baykara,2014,154).....	50
Resim 16: Üçağzlı Mağarası Kuzeybatı Görünümü(Güleç, vd., 2014:2)	50
Resim 17: Üçağzlı Mağarası'nın Konumu.....	51
Resim 18: Üçağzlı Mağarası'nın Stratigrafisi (Açıkkol, 2006: 9).....	52

Resim 19: Üçağızlı Mağarası Kemik Alet Ayrıntıları (Kuhn, 2009: 102).....	78
Resim 20: Üçağızlı Mağarası'nda Ele Geçen Bız Detay	78
Resim 21: Üçağızlı Mağarası F Tabakasında Ele Geçen İki Kırık Parçadan Oluşan Kemik Alet Örneğı ve Çizimi	79
Resim 22: Üçağızlı Mağarası E Tabakasında Ele Geçen Bız Örneğı ve Çizimi	81
Resim 23: Üçağızlı Mağarası E Tabakasında Ele Geçen Kemik İğne ve Çizimi	81
Resim 24: Üçağızlı Mağarası C Tabakasında Ele Geçen Bız Örneğı ve Çizimi	82
Resim 25: Üçağızlı Mağarası Süslenme Amaçlı Yapılmış Deniz Kabuğı Boncular (Güleç, vd.,2013: 26).....	84
Resim 26: Üçağızlı Mağarası B Tabakasında Ele Geçen Bız Örneğı ve Çizimi.....	84

ÖNSÖZ

Geçmiş dönemlerde yaşamış insanların yaşam biçimleri, inanışları, sosyal ve kültürel etkinlikleri herkes tarafından merak edilen konular arasında gelmektedir. Son zamanlarda artan arkeolojik kazılar ve bu kazılarda ortaya çıkan kalıntıların incelenmesi sonucu elde edilen bilimsel veriler geçmiş dönem insanları hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Ancak yine de yapılan çalışmalarda geçmiş dönem insanların tanıma ve onları anlamada bazı eksiklikler görülmektedir. Arkeoloji lisans eğitimi almaya başladığım ilk yıldan itibaren geçmişte yaşamış insanların yaşam biçimi, düşünce ve davranışlarına bağlı olarak geliştirdiği öğelere olan ilgim giderek arttı. Bu ilgi katılmış olduğum arkeolojik kazılarda sıkça bulunan ve aynı işlevde ancak farklı formlarda üretilen aletlerle katlanarak arttı. Alet nedir, neden yapılır, insanı alet yapmaya iten faktörler nelerdir, aletlerin geçirdiği tipolojik ve teknolojik değişimler, bu değişime neden olan etkiler nelerdir, neden bazı mezarlarda ölü armağanı olarak aletler konulmuştur, Mezarlara armağan olarak bırakılan aletlere neden daha özellikli görünüm kazandırılmıştır, Aletin bulunduğu mezardaki birey, aletin yapımcısı mı yoksa kullanıcısı mıdır? Bu sorulara geçerli ve somut cevaplar bulabilmek uzun süreli ve geniş bir çalışmayla mümkün görünse de ilk aşamada en ilkel haliyle alet kavramına yönelmek ve en eski yerleşim yerlerinde ele geçen aletleri incelemek önemli bir aşamada olacaktır. Böylece geçmişin bilinmezliklerini anlamlandırma konusunda yeni bir halka da eklenmiş olacaktır.

Alet kavramının ortaya çıktığı, insanlık tarihinin en uzun dönemi Paleolitik Dönem'dir. Ülkemizde Paleolitik Dönem'in önemli yerleşim yerlerinden biri Hatay'da bulunan Üçağızlı Mağarası'dır. Gerçekten de mağarada ortaya çıkan bulgu ve buluntular Hatay ilinin Paleolitik Dönem'deki önemini pekiştirmiştir. Levant bölgesinin Erken Üst Paleolitik yerleşimlerinden olan Üçağızlı Mağarası Pleistosen Dönem insanları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Arkaik özelliklere sahip *homo sapiens*'lerin yaşadığı mağarada çok sayıda taş alet, kemik alet ve süslenme amaçlı yapılmış boncuklar bulunmuştur. Bunları bir arada değerlendirdiğimizde mağarada yaşam sürdürmüş insanların düşünsel ve davranışsal anlamda gelişmiş olduklarını söylemek mümkün olacaktır. Paleolitik Dönem taş aletler üzerinde sıklıkla çalışılan

konulardır. Ancak kemik aletler bu konuda biraz ihmal edilmiştir. Bu çalışmayla Paleolitik Dönem ve yerleşimleri ile ilgili bilgileri bir araya toplayarak Üçağzlı Mağarası kemik aletlerinin teknolojik ve tipolojik analizleriyle, kemik alet üretimi, değişimi ve gelişimini izlemek açısından benim için büyük bir fırsat oldu. Bana bu fırsatı sunan, tez malzemelerini bizzat incelemek için bana Üçağzlı Mağarası kazı evini ve laboratuvarını açan kazı başkanı Prof.Doç. Dr. Erksin Güleç'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezin oluşum aşamasında bilimsel anlamda benden desteklerini esirgemeyen ve araştırmalarda yardımcı olan Danışman hocam Derya Silibolatlaz Baykara'ya teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca benimle tecrübelerini paylaşan, bana yol gösterici olan, tezin oluşumuna katkı sunan hocam, İsmail Baykara'ya çok teşekkür ediyorum. Eğitim hayatımda maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme minnettarım. Ayrıca lisans yıllarımdan beri bana her zaman destek olan, en zor günlerimde yanımda olan ve sıkıntılarımı paylaşan Eyyüp Yanık ve Yılmaz Ergi'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Serdal Turan

2019

GİRİŞ

Türkiye, Pleistosen Dönem’de birçok insan türüne ev sahipliği yapmıştır. Dünya üzerindeki coğrafi konumu ev sahipliği konusunda etkili olmuştur. Homo cinsinin Afrika’dan çıkmasıyla birlikte dünyanın diğer yerlerine göç hareketleri başlamıştır. Pleistosen Dönem çökelleri, insan ve hayvanlara ait fosiller ile taş aletler bir arada değerlendirildiğinde, DNA analiz ve araştırma sonuçlarıyla günümüzden yaklaşık 1.900.000-650.000 ve 169.000 yıl önce üç büyük göçün olduğu anlaşılmıştır. Doğu Afrika kökenli Homo cinsine ait yeni türler hem Afrika’nın farklı bölgelerine hem de başka kıtalara göç etmişlerdir (Güleç, vd., 2014: 29). Bu göç, yaklaşık 1 milyon yıl süresince Afrika’da yaşamış olan Dmanisi (Gürcistan) *Homo erectus*’larıyla başlamıştır. Afrika’dan çıkarak Gürcistan’a uzanan yol Türkiye’den geçmektedir. Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında yer almaktadır. Bu yönüyle Türkiye, Afrika’dan Avrasya’ya ya da Asya’dan Afrika’ya yapılan göçlerde köprü vazifesi görmektedir. Anadolu’da yapılan çalışmalarda Paleolitik Dönem’in ilk evrelerinden başlayarak günümüze kadar insanların burada yaşadıkları tespit edilmiştir. Afrika dışında da fosil örnekleri bulunan insan türleri ve bunların oluşturdukları kültürel kalıntılar Anadolu’da görülmektedir. *Modern Homo sapiens*’lerin Afrika’dan başlayarak kuzey yarımküreye doğru göçlerinde çok önemli bir konumda olan, nadir görülen Üst Paleolitik yerleşim yerlerinden biri Üçağızlı Mağarası’dır. Burada elde edilen verilerle yapılan kesin tarihlendirmeye göre 43.000 yıl önce insanların yaşadıkları tespit edilmiştir (Özer, vd., 2017: 2).

İnsan fosilleri ve insanın oluşturduğu kültürel kalıntılar geçmiş dönem yaşantısı hakkında bilgiler sunan önemli materyallerdir. Alet, belirli bir amaca yönelik olan ve insan eliyle işlenmiş nesnelere olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar çağlar boyunca dönemsel koşullara bağlı olarak farklı ham maddeler kullanarak gündelik işlerini kolaylaştırmak amacıyla aletler yapmışlardır. Paleolitik Dönem ’den başlayarak günümüze kadar gelen süreçte ihtiyaçlar doğrultusunda işlenerek kullanılan aletler insanların yaşamları hakkında da bilgiler sunar. İlk olarak doğada kolayca temin edilebilen taş, kemik ve boynuz kullanılarak belirli tekniklerle işlenmiş farklı tiplerde aletler yapılmıştır. Kemik aletler, kemik, boynuz veya diş

kullanılarak belirli bir işlevi karşılamak amacıyla işlenmiş, biçimsel değişikliğe uğramış araçlardır.

Paleolitik Dönem'de kemiklerin farklı amaçlar doğrultusunda şekillendirilmesi bız, iğne gibi tipolojik formlara dönüştürülmesi tesadüfen bulunmuş bir olgu değildir. İnsanın gelişim süreciyle bağlantılı olarak düşünsel yeterliliğe ulaşması yeni alternatifler oluşturmaya sebep olmuştur. Alet, ham maddesi doğada bulunan, ancak doğada var olduğu haldeki biçimleri insan tarafından bilinçli olarak değiştirilen düşünce ürünleridir. Düşünce yetisi soyut bir kavramdır. İnsanın ne zaman düşünmeye başladığını kestirmek mümkün değildir. Ancak Hominidlerin çevrelerinde temin edebildikleri nesnelere şekillendirmek suretiyle alet olarak kullanmaya başladıkları düşünülmektedir. Muhtemelen bu aletlerin kolay işlenebilen kemik veya tahta gibi ham maddelerden temin edilerek yapılmış nesnelere olarak tanımlamak akılcı bir gerçektir. Ancak kemik taş gibi dayanıklı olmadığından günümüze kadar ulaşmamıştır. Özetlemek gerekirse teknolojik anlamda ve yapısı itibarıyla insan elinden çıkan her alet, hem somut (ham maddesel) hem de soyut (zihinsel) özelliklere sahip yatırım niteliği taşıyan, karmaşık bir oluşumdur (Arsebük, 2012: 39-55-58). Bu yönüyle incelen kemik aletler sadece teknolojik ve tipolojik olarak değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda insan etkileriyle ortaya çıkan kemik aletler bir topluluğun veya geniş anlamda söylemek gerekirse bir toplumun bilişsel anlamda gelişmişlik ve değişimlerini de göstermektedir. Toplumun yaşadığı çevresel koşullar ve bu koşullara bağlı olarak varlık gösteren hayvan türleri, beslenme, sosyal ve ekonomik özellikler, estetik kaygılar hakkında da bilgi sunan önemli kaynaklardır.

Kemik alet çalışması içerisinde incelemeye alınan aletler, tipolojik (biçimsel), teknolojik (yapım teknikleri) ve deneysel olarak değerlendirme yöntemleri uygulanarak analiz edilmiştir. Paleolitik Dönem teknolojisi, geçmişte yaşamış insan ve insan topluluklarının sosyal organizasyonları olarak da ifade edilebilir. Teknoloji kapsamı içerisinde teknik, materyal, fiziksel aktivite ve bilgisel yapı ile ilgili konular da yer almaktadır (Güleç ve Baykara, 2014: 30). Arkeolojik materyallerin mikroskopik olarak incelenmesi ilk olarak Semenov tarafından geliştirilen yöntemlerle yapılmıştır. Daha sonra bazı araştırmacılar tarafından geliştirilen kullanım ve aşınma izleri takip edilmiştir. Taş alet teknolojisinin metodolojik yaklaşımları sonrasında kemik aletlerin de işlevini tanımlamak için deneysel

çalışmalar yapılmıştır (Buc ve Loponte, 2007: 145). Deneysel alanda yapılan çalışmalarda ele geçen kemik aletlerin işlevleri konusunda kesin bir tanımlama yapılamayan genel açıklamalarla kemiğin hangi teknolojiyle ve ne kadar sürede yapıldığı, kullanım amacı ile ilgili bilgileri açıklamaktadır (Bulut, 2014: 5).

Hatay ili güneyden yani Rift vadisi üzerinden gelen göçleri karşılayarak Anadolu içlerine ulaştırması açısından elverişli coğrafi konumu, uygun iklim koşulları nedeniyle Paleolitik Dönem 'de tercih edilen yerleşim yerleri arasında en iyi bilinen yerdir. Hatay ilinin Paleolitik Dönem çalışmaları 1950'li yıllarda başlayarak günümüze kadar belirli aralıklarla sürdürülmektedir. Avrasya'ya uzanan göç yolları üzerinde bulunan Hatay ili bu özelliğiyle oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır (Baykara, 2013: 186).

Üçağzlı Mağarası, Hatay İlinin, Samandağ ilçesinde yer alır. Bu mağara Levant bölgesindeki Üst Paleolitik Dönem erken fazı boyunca kullanılan ve dönem insanları olan *modern Homo sapiens*'lerin davranış değişimlerinin çok iyi gözlemlenebildiği bir mağaradır. Üçağzlı Mağarası, 1989 yılında Angela M. Deroche tarafından sürdürülen yüzey araştırmasında bulunmuştur. Mağarada 1990-1991 yıllarında kısa süreli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Mağarada devam eden kazı çalışmaları ise Erksin Güleç tarafından 1997 yılından itibaren sürdürülmektedir. Mağarada iki temel kültürel unsurun varlığı bilinir. Bunların daha eski olanı Öncül Üst Paleolitik (ÖÜP) olarak tanımlanan dönem, ikinci ve daha yeni olanı ise Ahmarian olarak bilinen kültürdür. Ayrıca, mağaranın üst kısmındaki çok küçük bir nişte 17 bin yıllık Epipaleolitik depozitlere de rastlanır.

Bu tez çalışması esasen iki temel amaç doğrultusunda işlenmiştir. İlk olarak ülkemiz sınırlarında kalan Anadolu coğrafyasında Paleolitik Dönem yerleşimlerindeki iklimsel ve çevresel özelliklerini inceleyerek bilinen yerleşimlerini bir araya getirip değerlendirmektir. İkincisi Anadolu'nun güneyinde yer alan, göç yolları üzerinde bulunan ve 43.000 yıl öncesinden insana ait yaşamsal faaliyetlerin tespit edildiği Üçağzlı Mağarası kemik aletlerinin teknolojik ve tipolojik analizleri sonucunda elde edilen verileri değerlendirmektir. Ancak sadece teknik ve teknolojik betimleme ile sınırlı kalmayarak aynı zamanda mağara sakinlerinin düşünsel yetisi, alet yapma becerisi, estetik algısı hakkında bilgiler elde etmek ve bu bilgilerle dönem insanların yaşamlarını anlamlandırmaya çalışmaktır. Çalışmaya dahil edilen kemik

aletler 1999-2010 yıllarında sürdürülen kazı çalışmalarında bulunmuştur. Tanımlanabilen tipolojik özellikler ve işlevsellik durumlarına göre ayrılan 33 adet kemik alet incelenmiştir. 15 adet bız, 4 adet kemik iğne ve 14 adet işlenmiş kemik alet mevcuttur. Üçağzlı Mağarası'nda kemik ve boynuz aletler Üst Paleolitik Dönem boyunca görülür ancak yine de sayısal olarak fazla değildir. Tabakalarda ele geçen işlenmiş kemik aletler yoğunluklu olarak bız ve kemik iğnelerdir. Bunların tanımlanmasında form, fonksiyon ve teknolojik analiz yapılmıştır. Mevcut aletlerin tanımlanabilen tipolojik özelliklerinden yola çıkarak kategorize edilmiştir. Ayrıca belirli bir form kazandırılan bu aletlerin hangi teknolojik uygulamalar geçirdiği araştırılmıştır. Bu verilerden yola çıkarak bilinen aletler ile karşılaştırma yapılarak hangi işlevde kullanıldığına dair bilgiler elde edilmiştir. Sayıca az olmasına rağmen Üçağzlı Mağarası sakinlerinin alet üretme ve kullanma konusunda ortaya çıkan sonuçlar oldukça değerlidir. (Kuhn, vd. 2009: 99)'da Üçağzlı Mağarası'nda bir kemik alet üzerinde yaptığı çalışmada Öncül Üst Paleolitik Dönem tabakası H katmanında ele geçen büyük boyutlu kemik alet için bız tanımlaması yapmıştır. Muhtemelen yetişkin bir domuz veya boz ayağa ait fibula kemiğinden yapılmış olan bu bız, oldukça yoğun bir şekilde işlenmiş ve cilalanmıştır. Bu tez çalışmasında yer alan kemik aletler kırık parçalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla fauna tayini yapılamamıştır. Üçağzlı Mağarası tarihlendirilmesi konusunda kuşkuyla yer bırakmayacak kesin bilgiler elde edilmiştir. Böylece günümüzden 43000 yıl öncesinde Hatay İli Samandağ ilçesinde yaşamış olan Üçağzlı Mağarası sakinlerinin elinden çıkmış bu materyaller ülkemiz kültür envanteri konusunda oldukça kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu aletler üzerinde yapılan bilimsel çalışmalarda elde edilen veriler Anadolu'nun Paleolitik Dönem kemik alet çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Anadolu'da Paleolitik ve Epipaleolitik kemik alet çalışmaları konusunda çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle yapmış olduğum bu tezle Üçağzlı Mağarası kemik aletleri sadece Batı Toros Mağaraları (Karain, Suluin, Öküzini) kemik aletleriyle karşılaştırılmıştır. Böylece Anadolu'nun güneyinde yer alan bu merkezlerin Türkiye'nin kültür tarihi açısından önemini vurgulanmıştır. Ayrıca bu tez çalışması diğer merkezlerde yapılacak olan kemik alet çalışmaları için karşılaştırma imkânı sunacaktır.

1.BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

1.1. İNSAN EVRİMİ VE ALET KAVRAMI

İnsan, farklı çevresel etkilere kültürel ve biyolojik olarak uyarlanma esnekliğine sahiptir. Kültürel ve biyolojik adaptasyon birbirleriyle sıkı bağlantı içerisinde (Kottak, 2014: 113-121). Antropoloji, insanı biyolojik ve kültürel bir varlık olarak değerlendirmektedir. İnsanın biyokültürel evrim süreçlerini inceleyen, bu süreçte gelişen çeşitliliği araştıran ve kendine özgü geliştirdiği kuramlarla elde ettiği verileri bir araya getirerek değerlendiren bir bilimdir. Antropoloji insana dair bütün soru ve sorunlara akılcı, evrensel ve somut cevaplar sunarak insanın yeryüzündeki varlığı, gelişimi ve değişimine ışık tutar. Antropoloji bilimi, insan toplumlarını sınırlayan dış etmenleri ve bu etmenlere karşı geliştirilen biyokültürel adaptasyon modellerini bütüncül bir şekilde değerlendirmektedir. Modern insanın yeryüzüne dağılması sonrasında yeni kara parçalarında kendisine yurt edinmiş ve buralarda yaşamlarını sürdürmüşleridir. İnsan, temel gereksinimleri arasında yer alan beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için doğayla sürekli mücadele halinde olmuştur. İklimsel ve coğrafi koşullara göre değişen yaşam alanları ve bu alanlarda elde edilen kaynaklar insan yaşamında önemli etkilere sebep olmuştur. Yaşanılan alanların iklimsel ve çevresel koşullarına bağlı olarak bitkisel ve hayvansal kaynakları insan ve insan topluluklarının yaşam şekillerinde belirlenmesini sağlamıştır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalarla, insanın kökeni ve insanın izlediği evrimsel yolun, daha güçlü ve kabul edilebilir yorumlamalarla bilimsel açıklaması yapılabilir hale getirilmiştir. Buna göre iki ayak üzerinde yürüyebilen, insanın atası olabilecek hominidlerin günümüzden 6.8 milyon yıl önce Afrika'da ortaya çıktığını fosil kanıtlar doğrulamıştır. Hominidlerin giderek çeşitlendiğini ve yaklaşık 2.5 milyon yıl önce bunlardan kök alan *Homo rudolfensis* ve daha sonra *Homo habilis* denilen Oldowan taş kültürüne sahip ilk insanların Afrika'da ortaya çıktığı belirlenmiştir. 1.8 milyon yıl öncesinde de *Homo ergaster* Afrika'da ortaya çıkmıştır. Daha sonra ilk kez Rift Vadisi'nin kuzeyinden Asya ve Avrupa'ya geçen *Homo erectus*'un olasılıkla 600-700 bin yıl öncesinde, en azından ateşi bilinçli ve kontrollü

olarak kullandığı bilinmektedir. Son olarak 200 bin yıl önce de bugünkü insanların ataları olan *Homo sapienslerin* Afrika'da ortaya çıkarak Asya ve Avrupa'ya ulaştıklarını bilinmektedir. Devrim niteliğindeki bu süreçte yakın zamanlarda, büyük çevresel farklılıkların da görüldüğü ve bu değişimlerin etkisiyle insansılar ve insanlarda kalıtsal değişimlerin ortaya çıktığını, bu kalıtsal değişimlerin yüz binlerce yıl boyunca sıçramalar şeklinde gerçekleşerek günümüze geldiğini düşünülmektedir. Anatomik olarak modern insan, Afrikalı arkaik *Homo sapiens* atalarından evrilmiştir (500 bin yıl önce). Modern insanın yayılımı Avrasya'ya doğru ilerleyerek özellikle Batı Avrupa'yı da içine alan diğer bölgelere yayılmış, *Neandertal*'leri yerinden etmiş veya onlarla melezleşmiş ve sonuçta *Neandertal*'lerin kaba yapılı özellikleri ortadan kaybolmuştur. Fosil ve arkeolojik kanıtlar anatomik olarak modern insanın kökeninin Afrika olduğunu desteklemektedir (Akın, vd., 2004: 118).

Paleolitik Dönem, 2.500.000 yıl öncesinde alet yapımıyla başlar ve bu süreç 12000 yıl önce insanın yerleşik yaşama geçişiyle son bulur. Paleolitik Dönem Alt, Orta ve Üst olmak üzere üç evreye ayrılmıştır. Alt Paleolitik yaklaşık olarak *Homo erectus*'ların, Orta Paleolitik *Homo sapiens* ve *Neandertal*'lerin ve Üst Paleolitik modern insanların yaşadığı evredir. Paleolitik Dönem'in üç evresinden her biri, alet üretiminin tutarlı örneklerini içeren tipik "bir alet yapım geleneğine" sahiptir. *Homo erectus*'un geliştirmiş olduğu aletler, onların yayılmalarına yardımcı olmuştur. Bu türle birlikte bulunan arkeolojik kalıntılar onların filleri, atları, gergedanları ve dev babunları avlamakta başarılı olduklarını göstermektedir (Kottak, 2014: 183-185). Modern insanın içinde yer aldığı Üst Paleolitik Dönem yaklaşık 50.000 yıl önce başlamıştır. Üst Paleolitik Dönem modern insanın hem anatomik hem davranışsal özelliklerini yansıtan kültürel materyaller ile karakterize olmuş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönem alet teknolojisinde dilgiler baskın olarak kullanılmıştır. Bundan ziyade insanın kendilerini fark ettikleri, bilişsel yetiye ulaştığı, grup kimliklerinin güçlendiği, sosyal bağların ve simgesel ifadelerin geliştiği bir dönem yaşanmıştır (Güleç, 2014: 17-22). Üst Paleolitik Dönem insan yaşamında belirgin değişikliklere yol açmıştır. Özellikle alet yapımında çeşitlilik ve bu çeşitliliğin belirli bir teknolojiye sahip olması çalışmalarımızı daha da güçlendirmiştir.

Paleolitik Dönem'den itibaren insanoğlu, çevresindeki çeşitli ham maddelerden aletler yapmışlardır. Alet kavramı belirli bir amaca yönelik olan ve insan eliyle işlenmiş nesnelere tanımlamaktadır. Çağlar boyunca kemik ve boynuz ham madde olarak sıklıkla kullanılmıştır. Bunların tercih edilmesindeki neden kolay elde edilmesi, kemiğin hafif ama kendinden sert maddeleri işleyebilecek dirençte olması, yeni bir alet formuna dönüşme imkânının bulunmasıdır. Prehistorik Dönemde kemik ve boynuz işleme teknikleri ile ilgili bilgileri yerleşimlerde bulunan üretim artıkları, işlenmiş yarım kalmış alet ve diğer eserlerin üzerindeki izlerden öğrenmekteyiz (Ayengin, 2005: 105-116).

Kemik aletler, kemik, diş, boynuz ve fildişi gibi çeşitli hayvan dokularından yapılmış aletleri tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Paleolitik Çağ'da farklı işlevlerde kullanılan bu aletler arkeologlar tarafından bazı sorulara yanıt bulmak üzere incelenmiştir. Alet olarak değerlendirilen bu araçlar erken hominin uyarlanması, teknolojisi ve kültürel geleneklerini belirlemek amacıyla konu edilmiştir. Araştırmacıların üzerinde durduğu konular arasında; özellikle kemiğin kazınma, aşınma, yiv açma veya cilalanarak parlatma gibi tekniklerle şekillendirilen ve biçimsel olarak kemik aletlerin ortaya çıkması ve çeşitlenmesi gelmektedir. Paleolitik Çağ'da yaşam sürdürmüş insanların, hayvan kemiklerini işleme, alet haline getirme ve kullanmaları rastgele bulunmuş bir olgu değildir. Söz konusu dönemin beslenme ve barınma gibi gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda, insanlar mağaralarda yaşamış avcılık, toplayıcılık aktiviteleriyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Doğanın kendilerine sunduğu imkânları yerinde ve en iyi şekilde değerlendirmek zorunda olan Paleolitik Dönem insanları, avladıkları hayvanlardan geriye kalan kemikleri de belirli amaçlar doğrultusunda işlemek gereği duymuştur. Çünkü dönemin koşulları bunu gerekli kılmıştır. Bu dönemde yaşamış insanların düşünsel ve teknolojik olarak nasıl bir gelişim ve değişim geçirdiğine ve evrimsel sürecinin tanımlanabilmesine yönelik çalışmalarda taş aletlerin yanı sıra kemik aletler de değerlendirilmeye alınmalıdır. Paleolitik Dönem'de yaşamış insanlar, kemik, boynuz, fildişi, ağaç ya da yumuşak taşları işleyebilecek farklı çeşitlilikte aletler geliştirmişlerdir (Özbek, 2007: 207).

1.2. KEMİK ALETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doğada insan dışındaki tüm canlıların evrimi sadece biyolojik içerikli olmasına rağmen, insan evrimi biyolojik ve kültürel olarak şekillenmiştir. İnsan evrimini yönlendiren etkenlerin, sadece genlere bağlı olmadığı, buna ek olarak kendisi tarafından oluşturulup geliştirilen farklı türlerdeki kültürel (zihinsel) öğelerin de insan evrimini doğrudan etkilemiş ve onu yönlendirmiş olduğu bilinmektedir. Yalnızca insana özgü olan ve onun tarafından gerçekleştirilen kültürel oluşum insanın evrimsel nitelikteki, bedensel değişimlerini de doğrudan etkilemiştir. Kültür sözcüğü ile doğada mevcut olan öğelere ek olarak, insan tarafından bizzat oluşturulan maddi ve manevi öğelerin tümü kastedilir. İnsanı doğrudan etkileyen çeşitli kültürel evrim aşamalarından biri ve mevcut verilere göre en eskisi, insanın fiilen alet yapmasıdır. Bu durumda yanıtlanması gereken önemli sorular ortaya çıkmaktadır. İnsanın evrimsel süreci içerisinde alet nedir, nasıl tanımlanır, arkeolojik anlamda ve bilimsel içerikli olarak bu kavram ile ne kastedilmektedir. Alet; ham maddesi veya maddeleri doğada bulunan, ancak doğada bulunduğu haldeki biçimleri insan tarafından bilinçli olarak değiştirilen düşünce ürünleridir. Alet yapımının özünde, ortaya çıkan yeni nesnenin geleceğe yönelik bir ihtiyacı karşılaması gerekir. Bu düşüncede ileriye dönük bir yatırım aracı olarak kullanılma amacını da taşımaktadır. Özetle teknolojik anlamda ve yapısı itibarıyla insan elinden çıkan her alet, hem somut (ham maddesel) hem de soyut (zihinsel) özelliklere sahip yatırım niteliği taşıyan, karmaşık bir oluşumdur (Arsebük, 2012: 55-58).

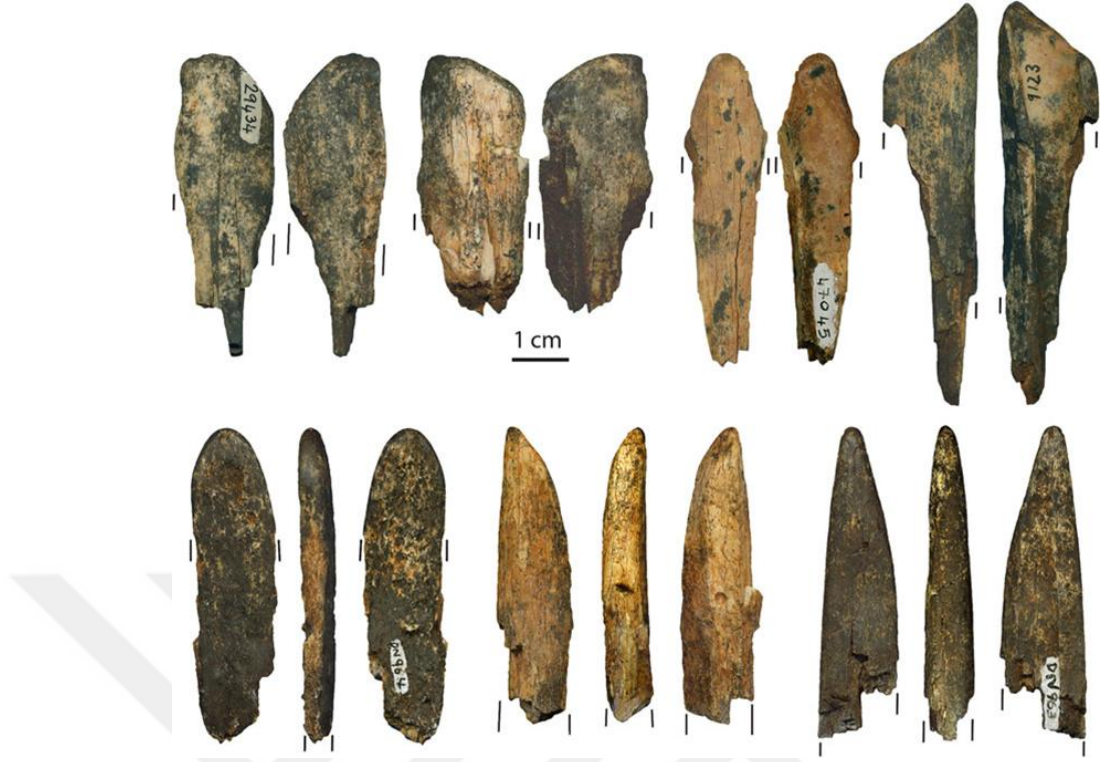
İnsan dışındaki hiçbir canlı kültürel sistemler geliştirmemiştir. İnsanın tarihsel süreçte kazandığı simgesel anlatım sayesinde elde ettiği davranış örüntülerini sonraki kuşaklara aktarmıştır. Primatlar, çevrelerinde doğal haliyle bulunan taş parçalarını, ağaç dallarını ve çeşitli objeleri bazı amaçlar için kullanmışlardır. Örneğin besin ihtiyacını karşılamak için şempanzelerin ince ağaç dallarını yapraklarından sıyrarak kullanması onu alet olarak tanımlama anlamına gelmemektedir. Alet olarak kullandığı nesne hemen orada var olan, ona ihtiyaç duyduğunda kolayca hazırlanan işi bittikten sonra atılan ağaç dallarıdır (Özbek, 2007: 87). Yaklaşık 7-7.5 milyon yıllık evrim süreci boyunca insanın, genetik anlamdaki yakın soydaşları olan şempanzelerden kültürel anlamda tamamen ayrılarak bugünkü duruma ulaşmasında

tek belirleyici öge olmasa da başta gelen en önemli etken insanın alet yapabilmesidir. İnsanın evrimsel sürecinde alet yapması önemli bir aşamadır. Bunun kuşkusuz en önemli nedeni iki ayak üzerinde dik durmasıdır. Bipedalizm (iki ayak üzerinde dik duruş, yürüyüş hareketi) ile birlikte zamanla kollar ve onların doğal uzantıları olan eller yürüyüş hareketindeki etkinliğini yitirerek boşa kalır. Serbest kalan eller yeni işler için kullanılmıştır. Günümüze ulaşabilmiş olan insan tarafından yapılmış en eski taş aletler yaklaşık 3.3 milyon yıl öncelerine aittir. Bu aletlerin tümü insanlığın beşiği olarak bilinen Afrika'nın farklı buluntu yerlerinden ele geçmiştir. Bu aşamada üzerinde durulması gereken bir husus, insanın gerçekte yaptığı ilk ve en eski aletlerin zamana karşı dayanıklılığından dolayı günümüze kadar ulaşabilme özelliğine sahip ham madde olan taştan yapılan örnekler olmadığıdır. İnsanın taş alet oluşturmaya başlamadan önce onu biçimlendirilmesi ve işlenmesi daha kolay olan tahta, çeşitli hayvan dişleri, boynuz ve kemikleri gibi farklı organik maddeleri alet yapımında kullanmış olmaları fikri akla daha yatkın gelmektedir (Arsebük, 2012: 59-62).

Australopithecus'ların hominid olduklarını ilk saptayan ve bunların insan evrimindeki öneminin anlaşılmasında büyük katkısı olan Dart'a göre *Australopithecus africanus*'un çeşitli hayvan kemikleri, dişleri ve boynuzlarından ilkel aletler yaptıkları belirtmiştir. *Australopithecus*'ların yapmış olduğu kemik, diş ve boynuzdan oluşan bu alet teknolojisine 'Osteodontokeratik kültür' adı verilmiş. Bu görüşü savunanlara göre, *Australopithecus*'lar uygun gördükleri kemikleri değiştirerek yeni biçimler oluşturup aletlere dönüştürmektir. Ancak bu görüşü savunmayanlar *Australopithecus*'ların alet yapmadıklarını ve Osteodontokeratik kültüre örnek olarak gösterilen parçaların insan elinden çıkmadığını ve bunların yabani etçillerin yemek artığı olan kemiklerden ayırmanın imkânsız olduğunu belirtmektedirler (Arsebük, 1995: 52). Dart'ın Makapansgat'da bulunan kemiklerin alet olduğunu belirtmesinin ardından araştırmacılar erken hominin yerleşimlerinde bulunan kemikleri incelemeye almışlardır. Bu süreçte gerçek aletler ile insan dışı etmenlerle oluşan kemikler üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen yöntemler belirlenmiştir. Bu yöntemler; aşınma izlerinin dereceleri, mikroskobik analizler ve deneysel kemik alet yapımıyla, doğal hayvan kemikleri ve insan tarafından biçimlendirilmiş gerçek aletler analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu verileri desteklemek için Swatkrans, Sterkfontein, Drilomen gibi lokalitelerden ele

geçen aletler üzerinde kullanım izleri, aşınma modelleri ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Swartkrans'ta (1,8-1,7 milyon yıl önce) incelemeye alınan 68 kemik parçası üzerinde yapılan çalışma sonucunda kullanım izlerinin nasıl oluştuğu, aşınmaların hangi etkinlik sonrasında oluştuğu ile ilgili konular üzerinde durulmuş ve elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Yine Sterkfontein (1.7-1.4 milyon yıl önce) lokalitesinde bulunmuş olan kemikler üzerinde yapılan çalışmalarda benzer kullanım izleri saptanmıştır. Homininler tarafından herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanılan bu parçalar yanıltıcı veya sahte kemik aletler (pseudo-bone tools) olarak tanımlanmıştır.

Disiplinler arası çalışmalarla elde edilen veriler değerlendirildiğinde farklı amaçlar için yapılan aletlerde kullanım izleri farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu aletler, bitki gıdalarının köklerinin kazınmasında ve karınca türü olan termit'lerin avlanmasında kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Gerek Swatkrans gerek Sterkfontein yerleşimlerinde ele geçen bulgular değerlendirildiğinde kullanılan kemiklerin biçimi ve büyüklüğü yanı sıra, aşınma modelleri yaklaşık özellikler göstermiştir (Backwell ve d'Ericco, 2014: 951). Burada yaşamış Hominidler 13-19 cm boyutlarında uzun kemikleri seçmişlerdir. Dolayısıyla bu kemik parçalarının bilinçli bir seçim sonucu olduğu ve yine bilinçli bir kullanıma yönelik olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, Güney Afrika'da yerleşim yerlerinden ele geçen kemik aletler biçim ve boyut açısından benzer özelliklere sahiptir. Elde edilen sonuçlara göre erken hominidlerin beslenme adaptasyonlarının bir parçası olarak bir kemik teknolojisini kullandığını ve yaklaşık bir milyon yıl boyunca Güney Afrika'da kültür geleneğini öngören bir kemik alet termitini sürdürdüklerini ortaya koyuyor. Dolayısıyla aletler termit toplama geleneğiyle oluşmuş en erken örneklerdir. (d'Ericco vd., 2001: 71-74).

Resim 1: Güney Afrika'daki İlk Hominin Yerleşimlerinden Kemik Alet Örnekleri

Kaynak: Backwell, d'Ericco, 2006: 257

İnsanın milyonlarca yıl önce başlayan evrimsel süreci yaklaşık 2 milyon yıl önce *Homo* adı verdiğimiz insan cinsinin ortaya çıkışıyla önemli bir aşamaya gelmiştir. Dördüncü zamanın başlangıcından itibaren insanoğlu diğer tüm *hominid*'lerden ayrılmış, kendine özgü biyolojik ve kültürel süreci başlamıştır. Bu hususta değinilmesi gereken bir konu da insansı ve insan arasındaki ayrımın bilinmesidir. Doğu Afrika'da bulunmuş olan insansı fosilleri her iki cinsin filogenetik ilişkilerine yorumlar getirmiştir. Konuyla ilgili birçok görüş mevcuttur. Bazı araştırmacılara göre *Australopithecus afarensis* iki kola ayrılmıştır. Bir kolu yaklaşık 3-2 milyon yıl önce insan cinsine doğru evrimleşmiş ve diğer insansılarla genetik izolasyon başta olmak üzere diğer ilişkileri bitirmiştir. Diğer kol ise kaba ve narin yapıları insansılara doğru gelişmiştir. Biyokültürel tarihimizde önemli bir aşama olan insanoğlunun ilk kez bir tür olarak *Homo habilis* ile temsil edilmiştir. *Homo habilis* günümüzden yaklaşık 2.5 -1.6 milyon yıl önce Doğu ve Güney Afrika'da yaşamıştır. *Homo habilis* Doğu Afrika'da insansılarla bir arada yaşamışlardır. Bu nedenle kaba yapıları insansıları insanın atasal çizgisi içerisinde gösteremeyiz. Doğu

Afrika'da Tanzania'nın Olduvai Gorge vadisinde 1.8 milyon yıl önce *habilis*'ler yaşamıştır. Her iki türün de Kenya'da Doğu Turkana'da en az 700.000 yıl birlikte yaşamış oldukları kanıtlanmıştır. Ayrıca Swartkrans ve Sterkfontein gibi Güney Afrika yerleşimlerinde de *habilis*'ler yaşamışlardır. Öyle ki Swartkrans yerleşiminde yaşamış olan *Parantropus*'lar ile çağdaş oldukları saptanmıştır. Yaklaşık 2 milyon yıl önce *Parantropus robustus* ile başlayan kemik alet kullanımı, *Parantropus* üyelerinin bulunduğu yaklaşık tarih ve alanlarda yerleşim görmüş ve yaşamış olan *Homo* cinsinin ilk üyeleri içerisinde bulunmamış olması ve baskın alet kültürünün taş ham maddesi seçilmiş olmasının nedenleri neler olabilir gibi sorular akla gelmektedir. Swartkrans'da *Parantropus robustus* kalıntıları yanında *Homo ergaster* kalıntıları da bulunmuştur (Backwell ve d'Ericco, 2001: 1362).

Bazı araştırmacılara göre, *Homo erectus* taştan alet ve silah yaparken avladıkları hayvan kemiklerinden de yararlanmış oldukları belirtilmektedir. *Erectus*'lar büyük olasılıkla balta elde ederken geyik boynuzu veya ağaçtan elde edilen çekiç gibi bir nesneden faydalanmışlardır (Özbek, 2000: 168). Bu kalıntılar *Habilis* ve *Erectus*'un kemik alet kullanımını açıklamak için yeterli değildir. Alet kullanımındaki farklılığın beslenme ile bir ilişkisinin olabileceğini söylemek akılcı bir yorumlama olacaktır. Bilinen en eski kemik örnekleri eski hominid yerleşimlerinde ele geçen kemikler üzerinde yapılan analizler, deneysel arkeoloji çalışmalarıyla, termit tepelerini delmek amacıyla veya bitki köklerini çıkarmak için kullanılmıştır. Bu durumda ortak nokta termit toplama işlemi olup beslenme açısından önemli bir kaynaktır (d'Ericco, 2009: 1772).

İnsanın biyolojik ve kültürel evrimi boyunca beslenme alışkanlıkları, avlanma organizasyonlarında değişim olmuştur. Bu davranış örüntülerdeki değişim muhakkak ki çevresel koşullarla ilişkilidir. Çevresel koşullardaki değişimle birlikte hayvan ve bitki türleri aynı kalmamıştır (Özbek, 2007: 207). Biyolojik ve kültürel evrimin önemli bir bölümünün gerçekleştiği Pleistosen süresince iklimsel değişimlerin yer aldığı, havanın soğuyup ısındığı buzul ve buzul arası dönemlerin yaşandığı belirlenmiştir. Değişen iklim özellikleri bitkileri, sonra bitkilerle beslenen hayvanları, dolayısıyla o dönemde bitki ve hayvanlarla beslenen insanları etkilemiştir (Arsebük, 1995: 65). Bu dönemde otçul iri memelilerin yaygınlaştığı bir dönemdir.

Özbek'e göre "özellikle *Homo erectus*'lar geyik, kıllı gergedan, bizon, step atı, boz ayı, antilop, fil, öküz ve domuz gibi hayvanları sistemli bir şekilde avlayarak, ateşi de kontrol altına almanın verdiği avantajla onları pişirerek yemişlerdir. Taramalı elektronik mikroskop analizinden anlaşılacağı üzere diş aşınma örüntüleri *erectus*'ların yoğun biçimde et yediklerini akla getirmektedir (Özbek, 2007: 171). Özetle belirtmek gerekirse, ilk kemik aletler *Parantropus robustus* tarafından bitki köklerini çıkarmak ve termit tepelerini delmek için kullanılan nesnelere olarak düşünülmektedir. O halde bir aleti kullanmak ve alet yapmak iki farklı tanım olarak gösterilebilir. Doğada bulunan nesnelere olduğu gibi beslenme amacıyla kullanmak *hominid* davranışları arasında gösterilebilen bir durumdur. Ancak doğadaki nesnelere işlenmesi, belirli bir amaç doğrultusunda kullanımı ve geleceğe yatırım olarak bekletilmesi, saklanması *Homo* (insan) ile gelişen davranışlar olarak gösterilebilir. *Homo* cinsinin ilk üyelerine baktığımızda yaşam biçimlerindeki değişim, coğrafi alanlardaki yayılım daha gelişkin beyin ve fiziksel özellikler buna bağlı olarak iyi bir beslenme ihtiyacı, ateşin kontrol altına alınması, doğanın etkin gücüne karşı geliştirdiği yenilikler olmuştur. Bu doğrultuda yapılmış aletler daha sağlam ve sürekliliği olan, zor koşullarda kullanışlı taşın ham madde olarak seçilmesi ve biçimlendirilmesi akla yatkın bir gerçektir.

Orta Paleolitik Dönem'de Asya'da *Neandertal*'ler ve modern insan, Avrupa ve Yakındoğu'da *Neandertal*'ler, Afrika ve Yakındoğu'da modern insan bulunmaktaydı. Bu dönemde teknolojik ve kültürel anlamda Musteryen taş alet endüstrisi baskındır. *Neandertal* ve çağdaşlarının kullandığı bu alet kültüründe çeşitli aletler yer almaktadır. *Neandertal*'ler taş aletlerin dışında kemik ve ağaçtan da aletler yapmıştır. Bunları genellikle hayvan derisini kazıma, ağaç kabuğunu soyma, eti en küçük parçalara ayırma, topladığı besinleri ezme gibi farklı işlerde kullanılmıştır. Ucunu sivrilterek ateşte yakıp sertleştirdiği sopalar günümüze kadar çürümeden toprak altında korunabilmiştir (Özbek, 2000: 185). *Neanderthal*'lerin modern insan davranışlarına benzer şekilde, kemik alet, süs objeleri, bıçak ağızları gibi bir takım aletler yaptıkları bilinmektedir. Ancak bu davranışların oluşmasında *Neanderthal*'lerin modern insanlarla karşılaşmasından önce mi yoksa sonrasında mı oluştuğu tartışmalı bir konu olarak belirsizlik içerisindedir. Kemik alet teknolojisi ilk olarak Afrika'da ortaya çıkmıştır. Modern insanın Üst Paleolitik Dönem'de

Avrupa'ya geçişiyle yaygınlık kazanmıştır. Modern insanlar çeşitli işlerde kullanmak üzere kemikleri şekillendirerek parlatma işlemi uygulamışlardır. Her ne kadar geç tarihli kemik aletler için modern insan etkisinden söz edilse de daha eski buluntular tartışmalıdır. *Neandertal*'lerin de kullanmış olduğu kemik aletler mevcuttur. Bunların çoğu taş aletleri taklit etme yoluyla yapılmışlardır. Taşlardan farklı olarak parlatma tekniği uygulanmıştır. Châtel Perron ve Uluzzian'da görölen buluntular örneğ gösterilebilir. Salzitter- Lebenstedt'in sitesinde biçimleri değiştirilmiş birkaç mamut kaburgası görölmüştür. Ancak bunlar bilinen kemik aletlere benzerlik göstermezler ve hangi amaçla kullanıldıkları belirsiz olup diğer *Neandertal* yerleşimlerinde görölmemiştir. Benzer şekilde, Grosse Grotte'in sitesinde mamut costası görölmüş ve alet olabileceği düşünölmüştür. Ancak mağaranın ayılar tarafından kullanıldığı ve kemik üzerinde etobur modifikasyonları görölmesinden dolayı insan etkilerinin olmadığı belirlenmiştir. Bu iki örneğ aslında kemik alet çalışmalarındaki sorunları gösterebilir *neanderthal*'lerin kemik alet listesinden çıkarılmıştır. Güneybatı Fransa'daki Dordogne nehrinin ayrı kollarından yaklaşık 35 km uzaklıkta kazısı yapılmış Pech-de-I-Aze (Pech I) ve Abri Peyrony yerleşimlerinde ele geçen yumuşatılmış kenarları ve sivri yuvarlak uçlu benzer kemik aletler bulunmuştur (Soressi, vd., 2013: 35).

Bunun yanı sıra toynaklı hayvanların arka ayaklarının diz kısmında yer alan aşık kemiği de prehistorik dönemlerde farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. İşlenmiş ilk aşık kemiği Belçika'nın Liege kentinde Remouchamps Mağarası'nda bulunmuştur. Üst Paleolitik Dönem'e tarihlenen bu mağarada ele geçen aşık kemiğinin üç tarafı düzleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda bu kemiğin oyun aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Bozday,2012: 2).

Düşünce biçimlerinin zaman içerisinde nasıl ve ne şekilde değiştiği herkesin üzerinde fikir yürüttüğu bir konudur (Goody, 2011: 11). Anatomik olarak modern insanın ortaya çıkışıyla kültür repertuarında daha önce hiçbir *hominid* türünde yer almayan kalıntılar ortaya çıkmıştır. Orta Paleolitik Dönem sonu Üst Paleolitik Döneme uzanan bu tarihsel süreçte ortaya çıkan kültürel kalıntılar insanın sembolik düşünce yeteneğinin gelişkinliği ile ifade edilebilir. Üst Paleolitik Dönem ve *Homo sapiens*'in yaşam alanında kullanılan alet türleri içerisinde değerlendirilen

kemik aletler tez çalışmamın da ana konusu olduğundan Üçağzılı Mağarası başlığı altında yer alacaktır.

1.3 KEMİK ALET YAPIM TEKNİKLERİ

İnsanın doğaya adapte olması, yeni yaşam alanları bulması ve varlığını devam ettirmesi için gerekli olan bütün aşamaları geçip kendini bulması milyonlarca yıldır devam eden büyük bir gelişmedir. İnsan, genel biyolojik formuyla doğaya uyum sağlamış, yaşam serüveni içerisinde çevresel faktörlere karşı hayat mücadelesi vermiş, taştan ve kemikten aletler yapmış ve bu aletleri kullanmıştır. Bu süreçte aletlerde gözlemlenen teknolojik ve tipolojik değişimler insanın düşünsel yapısındaki gelişim ve değişimlerin de göstergesidir. Dolayısıyla kemik aletlerin doğadan temin edilen ham maddenin işlenmesi, kullanımı, çeşitliliği insanın düşünsel ve teknolojik gelişiminin izlenebilmesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Kemik aletlerin ham maddesi hayvan kemikleri, boynuzları ve kısmen dişleridir. İnsan, çevresinde yaşamış hayvan leşlerinden veya avladıkları hayvanlardan kolayca temin edilen kemik ve boynuzları işleyerek kullanılabilir duruma getirmiştir. Alet haline dönüştürülen kemiğin hangi hayvana ait olduğu bilgisi önemlidir. Tespiti yapılan hayvan türünün yaşadığı çevresel ve iklimsel özellikleri hakkında bilgiler de elde edilmektedir. Böylece kemik aletlerin ortaya çıkarıldığı alanların paleoekolojik ve paleoklimatolojik bilgileri konusunda tahminlerde bulunmak mümkündür. Elde edilen bilimsel sonuçlar ile insanların nasıl bir çevrede hangi iklim şartlarında yaşam sürdürdüğü sonuçları ortaya çıkmaktadır. İnsanın yaşadığı çevreden temin ettiği kemik ham maddesi hangi aşamalardan geçmektedir, alet haline getirilmesi ve bu süreçte uygulanan teknikler nelerdir, bu teknikler ile biçimi değiştirilen kemikler hangi işlevlerde kullanılmaktadır gibi sorularla somut veriler üzerinden insan davranış örüntülerini de belirlemek mümkündür. O halde milyonlarca süren insanın biyolojik ve kültürel evrim sürecinde alet kavramındaki değişimlerin teknik boyutları bu sürecin tanımlanması ve açıklanmasında kolaylık sağlayacaktır.

Kemiğin işlenmesi ve alet haline gelmesinde muhakkak ki başka araçlara da ihtiyaç olmuş olmalıdır. İncelenen kemik aletlerde görülen, sivirtme, kazıma, oyuk

veya delik açma, parlatma (perdah) gibi uygulamalar nasıl yapılmıştır ve bu işlemler sırasında hangi aletler kullanılmıştır gibi sorular ortaya çıkmaktadır. Tipolojik olarak farklılık gösteren bu aletler hangi teknolojik aşamalardan geçmiştir, bu süreçte hangi aletlere ihtiyaç olmuştur? Kültürel aktivitelerin maddesel olarak yorumlanması anlamına gelen teknoloji, maddelerin işlenme sürecini, fiziksel ve kültürel etkinliklerini, beslenme ve yaşam alanlarındaki örgütlenmeyi de içerdiği bilinmektedir. Paleolitik Dönem kültürel etkinlikleri arasında taş alet kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Geçmişte yaşamış insanların kültürel etkinliklerle fiziksel anlamda ortaya koyduğu taş aletler Paleolitik Dönem için çok önemli bilgileri de barındırmaktadır (Güleç ve Baykara, 2014: 50). Taş aletler ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu süreçte kemik aletler yan faktör olarak görülmüş veya ihmal edilmiştir. Ancak bahsi geçen dönemlerde en az taş alet kadar önemli veriler sunan çeşitli kemik aletler bulunmaktadır. Bu aletlerin yapımında belirli teknikler uygulanmış ve farklı aletler de kullanılmıştır. Dönem koşullarına göre kemik alet üretimi için taş aletler tercih edilmiştir. Bu aletler içerisinde Pièce Esquillée, taş kalemler, taş delgiler, çontuklu aletler ve çeşitli yonga ile dilgiler olarak sıralanabilir.

Paleolitik Dönem'in erken evrelerinden itibaren, kemiğin alet haline getirmek için kullanılan teknik; sürtme ve yontma teknikleridir. Bugüne kadar yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda bilinen en eski kemik alet üretim teknikleri olduğu söylenebilir. Erken dönem hominidleri tarafından kullanıldığı kesin olsa da aynı dönem içerisinde birlikte yaşamış oldukları *Homo* türü tarafından bu yöntemin uygulanıp uygulanmadığı belirsizdir. Dünyanın bilinen ilk kemik aletleri *Paranthropus robustus*'lar tarafından kullanılmıştır. Bu aletlerde Grinding olarak tanımlanan sürterek şekillendirme tekniği ve Knapping olarak bilinen yontarak şekillendirme tekniğini uygulanmıştır. Bu teknikler bahsi geçen Hominid türünün ortadan kalkması sonucunda yok olmuştur. Şimdilik bilindiği kadarıyla kullanımını Afrika'nın güneyi ve doğusu ile sınırlı olan bu tekniklerin, belirli bir uzmanlığa ulaşmış olmasına karşın devam etmemesi *Homo habilis*'in ortaya çıkardığı taş alet kültürü ile açıklanabilir (Bulut, 2014: 59-60).

Alt Paleolitik Dönem'de alet üretimine yönelik olmamakla birlikte kemikler üzerinde bazı uygulamalar görülmüştür. Bunlar çoğunlukla buluntu yerlerinde ortaya

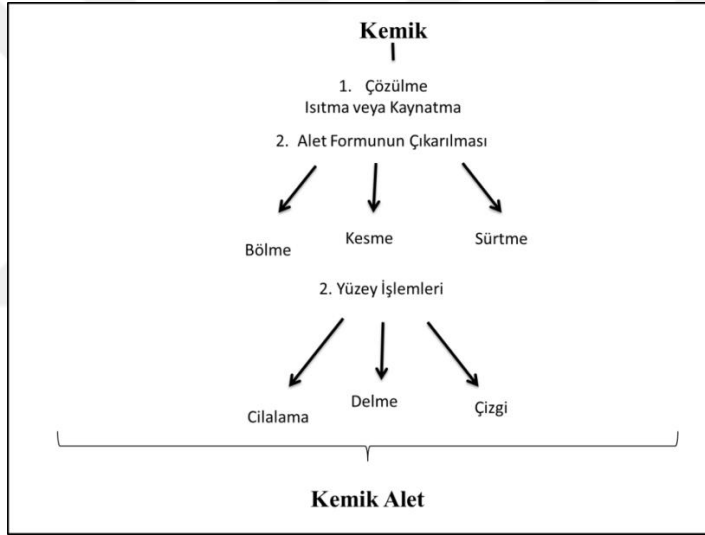
çıkan kemiklerin alet olarak kullanılıp kullanılmadığı sorularına yanıt niteliği taşımaktadır. Söz konusu dönemde ‘cutting a hol’ ve ‘burning and scraping’ gibi yöntemlerle kemiklere müdahale edilmiştir. Cutting a hol tekniği; kemikten ilik çıkarmak amacıyla kemiğin düz yüzeyinin delinmesi işlemidir. Alt Paleolitik Dönem’de ortaya çıkan bu yöntemle kemik içerisinde yer alan ilik kaybı minimize edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem basit anlamda kemikte delik açma olarak tanımlanabilir. Burning and scraping; Yakma ve Kazıma yöntemi olarak da tanımlanan bu yöntemle kemiğin yakılarak, yanan kömürleşen alanda bir taş alet kullanılarak kemikten iliğin elde edilmesi yöntemidir. Alt Paleolitik Dönem’de kullanılan ve Mousterien teknolojisi içerisinde görülen bir yöntemdir (Semenov, 1964: 145). Dönem sonlarında, Splintering- sectioning teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknik parçalara veya bölümlere ayırma tekniğidir. Bu işlemde kemiklerin eklem yerlerindeki izlerden kemiklerin kırılarak ayrıldığı belirlenmiştir. Alt Paleolitik Dönem’in son zamanlarında uygulanmış başka bir teknik de “Percussion with Striker” tekniğidir. Vurma - darbe tekniği olarak tanımlanan bu teknikle, kemikler taş aletler ile parçalara ayrılmış ve şekillendirilmiş olabilir. Kafatası, pelvis, omuz kemiği gibi uzun, düz ve yassı kemiklerin vurgaç darbeleriyle kenarları boyunca işlendiği örnekler vardır. Geyik, yaban domuzu, sırtlan gibi hayvanların alt çene kemikleri alet olarak kullanıldığı zaman üstteki çıkıntılı kısma vurma suretiyle benzer bir yöntem kullanılmıştır. Çene kemiğinin alet olarak kullanılması durumunda kenar boyunca dişlerin oyuklarının düzleşmesi, bazı dişlerin düşmesi kullanım sürecinde kendini göstermektedir (Semenov, 1964: 145).

Orta Paleolitik Dönem ile birlikte yeni yöntemler geliştirilmiştir. Whittling olarak tanımlanan yöntem, yüzeysel bir yongalama ya da inceltmeye yönelik teknik olup ilk kez Orta Paleolitik Dönem’de Mousteriyen kültür ile birlikte görülmektedir. Bu yöntem, kemik bir yonganın ince çıkarımlarla yongalanarak şekillendirilmesi esasına dayanır. Bu işlem esnasında bıçak ya da kesici alet, uygulanacak yüzeye hafif bir açıyla tutulmuş olmalıdır. İnceltme işlemi, çakmaktaşı bir dilginin kemiğin yüzeyine 90 derecelik bir açı ile tutularak ileri ve geri hareket ettirilmesi sonucunda yüzeyden tabakalar kaldırılması esasına dayanmaktadır (Semenov, 1964: 149). Chopping olarak tanımlanan, dilme – kıyma yöntemi kullanılan diğer teknikler arasında yer almaktadır. İlk kez Orta Paleolitik Dönem’de

kullanılmaya başlanmıştır. Kıymak, doğramak ya da kesmek gibi uygulamaların tamamını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Chopping, Üst Paleolitik Dönem’ e gelindiğinde eldeki boynuzu enine ayırmak için kullanılan bir teknik olarak uygulanan en basit ve en çok uygulanan teknik haline gelecektir. Bunu yapabilmek için keskin bir kıyıcı alet kullanılmış olmalıdır. Bu yöntemin kullanıldığına yönelik kanıtları, Crimean Mağaraları’nın Musteryen yerleşim yerlerinden görmek mümkündür. Burada ele geçen boynuz parçaları, özellikle çatal kısımlarının kesildiğine dair izler taşımaktadır. Ayrıca atlara ait metatarsal (arka ayak) kemikleri, keskin uçlu aletler üretiminde kullanılmıştır. İlk olarak proximal epifiz vurularak kırılmış ve ardından diyafiz kısım uzunlamasına bütünden ayrılmıştır. İlik çıkarılacağı zaman kemik dar bir nokta şeklinde kesilmiş diğer epifiz ucu da elde tutamak işleviyle kullanılmıştır. Kabaca şekillendirilmiş olan kısım sonradan çakmaktaşı bir aletle yontulmuş ve kazınmış olabileceği muhtemeldir (Semenov, 1964: 145).

Üst Paleolitik Dönem’de darbe tekniği olarak tanımlanan Percussion tekniği uygulanmaya başlanmıştır. Bu teknik diğer yöntemler için de öncülük etmiş olması açısından önemlidir. Darbe yöntemi kullanılarak; yongalama (Flaking), çontuklama (Notching) ve keskilme (Chiselling) gibi kemik işleme metotları uygulanmıştır. Flaking; yongalama yani yonga çıkarma yöntemidir. İkinci uygulama ise “Notching” olarak terimleşmiş olup elde edilen yonga üzerinden küçük çıkarımlar alınarak yonga üzerinde çontuk açılmasını ifade eden ve çontuklama olarak tanımlanabilecek olan uygulamadır. Üçüncü bir uygulama ise “Chiselling” olarak tanımlanan keskilme tekniğidir. Bu teknik kullanılarak yarma, kesme, oyma gibi işlemlerin tamamı yapılabilmektedir (Semenov, 1964: 147). Üst Paleolitik Dönem’de yaşamış insanlar, kemik üzerinde çontuk açmak için yüksek ihtimalle birtakım aletler de yapmışlardır. Bunun için elde tutulmak veya bir kola monte edilmek suretiyle iri boyutlu sivrice bir taş kullanılmış olmalıdır. Büyük olasılıkla yongalar ve dilgiler, keski ve taş kalem işleviyle kullanılmıştır. Pièces Esquillée gibi özel aletlerin yanı sıra yongalar ve her iki yüzde aşınma izleri taşıyan dilgilerin de Üst Paleolitik Dönem yerleşim yerlerinde ele geçtiği bilinmektedir (Semenov, 1964: 151). Üst Paleolitik Dönem’de günlük yaşamda insanlar küçük hayvanlara ait uzun kemikleri de yoğun olarak kullanmışlardır. Sert ve dayanıklı olup ham madde olarak kolay bulunan kemikler;

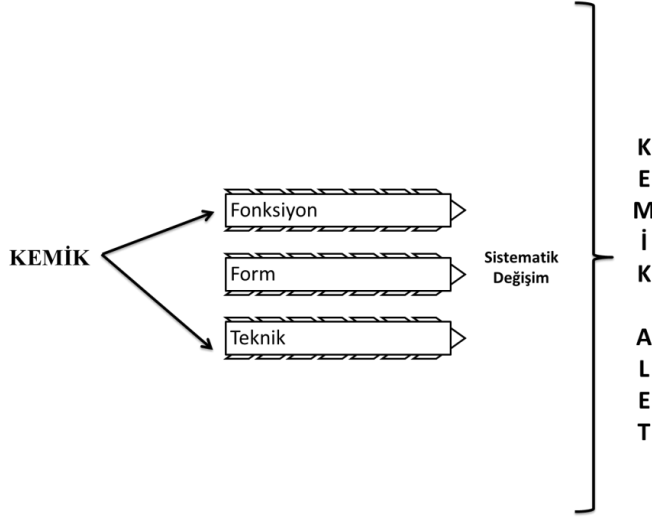
bız, iğne gibi küçük aletlerin ve eşya olarak kullanılan nesnelere yapılarında kullanılmıştır. Küçük hayvanlara ait olan bu kemikleri taş kalem yardımıyla yatay olarak bölümlere ayırmak oldukça güç bir işlem olacağından bu teknik kemiği kesmek amacıyla yapılmıştır. Girintili çıkıntılı bir kenara sahip çakmak taşıyla yapılmış bir alet, bu iş için yeterli ve uygun bir araç olarak kabul edilmektedir (Semenov, 1964: 152). Burin-taş kalem kullanarak kemiği yatay ve dikey parçalara ayırma tekniği, zor ve daha karmaşık olmakla beraber kemiği yatay ve dikey olarak kesmek suretiyle, sadece taş kalem kullanılarak mümkün olabilmiştir. Taş kalem yerine bir dilginin bıçak şeklinde kullanılması sonrası kemik yüzeyine temasta bulunması ve kemiği kesmesi kolay bir işlem olmadığı için bu işlem taş kalem aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Semenov, 1964: 155).

Resim 2: Alet Formuna Dönüştürülen Kemik Şeması

Kaynak: Goodarzi, 1999: 185.

Resim 3: Kemik Alet Teknolojisi

Kaynak: Bulut, 2014: 80

1.4. TEKNOLOJİK VE TİPOLOJİK ANALİZ

Paleolitik Dönemi kapsayan süreçte yapılan çalışmalarda teknolojik ve tipolojik ayrıntılar ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Bu süreçte teknoloji terimi, İnsanların ham maddeleri çeşitli öğelerle işleyerek, belirli bir amaca yönelik işlevsel aletler elde etmesi olarak tanımlanabilir. Bu bir anlamda geçmiş dönem insanların fiziksel aktiviteleri sonucunda oluşturulmuş kültür ürünleri olarak da açıklanabilir. Paleolitik Dönem teknolojisi, geçmişte yaşamış insan ve insan topluluklarının sosyal organizasyonları olarak da ifade edilebilir. Teknoloji kapsamı içerisinde teknik, materyal, fiziksel aktivite ve bilgisel yapı ile ilgili konular da yer almaktadır (Güleç ve Baykara, 2014: 30). Arkeolojik materyallerin mikroskobik olarak incelenmesi ilk olarak Semenov tarafından geliştirilen yöntemlerle yapılmıştır. Daha sonra bazı araştırmacılar tarafından geliştirilen kullanım ve aşınma izleri takip edilmiştir. Taş alet teknolojisinin metodolojik yaklaşımları sonrasında kemik aletlerin de işlevini tanımlamak için deneysel çalışmalar yapılmıştır (Buv ve Loponte, 2007: 145). Kemik alet çalışmaları, 1980'lerden sonra uzunca bir yol almıştır (Choyke ve Schibler, 2015: 51). Kemik alet ve üretim teknikleri ve üretim aşamasında kemiklere uygulanan metotlar bir sorun olarak uzunca bir dönem tartışma konusu olmuştur.

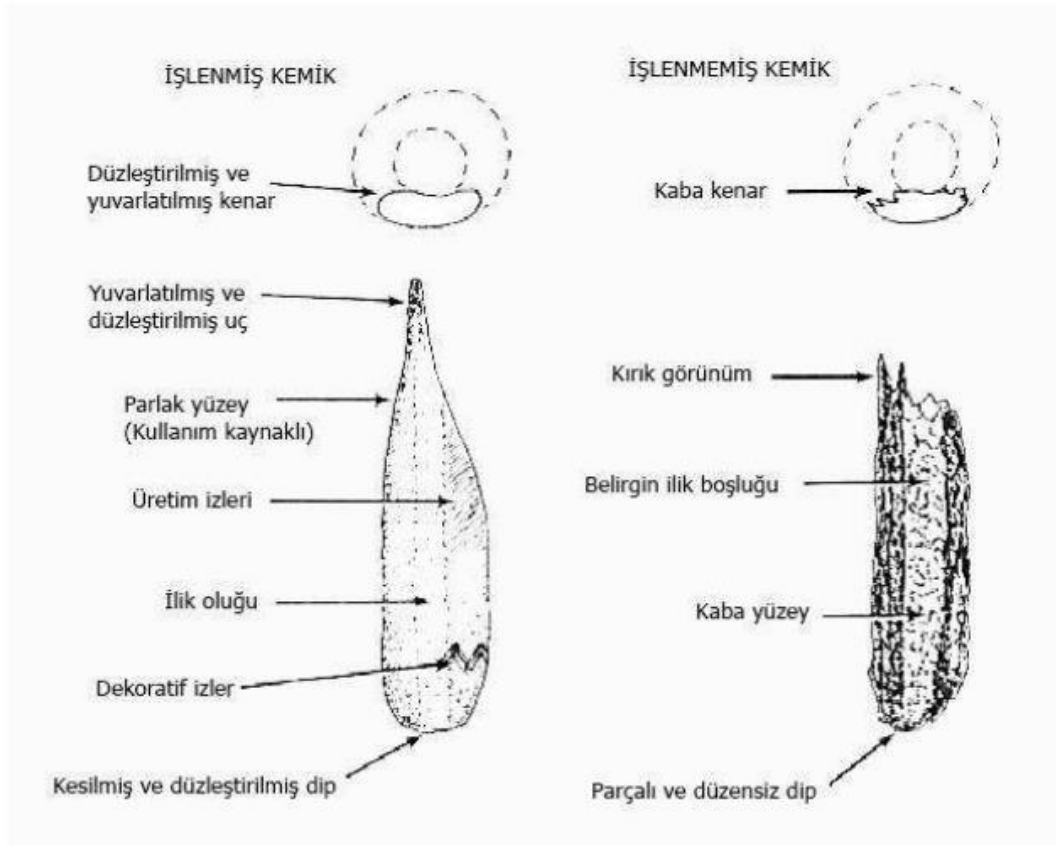
Konuyla ilgili Paleolitik Dönem’de farklı işlevlerde kullanılan kemik aletler, farklı sorulara yanıt bulmak üzere incelenmiştir. Araştırmacılar modifiye edilmiş, doğal halinden farklı değişikliğe uğramış kemik aletleri belirli esaslar çerçevesinde analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, kemiğin kazıma, yiv açma veya parlatma gibi tekniklerin uygulandığı ve kemiğin biçimsel olarak değişimi ve çeşitlenmesi gibi konular açıklanmaktadır (Backwell ve d’Ericco, 2014: 950).

Kemikler, uygun koşullarda yumuşak dokulara göre uzun süre bozulmadan korunabilmektedir. Bu özelliğinden dolayı birçok bilim dalında çeşitli verilere ulaşmak için kemikler ve dişler önemli kaynaklardır. Kemik, yapısındaki kalsiyumdan dolayı sertleşmiş bir destek dokusudur. Kemik doku iki kısımda incelenmektedir: Substantia compacta (kompakt kemik dokusu) ve Substantia spongiosa (süngerimsi kemik doku) olmak üzere ayrılmaktadır. Bir kemiğe baktığımızda dıştaki sert kısım kompakt, iç kısımdaki süngerimsi, hafif ve peteğe benzeyen kısım ise süngerimsi kısım olarak tanımlanmaktadır. Kemikler, biçimsel olarak farklılık gösterdiğinden beş kısımda incelenmektedir. Bunlar; uzun kemikler (humerus, femur), kısa kemikler (phalanxlar), yassı kemikler (scapula), düzensiz şekilli kemikler (vertebra), susamsı kemikler (patella) olmak üzere incelenebilir. Uzun kemik ekstremitelerinde iki uç bir gövde kısmı bulunmaktadır. Uç kısımlar veya eklemlerin bulunduğu kısım epifiz, gövde kısmı ise diyafiz olarak adlandırılmaktadır. Kemikler üzerinde değinilen bu ayrıntılar arasında uzun kemikler alet yapımında sıkça tercih edilen kısımdır. Biçimsel özellikleri nedeniyle işlevsel olan uzun kemiklerin alet haline dönüştürülmesi süreç önem taşımaktadır. Bir teknolojik çalışmada uygulanacak ilk metot teknolojik gruplama ve ayırmadır. Bu işlem sonrasında üç farklı aşama izlenmektedir. İlk olarak teknik tanımlama; kesme, vurma, kırma, yongalama, sürtme gibi uygulamalar, İkincisi, kesme şekli ve işlemleri, örneğin bir metapodu iki, üç veya dört parçaya ayırmak, son olarak da, bu teknik metotları isimlendirme ve onları tanımlama süreçleri olacaktır. Bu üç aşama tamamlandıktan sonra artıklar ve işlenmiş kemikler oransal olarak ölçüldüğünde buluntu topluluğunun teknik anlamdaki genel görünümü hakkında verilere ulaşmak mümkündür (Bulut, 2014: 79).

Kemiğin alet olarak tanımlanabilmesi için belirli tekniklerle modifiye olmuş olması gerekmektedir. Sivri uçlu ve doğal formuyla kullanılan ve üzerinde hiçbir değişiklik olmayan kemikler sözde veya yanıltıcı kemikler (Pseudo tools) olarak değerlendirilmiştir (Backwell ve d'Ericco, 2006: 240). Ele geçen kemik alet topluluğu içerisinde, buluntuların alet olup olmadığının değerlendirilebilmesi için kırılmanın hangi biçimde gerçekleştiği belirlenmektedir. Bunların alet olarak tanımlanabilmesi için kemik üzerinde morfolojik değişimlerin olması gerekmektedir. Yapılan deneysel çalışmalarda bilinçli kırılan kemikler ile rastgele kırılmış olan kemikler arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda bilinçli kırılmış olan kemiklerin alet yapımı için daha uygun oldukları, tesadüfen kırılan kemiklerin ise düzensiz parçalar halinde olduğu belirlenmiştir. Daha sonraki aşama ise kemiğin işlenmiş (modified- worked) veya işlenmemiş (unmodified-unworked) olup olmadığı belirlenerek ayırma tabi tutulur ve bu çalışmasının ilk aşamasını oluşturmaktadır. Böylece eldeki buluntunun kemik alet olup olmadığı tespit edilebilmektedir. İşlenmemiş kemikler bir kategori olarak kabul edilerek herhangi bir alet türü içerisinde yer almayan grupta değerlendirilmektedir. İşlenmiş, doğal görünümü değiştirilmiş ve üzerinde bilinçli bir biçimde değişiklik gözlemlenen, kesme izi, yanma, aşınma, parlama gibi özellikler taşıyan gruplar için kullanılmaktadır. İşlenmemiş kemikler de genellikle makroskobik gözlemlerle, parçalanmış düzensiz kısımlar, kaba kenar, belirgin ilik boşluğu, kemik iliği boşluğunda pürüzlü bir yüzey, düzensiz bir dip görülmektedir. İşlenmiş kemik üzerinde düzeltili ve yuvarlatılmış kenar, yuvarlak ve düzeltili bir uç, kullanımdan dolayı parlak bir yüzey, üretim sırasında oluşmuş izler, kesilmiş ve düzeltilmiş bir dip gibi özellikler görülmektedir (Bulut, 2014: 77).

Kemik aletlerin yapım teknikleri ve kronolojik olarak değişimleri ile bilgiler yine Semenov tarafından belirlenmiştir. Semenov tarafından ele alınan teknikler sırasıyla verilecek olursa, ilk aşamada kemiklerin istenmeyen kısımları kırılarak ya da kesilerek çıkarılmaktadır. Sonra ki aşamada ise elde edilmek istenilen sivrilme veya inceltme işlemi için belirli taş aletlerden faydalanılmaktadır. Son olarak sürtme tekniğiyle pürüzler giderilmektedir. Böylece kullanışlı bir kemik alet ortaya çıkmış olacaktır. Kemik aletlerin tipolojik olarak sınıflandırılması ile ilgili bilgiler ise en kapsamlı şekilde Schblie tarafından yapılmıştır (Özkan, 2002: 509-510). Bu tip

sınıflandırma içerisinde belirlenmiş olan tipolojik ayrımlar, Deliciler (Bızlar) ve Diğer Deliciler olarak tanımlanan (şiş, kazma), Kesiciler (usturalar, bıçaklar) olarak tanımlanabilir. Kazıma ve Sıyırma gereçleri (kazıyıcılar, spatula ve diğer sıyırıcılar), Vurma Aletleri (çekiç başlı aletler), Saplar, günlük yaşamda kullanılan gereçler (kaşık, kanca), Dokumacılıkla ilgili aletler (makara), Süs eşyaları (boncuk, kolye, yüzük vs.) yer almaktadır (Özkan, 2002: 509-525).

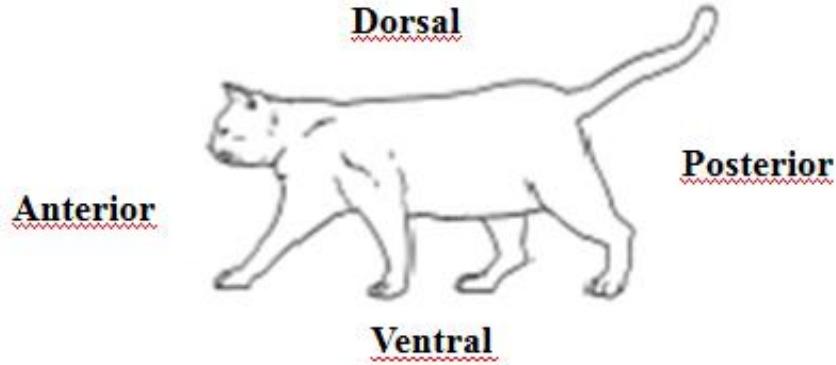
Resim 4: İşlenmiş ve İşlenmemiş Kemik Görünümü

Kaynak: Bulut, 2014: 78.

1.5. KEMİK ALET YAPIMIYLA İLGİLİ TANIMLAR

1.5.1 Alet Formuna Dönüştürülen Kemiklerin Anatomik Olarak İncelenmesi

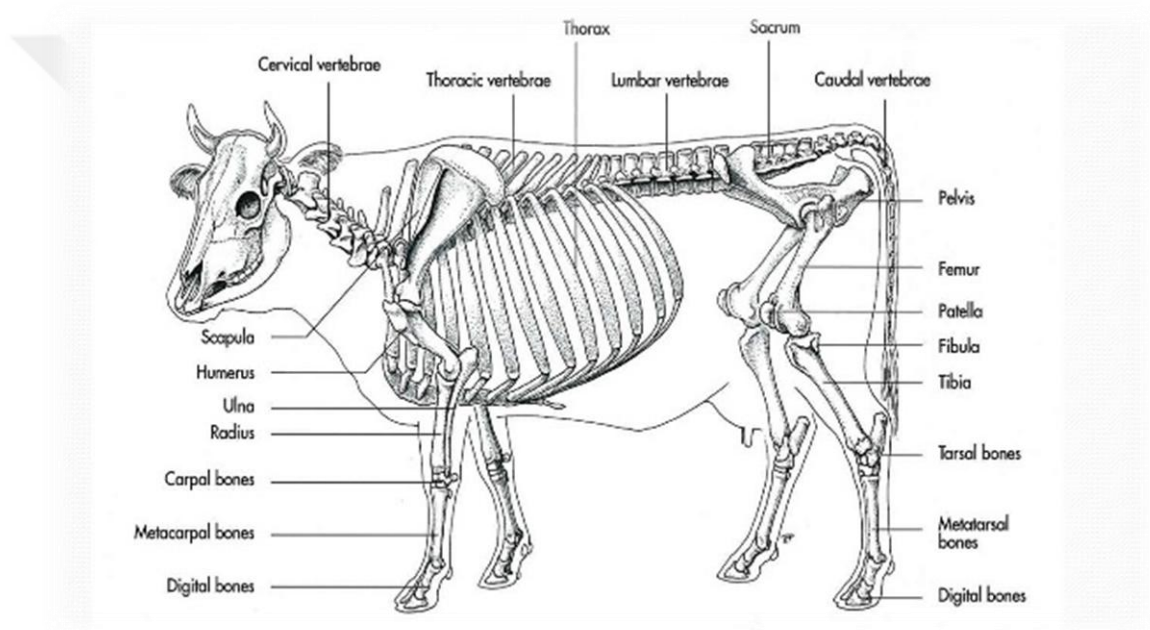
Kemik aletler, kemik, diş, boynuz ve fildişi gibi çeşitli hayvan dokularından yapılmış aletleri tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir (Backwell, d'Ericco, 2014: 950). Kemik aletler işlevlerine göre işleniş tekniği ve tipolojik olarak farklılık göstermektedir. Ham madde kaynağı olarak tercih edilen hayvan türlerinin ve bu hayvanların anatomik olarak hangi bölümlerinin seçildiğinin bilinmesi önemlidir. Çoğunlukla hayvanlara ait uzun kemiklerin alet yapımında kullanıldığı saptanmıştır. Bu tez çalışması içerisinde tanımlamada ifade edilen anatomik terimler ile ilgili bilgilere yer verilmesi anlam karışıklığını gidermek açısından gerekli görülmüştür. Bir kemiğin tanımlanmasında ve standart anatomik durumunun belirlenmesinde en önemli metot tanımlanacak kemiğin yönlendirmesi olacaktır. Böylece ele alınan kemiğin yönünü belirlenmek ve kemiği anatomik pozisyonunda duruma koymak kolaylaşmış olacaktır. Bu doğrultuda isimlendirilen terimler quadrapedallerde (dört ayaklı) Anterior; ön , Posterior; arka, Ventral; karına bakan yüz, Dorsal; sırtta bakan yüz, proximal; üst uç, distal; alt uç olarak tanımlanmaktadır (Matshes, vd., 2005: 2)

Resim 5: Temsili Bir Hayvan Resmi üzerinde Yön Bildiren Terimler

Kemikler insan ve hayvan vücutlarındaki en sert dokulardır. Kemikler bir araya gelerek iskelet sistemini oluştururlar. İskelet sistemi, insan ve hayvanlarda duruşu, hareketi ve destek yapısını oluşturan temel çatı sistemidir. Kemikler organik ve inorganik maddelerden oluşmaktadır. Kemikteki organik yapı kıkırdaktır.

Kemiklerde % 25 su, %45 oranında ise inorganik madensel tuzlar (kalsiyum fosfat, kalsiyum florit, magnezyum fosfat ve demir) bulunmaktadır. Bunlar kemiğin sert dokusunu sağlamaktadır. %30 oranında organik maddeler ise kemiğe esneklik katmaktadır. Kemiğin diğer dokusunu ise, süngerimsi dokuyu tamamen saran yoğun dokulu sert kısım oluşturmaktadır. Kemiğin işlenmesinde daha sert ve yoğun dokulu kısım tercih edilmektedir (Altun, 2017: 17).

Resim 6: Temsili Hayvan İskeleti

Kaynak: <https://www.slideshare.net/HakkiNUR/arthrologia-and-general-myologia> Erişim

Tarihi:21.05.2019

1.6.KEMİK ALET ÇEŞİTLERİ

Kemik ham maddesi kullanılarak farklı tiplerde üretilmiş ve farklı işlevlerde kullanılmak üzere tasarlanmış alet çeşitleri bulunmaktadır. İnsan yaşamının neredeyse her alanında kullanılmış olan bu aletler belirli teknolojik aşamalardan

geçerek insanın alet çantası içerisinde yerini almıştır. Üst Paleolitik Dönem yerleşimi olan Üçağzılı Mağarası kazılarında ele geçen kemik aletler belirli formlarda üretilmiş bir standardı temsil etmektedir. Özellikle bız ve iğneler kemik aletler içerisinde adeta dönemin karakteristik formları arasında yer almıştır. Sayısal ve nitelik olarak farklı çeşitlerde üretilmiş kemik aletler içerisinde bız ve iğnelerin tez konusunu oluşturan temel formlar olduğundan bu tip aletlerin tanımlamalarıyla ilgili bilgiler derlenmiştir.

1.6.1. Bızlar:

Kemik alet topluluğu içerisinde sıkça görülen ve Üst Paleolitik Dönem’de kullanımı artan bızlar değişen ve gelişen tarihsel süreçte farklı değişikliklere uğramış olsa da özde aynı tipolojik formlarda üretilmiş ve kullanımları devam etmiştir. Kemik alet sınıflandırması içerisinde bız olarak adlandırılan bu tip, tanımsal olarak elde tutularak deri işlemede kullanılan sağa ve sola yönelimli hareketlerle delme işlevi gören alettir (Piel ve Desruisseaux, 1986: 210). Bız olarak adlandırdığımız kemiklerin genel ve esas olarak kemiğin doğal halinden farklı bir morfolojik değişimde olması gerekmektedir. Basit anlamda tanımlanacak olursa, sivri ve inceltilmiş uç kısmı ve dip kısmı ile karakteristiktir (Fabrer, 1967: 280). Bızlar, uzun ekstremitelerde olduğu gibi iki uç bir gövde kısmından oluşmaktadır. Uç kısımları epifiz gövde kısmı ise diyafiz olarak adlandırılmaktadır. Bızlar, kırma yöntemi, kemik yüzeylerinin aşındırması yöntemi, oluk açma ya da aşındırma gibi yöntemler kullanılarak yapılmaktadır. Çoğunlukla hayvan kemiklerinin metapoid kemikleri kullanılarak üretilmiş olan bızlar, ilk olarak iki ayrı parçaya ayrılmaktadır. Epifiz kısmı uygun olan alanın ucu sivriltilerek bız formuna dönüştürülür. Ayrıca farklı bir ihtimal dâhilinde ikiye bölünen kemiğin her iki ucu sivriltilerek yeni bir form oluşturulabilir. Bız üretimi ve üretim teknikleri farklı bölgelerde farklı zamanlarda değişiklik göstermektedir. Ancak, Yakındoğu coğrafyasında Paleolitik Dönem’in erken evrelerinden Batı Avrupa coğrafyasında Kalkolitik Dönem’e kadar kullanım görmüştür (Bulut, 2017: 37). Sonuç olarak kemik veya boynuzdan yapılmış sivriltilmiş bir uca sahip ve dip kısmına sahip, deri delmede veya deriyi birbirine geçirmede kullanılmış aletler olarak tanımlanmaktadır.

Resim 7: Üçağızlı Mağarası Kemik Aletleri

Kaynak: Kuhn, vd., 2009: 102.

1.6.2.İğneler:

Üst Paleolitik Dönem kemik aletlerinde teknik olarak karmaşık, kullanılan ham maddelere göre daha fazla çeşitlilik ve kemik alet türlerinde gelişkinlik görülmektedir. Anadolu'da varlığı erken dönemlere kadar bilinen ve farklı hayvan kemiklerinin işlenmesi ile belirli bir tipolojiye sahip fonksiyonel aletlerdendir. Kemik iğneler ile ilgili yapılmış etnografik ve deneysel veriler, kemik iğnelerin ince

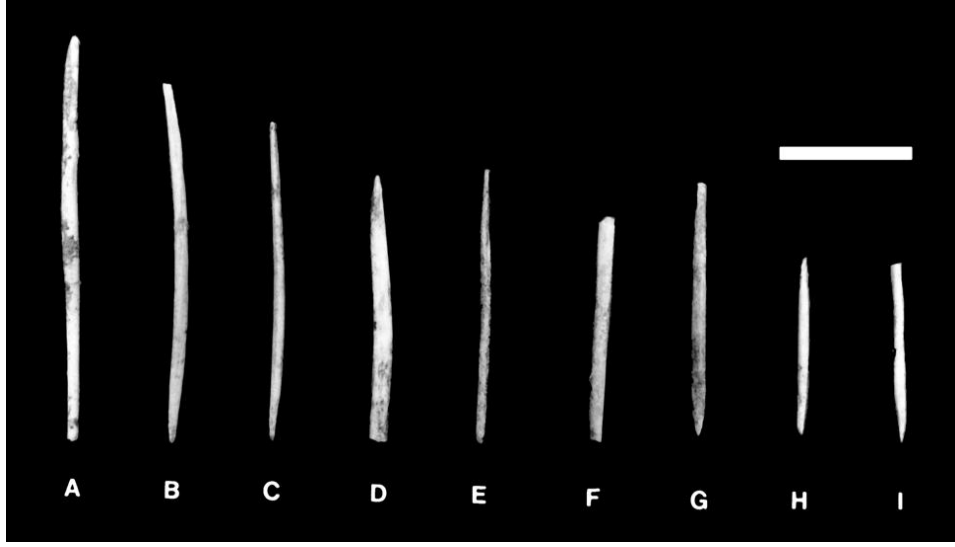

kılların birbirine geçirilmesi, dikilmesi veya boncuk gibi süsleme araçlarının elbiseye geçirilmesi için kullanıldığını göstermiştir (Lyman, 2015: 146).

Anadolu'da varlığı Pleistosen Döneme kadar uzanan kemik aletlerin bilinen en erken örneği Direkli Mağarasında görülmüştür. Geç Üst Paleolitik Döneme tarihlendirilen bu örnekler bir başlı ve delikli iğnelerdir. Direkli Mağarası'nda ele geçen estetik ve özenli işçiliğiyle dikkat çeken delikli iğnenin benzer örneği Öküzini Mağarası'nda bulunmuştur. Yine bu iğnelerin benzerlerine Levant koridoru üzerinde yer alan Epipaleolitik yerleşimlerinde bulunmuştur (Erek, 2009: 330).

Kemik iğne üretiminde teknolojik olarak tipik alet yapımında kullanılan belirli taş aletler kullanılmıştır. Çakmaktaşı yonga veya taş kalemler yardımıyla belirli bir kemikten baget çıkarılır. Bu baget inceltilerek bir uç formu kazandırılır. Son işlemde ise kemiğin üst kısmında bir delik açılır. Delik açılırken yine bazı teknikler uygulanır. Öncelikli olarak deliğin açılacağı alanın belirlenmelidir. Tespit edilen alana işaret bırakılır ve oyulan bu alan derinleştirilir. Bu işlemlerin ardından delik mevcut alanda açılmış olur.

Deliklerin açılması için farklı yöntemler uygulanmıştır. Bu tekniklerden birincisi baskılama yöntemidir. Baskılama yönteminde delik açılacak alanda küçük parçalar çıkarılır. İkincisi Dairesel döndürme yöntemi olarak ele alınabilir ki bu yöntem uygulandığında delik açılan alan ters koni gibi görünmektedir. Üçüncü bir yöntem de Almaşık yöntemidir. Kemik üzerinde delik açılacak alanda 180 derecelik bir açıyla döndürme yapılır. Böyle bir delik açma yönteminde deliğe bakıldığında iki halka şeklinde olduğu görülür. Dördüncü yöntem olarak delik açılacak alanda başlangıçtaki oyuğu derinleştirme yöntemi uygulanmıştır (Piel-Desruisseaux, 1986: 230).

Resim 8: Cove de Moleta(İspanya) Tarih Öncesi Kemik İğne Çeşitleri

Kaynak: Ramis,2001: 908.

2.BÖLÜM

2.PALEOLİTİK DÖNEM VE ANADOLU

2.1. PALEOLİTİK DÖNEM:

Paleolitik Çağ, jeolojik olarak Plio-Pleistosen ayrımından Holosen Dönem'in başlangıcına kadar devam eden jeolojik dönemlerle sınırı çizilen bir arkeolojik dönemdir. Ayrıntılı olarak belirtmek gerekirse Alt Paleolitik Dönem, Son Pliosen Dönem'in sonları ve yaklaşık olarak Pleistosenin ortalarına denk gelmektedir. Orta ve Üst Paleolitik dönemler ise, Üst Pleistosen Dönem içerisinde yer almaktadır (Sagona ve Zımansky, 2015: 9). İnsanlık tarihinin başlangıç evresini oluşturan Paleolitik Dönem, yaklaşık 2 milyon yıl devam eden çok uzun bir kültür sürecidir. Dördüncü Jeolojik Zaman'ın Pleistosen denen ilk ve çok uzun evresi süresince gelişme gösteren bu çağda ilk kez insan ortaya çıkmıştır. İnsanın biyokültürel evriminin gerçekleştiği bu dönem boyunca dünya jeomorfolojisi ve iklim günümüzdekinden çok farklıydı, bu dönem (Kuvaterner iklimsel Dönem) içinde buzul ve buzul arası dönemler adı verilen uzun iklim dönemleri yaşanmıştır. İnsanın alet kullanmasından başlayarak yerleşik yaşama geçişe kadar olan bu çağ, insanlık tarihinin en uzun süresini oluşturur. Paleolitik Dönem, hem değişen çevre koşulları ve hem de taş teknolojisindeki gelişime göre Alt, Orta ve Üst olmak üzere üç ana evreye ayrılmaktadır. Yaklaşık olarak 2.500.000 - 12.000 yıl öncesine tarihlendirilir. Dönemin başlarında Pliosen dönemde ortaya çıkan hominid (insansı) bölümüne hızlıca yayılmıştır. *Homo erectuslar*, ağaçlar bozkır ortamında geliştikleri Afrika kıtasında 1.9 milyon yıldan itibaren bilinmektedirler. 1 milyon yıla doğru Asya kıtasına ulaşan bu insanlar, 850 cm³ üzerinde bir beyin kapasitesiyle temelde modern insanın anatomisine sahip olup uzun mesafeleri kat etmek ve yürümek için gerekli gücü gösteren mükemmel bir donanıma sahiptir. İki ayak üzerinde dik durabilen ve ellerini kullanarak alet üretebilen bir insan hâline gelmiştir. Alet yapmasını bilen ve *Homo habilis* (becerikli insan) olarak adlandırılan insan yaklaşık 2 milyon yıl kadar önce Afrika'da oluşumlarını tamamlamıştır. 1.7 milyon yıl kadar önce de Afrika'dan çıkarak çok hızlı bir şekilde Eski Dünya'nın ve Avrupa'nın buzul altında kalmayan güney kesimlerine doğru yönelmişlerdir (AÖF, 2010: 4-5).

Modern insanların (Homo sapiens) dünyaya yayılmalarıyla ilgili iki model vardır. Ancak genel olarak kabul edilen model Afrika'dan çıkış modelidir. Yaklaşık 200 bin yıl önce iklimde meydana gelen değişimler, popülasyonda meydana gelen genişlemeler, karasal büyük memeli göçlerinin takibi, akrabalık ilişkilerinde artışlar, kültürel gelişmeler, dil ve sembollerin kullanımıyla ilgili gelişmeler gibi birbiriyle bağlantılı nedenlerden dolayı Afrika dışına yayılım gerçekleşmiştir. Yapılan antik DNA ve kesin tarihlendirme çalışmaları sonucunda insanların yayılımlarının kronolojileri de saptanmıştır. Kuzey Afrika'dan çıkan ilk insanlar, 150-130 bin önce Arap yarım adasına yerleşmişlerdir. Buradan da göç yollarına devam ederek, 130-90 bin yıl önce Güney Doğu Asya'ya, 80-60 bin yıl önce Güney Asya'ya, 60-50 bin yıl önce Avustralya'ya, 40-30 bin yıl önce Amerika'ya, 30 bin yıl öncede Tayvan ve Japonya'ya ilk kez geçmişlerdir. Türkiye sınırları içerisinde kalan Anadolu'da ise uzun yıllardır yapılan çalışmalarda Paleolitik Dönem'in ilk evrelerinden günümüze kadar yerleşimin olduğu tespit edilmiştir (Özer vd., 2018: 101).

2.2. PALEOLİTİK DÖNEM'DE ANADOLU COĞRAFYASI

Anadolu, coğrafi konumu nedeniyle Asya ve Avrupa gibi uygarlık tarihinin iki temel kıtası arasında doğal bir köprü konumundadır. Asya'dan Avrupa'ya uzanan bu büyük yarımada boyutlarından beklenmeyecek kadar çok iklim ve bitki örtüsü çeşitliliğine sahiptir. Erken dönemlerden beri canlı yaşamına uygun Anadolu coğrafyasında bu zengin iklim ve bitki örtüsü çeşitliği yanı sıra insan yaşamının temel gereksinimlerinden barınma ihtiyacını karşılayacak doğal mağara ve sığınakların varlığıyla insan için tercih edilen yaşam alanı olmuştur. Asya, Afrika ve Avrupa arasında coğrafi bir ara bölge olarak Anadolu'nun, Paleolitik Dönem hakkında kurgulanacak herhangi bir hipotez açısından özel bir öneme gereksinimi vardır. Yaklaşık sekiz yüz bin kilometrekarelik yüz ölçüme sahip topraklar, üç kıta; Asya, Afrika ve Avrupa arasında önemli bir konumdadır (Mustafaoğlu, 2008: 7).

Coğrafi olarak iki kıtada yer alan Anadolu, İstanbul ve Çanakkale'nin dar boğazlarıyla Avrupa'yı Asya'ya bağlar. Bu boğazlar, aralarında kalan Marmara Deniziyle birlikte, Karadeniz'den Ege'ye geçişi sağlayan tek deniz yolunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'da kalan ve Marmara Deniz'in kuzeyinde yer alan Bulgaristan ve Yunanistan ile sınır komşusudur. Asya kıtasındaki toprağı olan

Anadolu, güneyde ve güneydoğuda Suriye ve Irak ile komşudur. Doğusunda İran ve Ermenistan, kuzeydoğuda ise Gürcistan ile sınırı bulunmaktadır. Transkafkasya'dan Avrupa'nın güneydoğu ucuna kadar doğu-batı yönünde uzanan bir yarımada olan Türkiye'nin coğrafi durumu ve takip ettiği çizgi buranın kara köprüsü olmasında etkili olan faktörler arasında değerlendirilebilir (Sagona ve Zımansky; 2015: 4).

Anadolu, doğu-batı ekseninde uzanan büyük yarımada konumundadır. Milyonlarca yıldan beri Afrika levhası kuzeye doğru hareket etmektedir. Anadolu'nun Ege kıyısı, dağ sıraları ve kıyıda iyice içeri giren koylarla sonlanan nehir yataklarının belirlediği girintili çıkıntılı bir toprak parçasıdır. Anadolu'nun kuzey kıyısı boyunca uzanan sıradağlar, iç bölgeyi Karadeniz kıyısından ayırır. Güneyde, Akdeniz kıyısı boyunca hareketli görünüme sahip Toros dağları hâkimdir. Toroslar, Akdeniz'in kuzeybatı köşesinde, tekrar büyük bir yay çizerek kuzeye yönelir. Anadolu'nun, kuzeyde Anadolu, güneyde Toros dağları arasında kalan kısmı, rakımı 1000 m'yi aşan geniş bir platodan oluşur. Bu platonun iklimi kurudur ve rakımı nedeniyle yazın bile geceleri soğuktur. Kışın ise, soğuk hava etkisi yaşanmaktadır. Orta Anadolu Platosu düz bir plato değildir. Burada arazinin büyük bölümü tepelik veya dağlık alanlardan oluşmaktadır. Anadolu'nun batısı Ege'de denize dökülen akarsu vadileriyle parçalara ayrılmıştır. Dolayısıyla plato bu tarafta seviyeli bir şekilde alçalma göstermektedir. Toroslar hafif bir yay çizerek Akdeniz'in kuzeydoğu köşesini aşır doğuya doğru uzanmaktadır. Toros dağları Anadolu'nun büyük bir kısmını, Kuzey Mezopotamya Ovası'nın yüksekçe bölümünden ayırmaktadır. (AÖF, 2010: 4).

Tektonik levha hareketleri, belirgin sismik etkinlik ve Orta Tersiyer Dönem'den itibaren devam eden volkanizma hareketleri, Anadolu coğrafyasının yapısal evriminin şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye'de sık sık meydana gelen büyük depremler ve volkanik olaylar, yer kabuğunda etkili olan bu güçlerin günümüzde de aktif olduğunu göstermektedir. Bu tektonik hareketler Anadolu'nun kuzeyi boyunca kıvrımlı sıra dağlar olarak uzanan Kuzey Anadolu Dağları, güneyde ise benzer bir kuşakta uzanan Toros'lar ve Doğu Toros'ların oluşmasına neden olmuştur. Anadolu'nun batısındaki çökük vadiler ve yükseltiler Ege kıyısının düzensiz girinti ve çıkıntılarını neden olmuş, Doğu Anadolu'nun girişik dağlık

arazisi, Kafkaslar ve Zagros dağlarıyla birleşerek Yakındoğu'nun en engebeli yer şekillerini oluşturmuştur (Sagona ve Zımansky, 2015: 2-3).

2.3. PALEOLİTİK DÖNEM'DE ANADOLU İKLİMİ

Paleolitik Dönem, jeolojide Pleistosen bölüme karşılıktır. Özdemir'e göre Paleolitik, ayrıca Buzul Çağ'a denk gelmektedir. Paleolitik Dönem insanı mağaralarda, inlerde, kavuklarda yaşamıştır. Yaşam önce toplayıcılıkla başlamış, bilgi ve becerilerin artmasına paralel avcılık da gelişmiştir. Türkiye'de Paleolitik Çağ insanı mağaralarda, kaya sığınaklarda ya da geçici açık hava yerleşmelerinde yaşamışlardır. Mezolitik Çağ'da Pleistosen buzulları yavaş yavaş çekilmektedir. Bunun en önemli nedeni dünya ikliminde meydana gelen ısınma hareketleridir. Orta enlemler, insanların yaşamasına daha elverişli bir iklime sahip olmuştur. Mezolitik ç-Çağ, jeolojideki Holosen'e karşılık gelmektedir. Rengeyiği, eti, boynuzu ve kemiğinden sıkça yararlanan bir av hayvanı olmuştur. Bunun yanı sıra balık avcılığı da gelişerek beslenmede önemli yer almıştır. İnsanların yaşadığı alanlar, iklimdeki iyileşmeye, ısınmaya bağlı olarak derin mağaralar şeklinde değil, kaya oyukları ve sığınaklar olmuştur. Balıkçılık ve kabuklu hayvan toplayıcılığı, Mezolitik insanını ırmak, göl, bataklık, deniz kıyılarına yerleşmeye zorlamıştır. Önyasya'da iklim daha çabuk ısınmıştır. Bu nedenle Önyasya, Avrupa'dan daha önce Mezolitik Çağ erken başlamış ancak daha kısa sürmüştür (Özdemir, 2004: 173-192). Günümüzden yaklaşık olarak 1.000.000-20.000 yıl öncesinde yaşanan buzul ve buzul arası dönemler, sosyal örgütlenme için itici bir güç oluşturmaktadır. Arkeolojik ve antropolojik kaynaklara göre buzulların çekilmesi sonrasında Avrasya anakarasında bulunan ilkel insanlar sayıca artmışlardır. Buna bağlı olarak kültürel bir değişim ve gelişimde yaşamışlardır. Anadolu'da buzul dönemleri sonrasında, günümüzden yaklaşık 10000–8000 yıl önceleri kapsayan dönemlerde orman alanları genişlemiştir. Ancak, Anadolu dâhil olmak üzere son 3000–4000 yıl kadar öncesinden itibaren insanların doğal ortam üzerindeki etkileri hissedilir bir biçimde artmıştır. Özellikle aşırı hayvan otlatma, ormanlardan aşırı faydalanma, orman yangınları gibi faktörler doğal ortamda bozulmalara sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra kuraklığın artması, sel oluşumuna yol açan yağışların artması, doğal bitki örtüsünün bilinçli veya

bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmesi sonucunda Doğu Anadolu'dan aşınan toprak ve ana kaya Fırat ve Dicle ile taşınmıştır. Dolayısıyla bu toprak yığını Basra körfezinde birikmeye yol açmıştır. Bu hareketler sonrasında Mezopotamya ovası büyümüştür. Tarım için kullanılabilir alanlarda millenme oluşmuş ve tuzlanma başlamıştır (Özdemir, 2004: 173-194).

Pliosen ve Pleistosen sınırını belirten süreçlerde Anadolu iklimi genel olarak sıcak ve nemli yaşanmıştır. Ancak Buzul dönemlerine geçiş ile birlikte kuru ve soğuk iklim yaşanmıştır. Toroslar ve Kuzey Anadolu Dağlar'ında en yüksek yerlerden 1700 metre gibi alanlarda buzullar oluşmuştur. Başka bölgelerde gün içerisinde eriyen, gece vakitlerinde donan buzullar yayılmış bu durum beraberinde kolüvyal toprakların oluşmasına neden olmuştur(Sagona ve Zimansky, 2015: 11).

2.4. PALEOLİTİK DÖNEM'DE ANADOLU FAUNASI

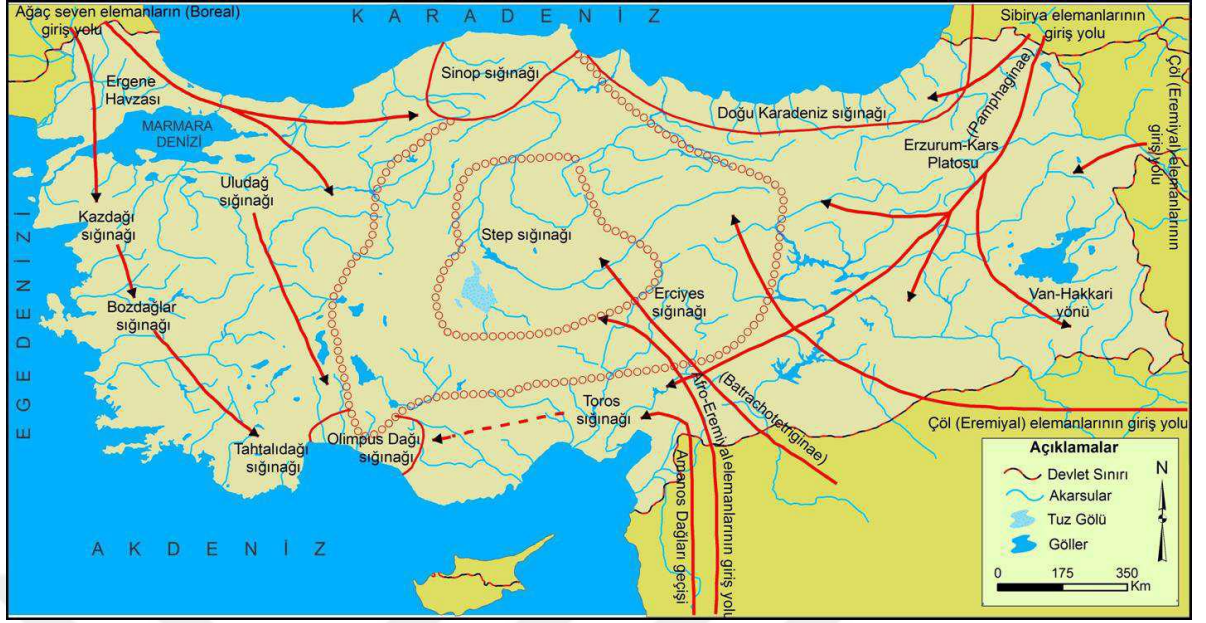
Jeolojik oluşumu ve coğrafi konumu bakımından önemli bir yere sahip olan Anadolu, iklimsel ve topoğrafik özellikleri ve çeşitlilik gösteren çevresel yapısı nedeniyle çok çeşitli fauna elemanlarını barındırmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında doğal bir köprü durumunda olan Anadolu memeli hayvanların göç yolları üzerinde olmasının yanı sıra birçok endemik faunanın da değişimini sağlamıştır. İklim farklılıklarının yaşanması ve topoğrafyada meydana gelen değişimler beraberinde tür ve alttür seviyelerinde çeşitlenmelerin oluşmasını sağlamıştır. Anadolu, Kuvaterner Dönem'in ilk devri olan Pleistosen devirde meydana gelen glasiyal dönemlerde kuzey kökenli canlılara, interglasiyal dönemlerde ise güney kökenli canlılara ev sahipliği yapmıştır. Bu özellikten dolayı çeşitlilik olumlu yönde gelişmiştir. Bu canlıların Anadolu'ya giriş yolları; Kuzeydoğuda Sibiryaya ve soğuk step elemanlarından oluşmuş Kafkas faunası, Kars-Erzurum Platosu ve Doğu Karadeniz kıyı şeridi üzerinden olmuştur. Eremial (çöl) olarak adlandırılan elemanların giriş yollarını belirtmek gerekirse, Iğdır İli Aralık İlçesi doğrultusunda güneyde Suriye sınırı üzerinden İran yönünden, Afrika elemanları da, daha çok Hatay-Amanos hattından Anadolu'ya ulaşmışlardır. Avrupa elemanları ise, Trakya üzerinden Anadolu'ya girmiştir. Yerli faunanın yanı sıra, misafir türlerin zaman içinde ve özellikle farklı ortamlara çeşitlilik göstererek uyum sağlamaları Anadolu

topraklarını küçük bir alan içerisinde biyolojik çeşitlilik bakımından kıta özelliği gösterecek zenginliğe ulaşmıştır (Bahadır, 2013: 35).

Pleistosen'de başlayan buzul çağları, yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar geçen süreçte farklı zamanlarda çeşitli aralıklarla devam etmiştir. Bu çağda yaşanan iklimsel ve jeomorfolojik değişimler Anadolu faunasının şekillenmesine yol açmıştır. Böylece kuzeyde bulunan hayvan grupları, Balkanlar ve Kafkaslardan inerek daha güneye, Filistin'e kadar ulaşan alanlara yönelmişler ve Anadolu faunasının çeşitlenmesine yol açmışlardır. Özellikle buzul arası dönemlerde yaşanan iklimsel değişimler yaşamsal faaliyetlerin artmasına olumlu anlamda katkı sağlamıştır.

Anadolu'da Paleolitik Dönem yerleşim yerlerinde yapılmış arkeolojik kazılarda ele geçen kalıntılardan elde edilen veriler doğrultusunda bölgede; yaban sığırı, alageyik, kızıl geyik, yaban domuzu, mamut, antilop, gergedan, dağ keçisi, yaban keçisi, bizon, yabani at, yaban eşeği, antilop, su aygırı, kaplumbağa, tavşan, oklu kirpi, sincap ve çakal, kurt gibi farklı boyutlarda hayvan türleri bulunmuştur. Ayrıca balık ve çeşitli yumuşakça türleri ele geçen kalıntılar arasında değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra kanatlı hayvanlara ait kalıntılar bulunmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda Anadolu Yarımadası'nda pek çok türde farklı boyutlardaki karasal ve denizel canlıların Paleolitik Dönem insanların beslenmelerinde önemli bir yer kapsamaktadır (Gürgör, 2017: 324). Anadolu coğrafi konumunun sağladığı avantaj ve yer yer değişen jeomorfolojik özellikleri bakımından iklimsel çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik zengin fauna türlerine ev sahipliği yapmasını sağlamıştır.

Resim 9: Glasiyal ve İnterglasiyal Dönemlerde Farklı Fauna Elemanlarının Anadolu'ya Giriş Yolları

Kaynak: Bahadır, 2013: 35.

2.5. TÜRKİYE'DE PALEOLİTİK ÇAĞ ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ

Türkiye'de Paleolitik Dönem çalışmaları 19. yüzyıla kadar gider. Anadolu'nun bilinen ilk Paleolitik buluntuları, Eugene Pittard ile Passemard'ın Fırat nehri teraslarında buldukları el baltaları olarak bilinmektedir. Bu çalışmaları Şevket Aziz Kansu'nun Ankara ve çevresinde yürüttüğü yüzey araştırmaları takip etmiştir. Prof. Dr. Kılıç Kökten'in 1940'lı yılların başlarında başlattığı çalışmalarla Türkiye'nin Paleolitik haritası ortaya çıkarılmaya başlanmış ve Antalya Karain Mağarası keşfedilerek kazı çalışmalarına geçilmiştir. 1950'li yıllarda ise bu araştırmaları Ordinaryüs Prof. Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek ve Prof. Dr. Enver Yaşar Bostancı gibi önemli bilim insanları Hatay ve çevre bölgelerdeki kazı ve yüzey araştırmalarıyla genişletmiştir. 1970 ve 1980'li yıllarda Keban Barajı ve Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları projeleriyle Anadolu'nun güneydoğusunda çalışmalar hızlanmıştır. 1940'lı yıllarda Kökten'in başlattığı Karain Mağarası kazı çalışmaları Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından sürdürülmüştür. 1990'lı yıllarda Yarımburgaz Mağarası (İstanbul) çeşitli araştırmacılar tarafından kazılmıştır. 1990'lı yılların sonlarından başlayarak yeni tarihlendirme yöntemleri ve kazı

teknikleriyle yürütülen Üçağzlı Mağarası (Hatay) ilk modern insanlara ait bilgilerimize çok önemli katkılar sağlamıştır. Üçağzlı Mağarası dünyada ilk modernlerin bilişsel gelişimine katkı sunan, zengin bilimsel veriler içeren, özgün bir buluntu yeridir (Güleç, 2017: 160).

2.6. ANADOLU'DA PALEOLİTİK DÖNEMLER:

Türkiye'nin içinde bulunduğu geniş coğrafya, Asya ve Avrupa'nın tam birleştiği noktada ve Levant koridoru bağlantısıyla Afrika kapısında bulunmaktadır. Anadolu'nun Paleolitik ve Epi-paleolitik geçmişi, daha geç dönemlere oranla çok iyi bilinmemektedir. Ancak, Türkiye'nin büyük bir kısmını oluşturan ve Levant ile Avrupa arasında bulunan Anadolu, Paleolitik'in Eski Dünya'ya doğru yayılmasının anlaşılmasında ayrıcalıklı bir coğrafyadır (Özçelik ve Yalçınkaya, 2012: 1). Anadolu coğrafyasında yapılmış kazılarda Paleolitik Dönem için bilinen tüm evreler belirlenmiştir. Alt, Orta ve Üst evreler ve bu evrelerdeki yerleşim yerlerine ait bilgiler kronolojik bir sıralama içerisinde değerlendirilmiştir.

2.6.1. Alt Paleolitik Dönem (1000.000-250.000 yıl önce)

Alt Paleolitik, Paleolitik'in yaklaşık olarak G.Ö. 2,5 milyon ile 200 bin yılları arasında yer alan bir evresidir. Bu uzun süreç içinde Anadolu'nun oynadığı köprü rolü ve yine bu coğrafyada gerçekleşen tekno-kültürel evrim, Afrika beşiğinden çıkan ilk insanların Avrupa ve Asya kıtalarına yayılması bağlamında büyük bir önem taşımaktadır. Kültürel anlamda insan etkinliklerinin ilk olarak yansıtan ve bu döneme ait kültürel devamlılığın anlaşılmasını sağlayan taş alet teknolojisidir. *Homo genusu*'nun primat ailesinden ayrıldığı, iki ayak üzerinde dik durmanın verdiği avantajlarla ellerini kullanabilme yetisine ulaştığı ve alet yaptığı süreci kapsamaktadır. İlk olarak arkaik formda şekillenen çakıllar, yongalar üzerine işlenmiş ilerleyen süreçlerde kesme, sıyırma gibi işlemlerde kullanılan aletler ortaya çıkmıştır. *Homo habilis* ile başlayan Oldowan teknolojisi *Homo erectus* ile iki yüzeyli alet geleneğine dönüşmüştür. *Erectus*'lar Afrika dışına çıkmış Asya ve Avrupa'da yaşam sürdürmüş bu bölgelerde adaptasyon sağlayarak biyolojik ve kültürel evrimini sürdürmüştür. Bu bağlamda Anadolu Paleolitik'i için önem taşıyan gelişme ise yayılım süreci boyunca Levant koridorunu geçtikten sonra Anadolu'yu

geçiş olarak kullanmışlardır. Türkiye’de Levant koridorunun kuzey ucunda Hatay ilinde Ali Efendi Deresi kenarında arkaik formda temsil edilen taşlar ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki yontuk çakıl, nacak, iki yüzeyle aletlerin varlığı Anadolu’nun sahip olduğu önemi kanıtlamıştır. Bu dönemde ateşin bulunması önemli bir gelişme olmuş ve yaklaşık 400.000 yıl önce ateş, insanoğlunun denetimi altında ocaklarda kullanılmıştır. Alt Paleolitik Dönem’de Anadolu’da egemen olan iklimsel ve çevresel koşullar, zengin flora ve faunal kaynaklar, taş alet yapımında kullanılan ham madde kaynaklarının fazlalığı nedeniyle insan yaşamına uygun bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir (Yalçınkaya, 2009: 2).

Anadolu coğrafyasında kazısı yapılmış alanlarda ortaya çıkan ve incelenen taş aletler bölgede gelişkin ve çeşitlilik gösteren taş aletlerin olduğunu göstermiştir. Ayrıca 2002 yılında Denizli ili Kocabaş beldesinde bulunmuş olan *Homo cinsine* ait olduğu belirlenen kalıntı Anadolu’da ele geçen eski kalıntı olmakla birlikte Anadolu’nun göç yolları üzerinde olduğunu kanıtlayan önemli veriler arasında değerlendirilebilir (Aytek, 2017: 21). Türkiye’de Alt Paleolitik Dönem yerleşimleri kronolojik olarak incelendiğinde, Gediz Deresi tekil buluntusu, Dursunlu, Şehremuz Tepe, Kaletpe Deresi 3, Karain mağarası E tabakası ve son olarak Yarımburgaz Mağarası olarak sıralanabilir (Yaman, 2016: 65).

2.6.2. Orta Paleolitik Dönem (250.000-45.000 yıl önce)

Alt Paleolitik Dönem’de çok sayıda iki yüzeyle aletlerin yerini ince yongalar üzerine yapılmış, kenar kazıyıcılar, uç gibi hafif aletler yapılmıştır. Bu dönemde Avrupa’da *Neandertal*’lerin ortaya çıkışıyla yeni bir kültürel olgu başlar. Taş alet teknolojisinde musteryen kültürüyle önemli bir gelişme sağlanmıştır. İnsanlık tarihi açısından önemli bir farklılaşma ölü gömme olgusunun ortaya çıkmasıdır. Öteki dünya algısının oluştuğu Orta Paleolitik Dönem insanları kendisinden önceki insanlar gibi ölülerini leş yiyicilere bırakmamışlar, belirli ritüellerle onları koruma saklama düşüncesi oluşmuştur. Entellüktel yapıdaki bu gelişme mezar kültürünü beraberinde getirmiştir. Bilişsel anlamdaki bu gelişim insanın ulaştığı kültürel evrim seviyesini ortaya koymaktadır. İnsanı farklı kılan bu özellik ayrıca kültürel anlamda artı olarak geçmektedir. Böylece kültürel evrim çizgisi bir adım ileri taşınmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Anadolu’da da Orta Paleolitik Dönem musteryen kültür ile temsil

edilmektedir. Bu döneme ilişkin Anadolu'da bilgi sunan en önemli yerleşim Karain Mağarası'dır. Tabakanın F evresi Orta Paleolitik Dönem verileri sunmaktadır. Bu evrede ortaya çıkan teknolojik gelişmeler Musteryen geleneğiyle ilişkilendirilmiştir. Dik düzeltiller yerine levaluva yöntemi kullanımı, Musteryen uçların görülmesi, dişlemeli ve çontuklu aletlerden ziyade kenar kazıyıcılar tercih edilmiştir. Ham madde çeşitliliğin görüldüğü bu evrede büyük boyutlu yongalar görülmektedir. Söz konusu alandaki kalıntılar Levant Musteryen buluntularından çok Zagros'taki mağara buluntularıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca alanda bir grup hominid fosili ortaya çıkarılmıştır. Belirgin özellikleriyle bu fosillerin *Neandertal*'lere ait olabileceği saptanmıştır. Dolayısıyla Avrupa'dan göç eden *Neandertal*'lerin, Levant'a geçmeden Anadolu'yu kullandıkları bilgisi ortaya çıkmıştır. Mağarada oldukça önemli faunal kalıntılar mevcuttur. İnsanlar tarafından avlanmış mağaraya getirilmiş hayvanlar (geyik türleri, yaban domuzu, yaban öküzü, çeşitli at türleri, koyun ve keçiler) beslenme açısından değerli olduğu kadar kemiklerinden istifade edilebilmesi açısından önemli hayvanlardır. Bu hayvanların kemikleri çeşitli nesnelere üretmek suretiyle işlenmiş gündelik yaşamın farklı alanlarında kullanılmıştır. Mağarayı barınmak için kullanan ayı, tilki, kurt, sırtlan, yırtıcı ve yırtıcılar tarafından mağaraya getirilen kuşlar, tavşan, kirpi gibi hayvanlar tespit edilmiştir (Sagona ve Zimansky, 2015: 19).

Kronolojik olarak Kaletepe Deresi 3 Orta Paleolitik tabakası, aynı tarih sürecinde yer alan; Tıkalı, Merdivenli, Kanal, Üçağzılı II ve İki ağızlı ve son olarak Kurbağa Mağaraları sıralanabilir (Yaman, 2014: 67).

2.6.3. Üst Paleolitik Dönem (45.000-9.600)

Üst Paleolitik Dönem, Paleolitik içerisinde en kısa süren ancak bölgeler arası en karmaşık ve en parlak dönemi temsil etmektedir. Taş alet yapımında yeni tekniklerin ortaya çıktığı nitelik ve nicelik olarak artışın görüldüğü bir dönemdir. Orta Paleolitik Dönem'den Üst Paleolitik Dönem'e geçiş insanın biyolojik ve kültürel evriminde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bilişsel anlamdaki gelişmişlik, ham madde kullanımındaki artış, taş aletlerin yapısal değişikliğindeki artış, kemik aletlerin kullanımı ve yaygınlaşması, sanatın ortaya çıkması gibi yeni olgular ortaya çıkmıştır (Klein, 2000: 28). Üst Paleolitik Dönem

başlangıcında (yaklaşık 45.000-40.000 yıl önce) yontma taş yapım gelenekleri ve Levallois özelliklerinin devam ettiği fakat aynı zamanda prizmatik çekirdeklerden çıkartılmış dilgilerin de aletler arasında yer aldığı önemli bir özelliği yansıtmaktadır (Sagona Zımansky, 2015: 20).

35.000-29.000 yıl önce Geç Würm buzullaşması yaşanmıştır. Yine bu dönem içerisinde 16.000 yıl önce hava ısınmaya başlamıştır. Oldukça sert karasal iklimin hakim olduğu bu dönemde kimi yerlerde buzullar oluşmaya başlamıştır. Mağarada yaşam devam etmiştir. Akdeniz sahilleri Anadolu'nun diğer kesimlerine göre hem iklimsel olarak hem de yerleşim olanaklarıyla daha elverişli durumdadır. Anadolu Üst Paleolitik Dönem yerleşimleri kronolojik olarak, Üçağzlı Mağarası Üst Paleolitik Dönem başlangıç tabakası, Karain B Orta-Üst Paleolitik geçiş tabakaları, Kanal ve Merdivenli Mağaraları Üst Paleolitik Dönem tabakaları, Yarımburgaz Yukarı Mağara, Yağlak Mağarası, Karataş Kaya Sığınağı şeklinde sıralanabilir (Yaman, 2014: 60).

Tablo 1: Türkiye Paleolitik Dönem Yerleşimleri ve Tarihlendirmeleri

PALEOLİTİK YERLEŞİM	TARİHLENDİRME	MUTLAK GÖRECELİ	KÜLTÜR ENDÜSTRİ	OKSİJEN İZOTOP SAHALARI
Gediz Deresi Manisa/Kula	G.Ö. 2.4-1.7 m.y	Mutlak	?	34-36
Dursunlu	G.Ö 990-780.00	Mutlak	Yongalı Endüstri	20,21,22,25
Şehremuz Tepe	G.Ö. 700-300.000	Göreceli	Acheuleen	8,9,10,11,12,13, 14,15,16
Kaletepe Deresi 3	G.Ö>600-500.000 ? 1.1 m.y	Göreceli	Acheuleen,Geç Üst	-
Karain Mağarası E Gözü	G.Ö 367-440/500.000 ?	Göreceli	Acheuleen,Tayacien, Clactonien	13,14
Yarımburgaz Aşağı Mağara	G.Ö 390-60/270-40	Mutlak	Yontuk çakıl,Yongalı Endüstri	11
Karain Mağarası E Gözü	G.Ö 347-297.000	Göreceli	Proto charentien	9,10
Kaletepe Deresi 3	G.Ö 200-190.000	Mutlak	Mousterien	6,7
Karain Mağarası E Gözü	G.Ö 160-60.000	Mutlak	Karain tip,Zagros tip Mousterien	5,6
Karain Mağarası B Gözü	G.Ö 200-160.000	Göreceli	Karain tip,Zagros tip Mousterien	5,6
Tıklı,Kanal,Merdivenli, Üçağızlı II, İkiağızlı Mağaraları	G.Ö 170-45.000	Göreceli	Mousterien (Levant)	-
Kurbağanağa Mağarası	-	Göreceli	Mousterien	-
Üçağızlı Mağarası	G.Ö 41.400-40.200	Mutlak	Orta Üst Paleolitik Geçiş (Levant)	3
Karain Mağarası B Gözü	G.Ö 39.630	Mutlak	Orta Üst Paleolitik Geçiş	3
Kanal ve Merdivenli Mağaraları	-	Göreceli	Orta Üst Paleolitik Geçiş, Üst Paleolitik ?	-
Üçağızlı Mağarası Başlangıç/Ahmarian	G.Ö 38.700-920/36.560-790	Mutlak	Ahmarian	3
Üçağızlı Mağarası	G.Ö34.580-620/29.060-330	Mutlak	Ahmarian	3
Yarımburgaz Yukarı Mağara	G.Ö 24.150-240	Mutlak	Orta/Üst Paleolitik?	-
Yağlak Mağarası,Karataş Kaya Sığınağı	-	Göreceli	Üst Paleolitik	-
Karain Mağarası B Gözü	G.Ö 20.600/19000 - 17.360/16.990	Mutlak	Erken	-

Tablo 1: Türkiye Paleolitik Dönem Yerleşimleri ve Tarihlendirmeleri

Kaynak: Yaman, 2016: 79

2.7. ANADOLU'DAKİ ÖNEMLİ PALEOLİTİK DÖNEM MERKEZLERİ

Resim 10: Türkiye’de Paleolitik Dönem Merkezleri

Kaynak: Dinçer, 2016: 214.

1.Şehremuztepe 2. Dülük 3.Helale 4.Aktaş 5. Göllüdağ 6. Dursunlu 7. Karain
8.Üçağızlı 9.Geç Alanı 10. Kocabaş 11. Belentepe 12. Menekşe Kayalar 13.
Kuzfındık, 14. Bozyer 15. Yarımburgaz

2.7.1. Kaletepe Deresi 3

Kaletepe Deresi 3, Niğde İli, Kömürcü Köyü yakınlarında yer almaktadır. Kalko-alkalin türünden bir yanardağ olan Göllü Dağı'nın doğu eteklerine lokalize edilmektedir. Kaletepe'nin Paleolitik Çağ tabakaları, 2000 yılında L.Slimak tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında belirlenmiş ve 2006 yılına kadar 7 sezon süresince kazısı yapılmıştır. Buluntu yeri doğu-güneydoğu doğrultulu bir dere yatağı olarak saptanmıştır. Belirli sistemler ölçüt alınarak yapılan araştırmalarda 19 tabaka belirlenmiş olup, üstteki son 4 tabaka Orta Paleolitik Dönem bulguları vermiştir. En eski tabakalarda riyolit, anzedit ve bazaltın kullanıldığı kaba bir işleyim ve iki yüzeyli alet üretimine yönelik obsidyenler kullanılmıştır. İlk tabakalar, Alt ve

Orta Paleolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Bu yerleşim ayrıca Anadolu'nun ilk insitu Paleolitik Dönem yeridir. Faunal değerlendirme içerisine alınabilecek türler arasında, 2000 yılında yapılan yüzey araştırmalarında Slimak tarafından Paleolitik dolgular arasında at çenesi bulunmuştur. Dişleri üzerinde olan 'equid' sağ yarım çene kemiği üzerinde yapılan analizler ilkel bir tür olduğunu göstermiştir. Bunların bulunduğu tefra katmanın yaşı 160 bin yıl olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak Kaletepe Deresi 3, Alt ve Orta Paleolitik olarak belirlenen 19 tabakaya ayrılmış bu tabakalarda kendi içerisinde 3 evreyi temsil etmektedir. İlk evre Musteryen buluntularını yansıtır. İkinci evrede teknolojik ve tipolojik olarak, Clactonien endüstri olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü evredeki tabakalar Alt Paleolitik Dönem, Aşölyen kültürünü yansıtır (Slimak ve Dinçer, 2007: 36-37).

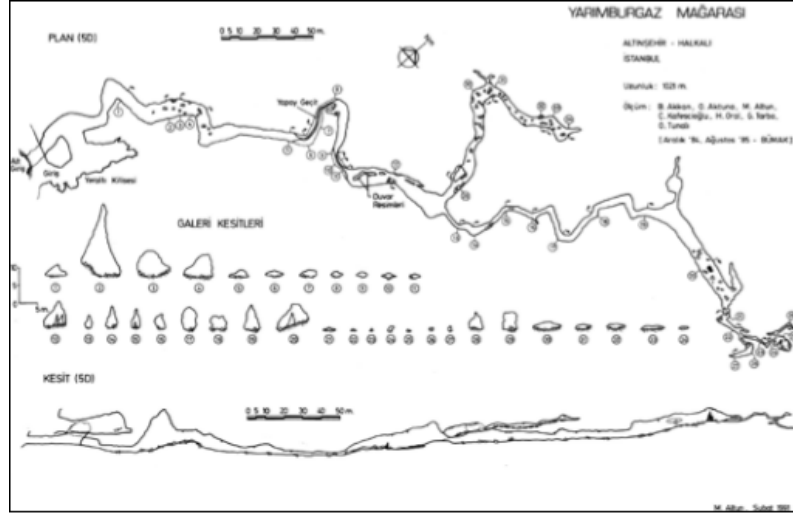
2.7.2. Dursunlu

Dursunlu Lokalitesi, Konya İli, Akşehir İlçesi, Dursunlu Köyünde yer almaktadır. Dursunlu buluntuları, Ilgın Gölü batısında, Konya'nın 54 km kuzeybatısında yer alan Dursunlu Köyü sınırları içerisinde yer alan kömür ocağında saptanmıştır. İlk olarak 1986 yılında MTA tarafından keşfedilmiş, 1993 yılında Erksin Güleç başkanlığında, Tim White ve F.Clarck Howell tarafından Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları Projesi kapsamında yürütülen yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiş ve ele geçen buluntularla yörenin tarihinin 900.000 yıl öncesine gittiği saptanmıştır. Dolayısıyla Anadolu'daki insan evriminin erken dönemlerine ait önemli veriler tespit edilmiştir. Dursunlu taş alet karakteristiği yaklaşık 750.000 yıl önce Avrasya buluntularıyla benzerlik göstermektedir. Alanda yapılan çalışmalarda küçük memeli ve manyostratigrafi bulgularıyla lokalitenin tarihi 780.000 - 900.000 olarak belirlenmiştir. Dursunlu Fauna türlerine baktığımızda, omurgalı fosiller oldukça fazla ve çeşitlidir. Pisces, Amphibia, ve Reptilia, kuşlar ve memeliler çalışmaları yapılmıştır. Kuşlar, 13 aile ile temsil edilmekle birlikte çoğunun nesli tükenmiştir. Balıkçıklar, karabataklar, kazlar, ördekler, az örnekle temsil edilmiş olsa dahi kartal ve şahinler tespit edilmiştir. Küçük memeliler, böcekçiller, kemirgenler ve tavşangiller olarak belirlenmiş. Büyük memeliler ise, tek tırnaklılar, çift tırnaklılar, etçiller ve hortumlular olmak üzere 4 takım 12 aileden oluşmaktadır. En çok ele geçen örnekler arasında *Equidae* sayılabilir (Güleç, vd., 2003: 79-90).

2.7.3. Yarımbugaz Mağarası

İstanbul İli, Başakşehir ilçesi, Altınşehir mevkiî sınırları içerisinde yer alan Yarımbugaz Mağarası'ndaki ilk arkeolojik incelemeler 1959 yılında Şevket Aziz Kansu tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1963 yılında İ.Kılıç Kökten, 1964-1965 yıllarında ise yine Şevket Aziz Kansu ve Necati Dolunay tarafından mağarada sondaj çalışmaları yapılmıştır. 1986 yılında Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından kazı çalışmaları yine başlamış ve mağaranın en eski tabakalarının Alt Paleolitik Dönem'e tarihlendiği kesinleşmiştir. Türkiye'de Pleistosen arkeolojinin daha net anlaşılabilmesi için Prof. Dr. Güven Arsebük yönetiminde kazılara devam edilmiş 1988-1990 yılları arasında önemli veriler elde edilmiştir. Mağaranın iki girişi bulunmaktadır. Çalışmalarda Marmara Bölgesi'nin Orta Pleistosen başlarından günümüze kadar soğuk-kurak, soğuk-yağışlı, sıcak-kurak ve sıcak-yağışlı dönemler geçirdiği anlaşılmıştır. Bu değişimleri gösteren katmanlarda dönemin hayvan fosilleri de açığa çıkarılmıştır. Mağaradaki çalışmalar bölgede yaşayan canlı türleri hakkında da oldukça geniş bilgiler vermiştir. Mikrofauna örneklerinden anlaşıldığı üzere yarasagiller, böcekler, kuşlar, kemirgenler ve balık çeşitleri yanında, makrofauna türlerine giren ayılar, yaban domuzları, köpek ve kedigiller, sırtlangiller ve sansargiller gibi türlerin varlığı tespit edilmiştir. Mağarada saptanan buluntular arasında insana ait kemikler bulunmamıştır. Paleolitik Çağ'a tarihlenen ilkel aletler breş tabakasında yer alan Oldovan taş aletlerdir ve bunlar yoğun bir şekilde ele geçmiştir (Aydıngün, 2016: 216-217).

Resim 11: Yarımburgaz Mağarası, Galeri ve Kesitler

Kaynak: Aydıngün, 2016: 219.

Resim 12: Yarımburgaz Mağarası, Galeri ve Kesitler

Kaynak: Aydıngün, 2016: 219.

2.7.4. Karain Mağarası

Karain Mağarası Antalya ilinin yaklaşık 30 km kuzeybatı-kuzeyinde yer alan birçok boşluktan oluşan mağara kompleksidir. Antalya-Burdur karayoluna 5-6 km uzaklıkta ve Yağca Köyü sınırları içinde, Şam (Katran) Dağı'nın Akdeniz'e bakan kretase dönemine ait kalkerli ve dik yamaçları üzerinde yer alan Çadır Tepesi'nde yer almaktadır. Mağaranın ovadan yüksekliği 150 metre denizden yüksekliği ise 430 ile 450 metre aralığında değişmektedir. Mağara ilk kez 1946 yılında Kılıç Kökten tarafından Kurma köyü mağaralarına yaptığı gezi sırasında keşfedilmiştir. Aynı yıl başlayan mağara kazıları 1973 yılına kadar devam etmiştir. Uzun bir süre kazı çalışmalarına ara verilen mağarada 1985 yılında Prof. Dr. Işın Yalçinkaya tarafından devam ettirilmiştir. Mağarada Alt Paleolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar farklı kültür tabakaları saptanmıştır. Alt Paleolitik kültüre ilişkin tabakalarda Clacton endüstrisiyle karakterize biçimsiz çekirdekler, yonga üzerine yapılmış dişlemeli aletler ve büyük düzeltili aletler tespit edilmiştir. Bu dönem 350.000 yıl öncesine tarihlendirilmektedir. 300-350 bin yıllarına tarihlendirilen diğer Alt Paleolitik tabakaları Proto-Charentian olarak tanımlanmıştır. Bu endüstri çoğunlukla kalın yongalar üzerine yapılmış düzeltili kazıyıcılar ile karakterizedir. Acheulian teknolojisinin tipik aletleri olan el baltaları saptanmamıştır (Güleç, 2017:160). Bunun yanı sıra, Levallois uç ile Levallois tipte yongalar da Karain Orta Paleolitik Dönem'de Levallois tekniğinin kullanıldığını kanıtlamaktadır (Yalçinkaya, 1987: 21-26).

Resim 13: Karain Mağarasının Konumu

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Karain+Ma%C4%9Faras%C4%B1/@37.1123733,26.2809619,1223959m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x14c38a863330bc55:0x9491e6c9de083d3!8m2!3d37.0777778!4d30.5708333> Erişim Tarihi: 20.05.2019

Jeolojik Seviye	Arkeolojik Ünite	Tarih
I.1	Ü.P.	10.000
I.2-6	I	60.000/70.000
I.7	H	110.000/120.000
II.1-3	G	
III.1-III.2	F	200.000/250.000
III.2.1.	F	
III.3-5	E	300.000/350.000
IV.1	D	
IV.2-4	C	
IV-5	B	
V.1	A	370.000/400.000
V.2-4	A	
VI	A	

Resim 14: Karain Mağarası E Gözü Jeolojik Seviyeleri ve Tarihlendirme

Kaynak: Otte, vd., 1998: 419.

2.7.5. Merdivenli Mağarası

Hatay İli, Samandağ ilçesi Mağaracık köyü yakınlarında yer alan mağara, ilk kez 1954 yılında Alman Jeolog Klaus Hormann tarafından bulunmuştur. 1956 yılında Prof. Dr. Enver Bostancı tarafından kazılarına başlanmıştır. Mağarada Üst, Orta ve Roma dönemi kültürel tabakaları tespit edilmiştir. Mağarada yapılan çalışmalarda, kenar kazıyıcılar, işlenmiş ve işlenmemiş uçlar Orta Doğu'da bulunan Levallois, Mousterien ile Avrupa'da bulunan Mousterien taş aletlerine benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra Orta Paleolitik Dönem ile tarihlenen alt seviyelerde, insana ait iki üst büyük azı dişi ile bir alt büyük azı dişi bulunmuştur. Söz konusu dişlerin Neandertallere ait olduğu belirtilmiştir. Faunal kalıntılar arasında, mağara ayısı, mağara aslanı ve yaban domuzu görülmüştür (Aytek, 2017: 24).

2.7.6. Beldibi Kaya Altı Sığınağı

Antalya İli, Beldibi Köyünde yer alan yerleşimde ilk kazı çalışmaları 1959 yılında Prof. Dr. Enver Bostancı tarafından yapılmıştır. Kazı çalışmalarında Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem tabakalarında, insana ait kafatası parçaları, sağ ve sol uyluk kemiği parçaları bulunmuştur. Ayrıca alanda Üst Paleolitik Dönem duvar resimleri bulunmuştur (Aytek, 2017: 25).

2.7.7. Kanal Mağarası

Hatay İli, Çevlik Beldesi, Mağaracık Köyünde yer almaktadır. Merdivenli mağarasına 600 metre uzaklıkta yer alan mağarada yukarıdan aşağıya doğru, Orta Aurignacian, Alt Aurignacian ve Levallois-Mousterien katmanları belirlenmiştir. 1969 yılında gerçekleştirilen kazılarda Alt Aurignacian katmanlarında insana sağ alt ikinci büyük azı dişi, Levallois-Mousterien katmanında bir sol üst süt köpek dişi bulunmuştur (Aytek, 2017: 26).

3.BÖLÜM

3.ÜÇAĞIZLI MAĞARASI

3.1. ÜÇAĞIZLI MAĞARASI VE KONUMU

Paleolitik Dönem araştırmaları sonrasında önemli veriler sağlayan Hatay'ın Avrasya'ya uzanan göç yolları üzerinde olması bu ilin Anadolu coğrafyası açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu göç yolları, Afrika'dan Eski Dünya kıtalarına yayılan insan ve hayvan popülasyonlarıyla uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Hatay'da yapılan çalışmalarında bu göçleri kanıtlayan birçok kalıntı bulunmuştur (Baykara, 2013: 186). Üçağızlı Mağarası, Hatay İli, Samandağ İlçesi'nin yaklaşık olarak 12 km. güneyinde yer almaktadır. Deniz kıyısında yer alan ve Suriye sınırına oldukça yakın bir coğrafî konum üzerinde bulunan mağarada 1997 yılında Hatay Müzesi Müdürlüğü ile katılımlı kazı olarak başlatılan çalışmalar, 2000 yılından beri Prof. Dr. Erksin Güleç tarafından sürdürülmektedir. Hatay'da yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında Merdivenli, Tıkalı, İncili, Kanal, Üçağızlı Mağarası ve Üçağızlı II Mağaraları tespit edilmiş önemli Paleolitik Dönem yerleşimlerindenidir. Paleolitik yerleşimlerin Hatay İlinde bu kadar fazla olmasının nedeni, Güneyden Rift Vadisi sistemiyle gelen göçleri karşılayarak Anadolu'ya iletecek nitelikte giriş olma özelliği taşıyan coğrafî konumu, topografik özellikleri ve iklim koşulları etkindir (Güleç, vd., 2014: 18-21).

Mağaranın üç ana girişinin olması nedeniyle Üçağızlı ismi verilmiştir. Mağaradaki çalışmalar üç ana bölümde sürdürülmektedir. Birinci bölümü güneydeki tünel benzeri oda oluşturur. İkinci bölümü güney ve kuzey bölümlerinin arasında kalan ve mağaranın çökmesi nedeniyle geniş uzun bir alan oluşturan salon şeklindeki yapı oluşturur. Bu kısımda Paleolitik dolguların yoğunluğu son derece düşüktür. Son olarak kuzeyde, günümüz kazı çalışmalarının da yürütüldüğü önemli Paleolitik buluntular ortaya çıkmıştır(Güleç ve Baykara, 2014: 153).

Resim 15: Üçağızlı Mağarası Konumu

Kaynak: Güleç ve Baykara,2014: 154.

Resim 16: Üçağızlı Mağarası Kuzeybatı Görünümü

Kaynak: Güleç, vd., 2014: 2.

Resim 17: Üçağızlı Mağarası Konumu

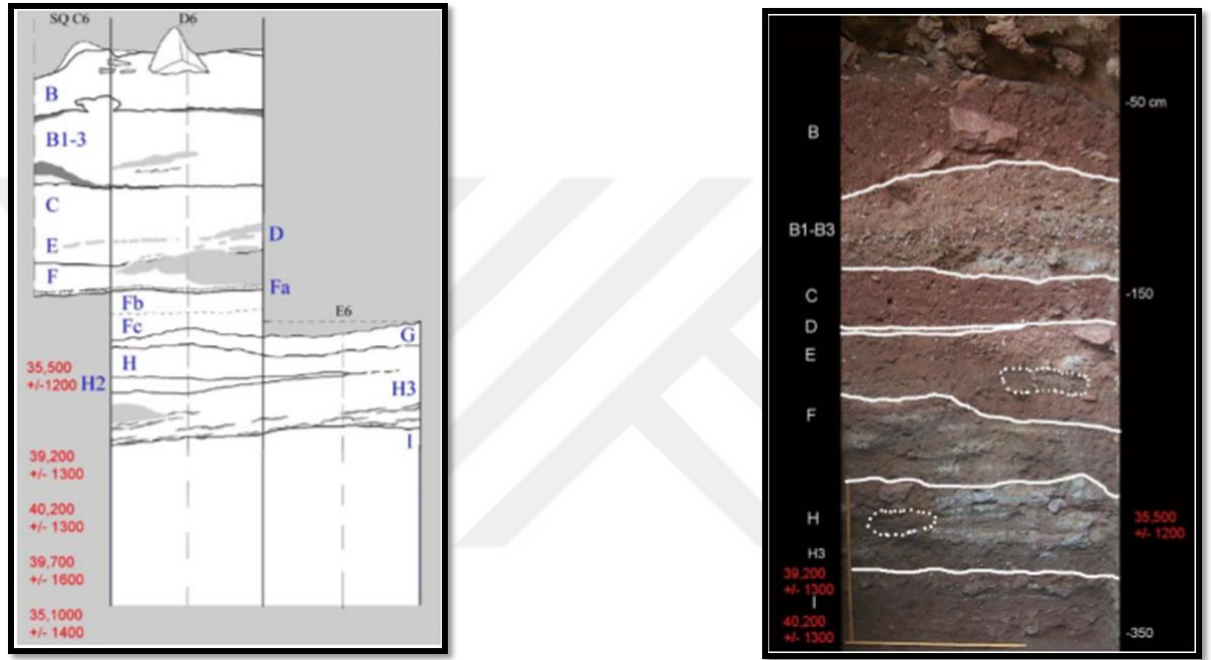
Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/%C3%9C%C3%A7a%C4%9F%C4%B1z%C4%B1+Ma%C4%9Faras%C4%B1/@36.7224535,17.4675312,5494392m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x1525d4ebc95c8553:0xf5bc6e73a8d363f6!8m2!3d36.0241943!4d35.9761964> Erişim Tarihi:20.05.2019

3.2. ÜÇAĞIZLI MAĞARASI'NIN STRATİGRAFİSİ

Mağarada saptanan dolgular yaklaşık 4 metre yüksekliğindedir. Bunlar Akdeniz bölgesine özgü terra-rosa olarak tespit edilmiş kırmızı renkli topraktan oluşmaktadır. Bu toprak dolgusu içerisinde yoğun şekilde taş alet, kemik parçaları ve kabuklar bulunmuştur (Güleç, vd., 2001: 255). Üçağızlı Mağarası tabakaları farklı sediman tiplerine sahiptir. Yapılan çalışmalarda belirlenen tabakalar sertleşmiş sedimanlar, kül ve yumuşak kırmızı topraktan oluşmaktadır. B, C, D, E tabakalarında yoğun olarak kırmızı toprak ve seyrek olarak kül görülmüştür. Mağaranın üst kısmında herhangi bir korunak olmaması, aşırı yağış ile birlikte toprağın yoğun şekilde sertleştiği tespit edilmiştir. B, C, D ve E tabakaları içerisindeki kemik parçaları ve alet kalıntılarının yoğunlukları diğer tabakalara göre daha azdır. B1-B3, F ve H

tabakaları önemli miktarda kül ve yumuşak kırmızı toprak içermektedir (B1 ve B3 tabakasının bazı kısımları hariç). B1-B3 ve H tabakalarının kül içeren bölümlerinde yapılmış mikro morfoloji çalışmaları, yoğun külün bulunduğu seviyelerde insitu durumda ocak kalıntılarının olmadığını göstermiştir. Bu olgu küllerin insanlar tarafından çeşitli şekilde taşındığını veya bir yere yığıldığını göstermektedir.

Resim 18:Üçağızlı Mağarası Stratigrafisi

Kaynak: Açikkol, 2006: 9.

3.3. ÜÇAĞIZLI MAĞARASI'NIN TARİHLENDİRMESİ

Üçağızlı Mağarası'nın Erken Ahmarian ve Öncül Üst Paleolitik tabakaları, kömürleşmiş materyallerden alınan örnekler kullanılarak kütle spektrometre radyo karbon yöntemi ile tarihlendirilmiştir. Radyo karbon sonuçları H ve I tabakalarının yaklaşık 41.000 yıl öncesine ait olduğunu göstermektedir. Günümüze en yakın tarihi ise 29.000 yıl ile B tabakası vermiştir. Stratigrafik yapıda izole tabakaların bulunmaması nedeniyle, mağaranın yaklaşık 12.000 yıl boyunca Pleistosen dönem

insanları tarafından kesintisiz kullanıldığı anlaşılmıştır. Üçağzlı Mağarası Erken Üst Paleolitik kültürleri Levant bölgesine benzerdir ve bu bölgenin kuzey varyantı olarak düşünülmektedir (Güleç ve Baykara, 2014: 154-156). Mağarada saptanan B-B3 ve C tabakalarında ön kazıyıcıların, uçlu dilgilerin, düzeltili dilgilerin ve yongaların bulunduğu bunun yanı sıra sırtlı bıçakların ve burinlerin ele geçtiği, Levant bölgesi “Ahmarian” olarak tanımlanan “Erken Üst Paleolitik” kültürüyle karakterize olmuş taş aletlere sahiptir. Mağarada sürdürülen kazı çalışmalarında belirlenen D ve E seviyeleri erken ve sonra ki dönemler arasında bir geçiş özelliği göstermiş olsa da bu seviyelerden çıkarılan malzeme yoğunlukla Ahmarian kültürün özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca F ve I tabakalarında Levallois dilgiler, yongalar ve uçlar, kenar kazıyıcılar, deliciler, dişlemeli ve çentikli aletler gibi Orta Paleolitik ile Üst Paleolitik arasında geçiş özelliği gösteren Öncül Üst Paleolitik Dönem’e ilişkin taş aletler görülmüştür. Anadolu’da yapılan Paleolitik Dönem çalışmalarında insan kemiklerine ait buluntular çok azdır. Üçağzlı Mağarası kazılarının en önemli buluntuları burada yaşamış Paleolitik Dönem insanlarına ait kemik kalıntılarıdır. Tarihlendirme bakımından kesin kanıtlara sahip olan bu mağaradaki buluntular dönem insanlarının Anadolu insan evriminde taşıdığı önemi yansıtmaması ve bunların morfolojik yapılarının ortaya konulması açısından son derece önemlidir. Burada ele geçen ve yaklaşık 29- 41 bin yıl öncesine tarihlendirilen bulgu ve buluntular o dönemde yaşamış insanlara dair oldukça önemli bilgiler vermektedir (Güleç, vd., 2009: 123-126).

Tablo 2: Üçağızlı Mağarası Tabakaların Tarihlendirilmesi

TABAKA	AMS C14	SIGMA
B	29,13	380
B1-B3	31,9 32,67 34,58	450 760 620
C	29,06	330
E	36,56	790
	37,87	920
F	34 35,03	690 740
G	39,1	1500
H-H2 H3	35,5 35,67 38,9 39,4 41,4	1200 730 1100 1200 1100
I	35,1 39,2 39,7 40,2	1400 1300 1600 1300

Tablo 2: Üçağızlı Mağarası Tabakaların Tarihlendirilmesi

Kaynak: Güleç, vd., 2014: 22.

3.4. ÜÇAĞIZLI MAĞARASI'NIN İKLİMİ

Üçağızlı Mağarası Pleistosen sonlarında, son buzul döneminde (Würm, 60.000-10.000 yıl) kullanılmıştır. Doğu Akdeniz'de 60 bin yıldan 19 bin yıl öncesine kadar genel bir soğuma eğilimi mevcuttur. 40-12.500 yıl arasındaki dönem nemli/yağmurlu koşullarla karakterizedir. Bu dönemdeki en sıcak ve kuru dönemler 54-52 bin yılları arasında ve 36 bin yıl öncesinde yaşanmıştır. Öte yandan 46 bin, 35.5 bin, 34.5 bin ve 19 bin yılları kısa süren, çok soğuk iklim koşullarına sahiptir. Daha sonra 19.000 yıl önce başlayan, 7.000 yıl önce sona eren ve düzenli bir süreklilik göstermeyen bir buzul erime dönemi yaşanmıştır.

Üçağızlı Mağarası'nda İzlenebilen İklim Değışimleri

- 1- Üçağızlı Mağarası'nda, I tabakasında bölgede nemli bir iklim, sık ormanlar ve yoğun bir bitki örtüsü hâkimdir.
- 2- Daha sonra ki Öncül Üst Paleolitik fazları boyunca (H, G, F) iklim serin ve kurudur, deniz seviyesi düşmüştür, buna bağılı olarak sahil mağaranın çok uzağıında yer alır.
- 3- Erken Üst Paleolitik döneminde, bu görece sert iklimin yumuşadığı ve deniz seviyesinin tekrar yükseldiğı söylenebilir. B, B1-B4 tabakalarının temsil ettiğı Ahmarian fazında deniz seviyesi yüksektir ve sahil mağaraya daha yakındır, iklim sıcak ve nemlidir ve yoğun bir bitki örtüsü söz konusudur.
- 4- Epipaleolitik'te, Öncül Üst Paleolitik'e benzer olarak serin ve kuru iklim şartları oluşmuştur.

3.5. ÜÇAĞIZLI MAĞARASI'NIN FAUNA ÖZELLİKLERİ

Faunaya dayalı analizler çevre özellikleri iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgiler sunmaktadır. Nitekim Üçağızlı Mağarası kültür tabakalarında ele geçen fauna kalıntıları, Ahmarian ve Öncül Üst Paleolitik Dönem paleoklimatolojisi hakkında bilgiler sunar. Mağarada özellikle F-G-H (Öncül Üst Paleolitik) katmanlarında faunal kalıntılar daha iyi korunmuştur. Bu dönemde ele geçen faunal kalıntıların başında yaban keçisi (*Capra aegagrus*), alageyik (*Dama mesopotamica*) ve karaca (*Capreolus capreolus*) yer almaktadır. Ayrıca faunal kalıntılar arasında yer alan küçük bir bölümde yaban domuzu, kızıl geyik ve yaban sığıırına ait kemikler bulunmuştur. Bunların yanı sıra kızıl tilki, yaban kedisi, boz ayı, leopar ve kurtlar gibi etçiller ve küçük karasal hayvanlar olan kaplumbağalar, kuşlar ve tavşanlara ait kemikler ele geçmiştir. Ahmarian kültür tabakalarında ise, büyük ve orta boyutlardaki otçullar yer almaktadır. Yoğunluklu olarak karaca, (*Capreolus capreolus*), yaban keçisi (*Capra aegagrus*) ve alageyik (*Dama mesopotamica*) ele geçmiştir. Az miktarda, Yaban domuzu (*Sus scrofa*) yer almaktadır. Bunların yanı

sıra kızıl tilki (*Vulpus vulpus*), boz ayı (*Ursus arctos*), leopar ve sırtlan etçil hayvanlara ait kalıntılar ele geçmiştir. Kaplumbağa (*Testudo graeca*), tavşan (*Lepus capensis*), büyük balıklar ve farklı kuş türlerine ait kalıntılar bulunmuştur. Mağaranın en eski katmanlarında deniz ürünleri daha az miktardadır. İzlenebilen F-H tabakalarında çok nadir ölçüde Modonto-patella görülmüştür (Kuhn, vd., 2004:123). Üçağzlı Mağarası karasal faunası yaban keçisi, karaca, alageyik, kızıl geyik, yaban sığırı, yaban domuzu, kızıl tilki, vaşak, pars-leopar, sansar, kurt, ayı, kaplumbağa kuşlar ve yabani tavşan gibi hayvanlarla temsil edilmektedir. Ahmariyen Dönemi daha sık bitki örtüsü ve nemli bir iklim karakteri gösteriyorken, Öncül Üst Paleolitik Dönem’de kuru bir iklimin varlığını yansıtmaktadır. İklimsel değişimler dönemsel olarak faunada farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öncül Üst Paleolitik Dönem’de protein ve beslenme kaynağı olarak büyük karasal hayvanlar tercih edilmişken, Erken Üst Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem’de daha küçük hayvanlar ve denizel besinler diyeteye dâhil olmuştur. Gastropoda ve Bivalvia sınıflarına ait deniz kabukları ile balık kalıntıları mağaranın sucul faunası hakkında bilgi vermektedir. Üçağzlı Mağarası buluntuları içerisinde yer alan bazı denizel ve nehir kaynaklı kabuklu canlılar dönem insanların sosyal yapılarını yansıtmaları açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu kalıntıları Columbella, Nassarius (Öncül Üst Paleolitik ve Ahmariyen) ve Dentalium (Epipaleolitik Dönem) kabuklu canlıları oluşturmaktadır. Çoğu denizel olan küçük yumuşakça kabukları genellikle boncuk ya da kolye ucu yapılmak üzere delinmiştir. Genel olarak Üçağzlı’da 24 farklı yumuşakça türü süs eşyası olarak modifiye edilmiştir. Bu taksaların büyük çoğunluğu Doğu Akdeniz’e özgü canlılardır. Ayrıca Asi Nehri’nden toplanan tatlı su yumuşakçaları da boncuk olarak kullanılmıştır. Paleolitik Dönem süslenme kalıntılarını oluşturan boncuk (deniz kabukları) ve dekoratif objelerin ortaya çıkışı anatomik açıdan modern insanlarda; davranışsal ve zihinsel evrimin gelişimini, sosyal yapılarında görsel iletişimlerin artmasını, ben bilincinin gelişimini sağlamıştır (Güleç, vd. 2014: 24). Mağaranın tabakalarında ele geçen faunal kalıntılar ile önemli veriler elde edilmiştir. Bu veriler ile mağara sakinlerinin yaşadığı, iklimsel ve çevresel koşullar ile bu doğal çevrede avlayabildikleri ve beslenmelerine dâhil edebildikleri hayvan türleri belirlenmiştir. Bu çalışmalardan en önemlisi yaban keçisi ve geyiklerin metrik ölçümleri alınarak Anadolu ve Yakındoğu

faunaları ile karşılaştırma imkânı sunan çalışmadır. Dolayısıyla dönemler arasındaki boyut farklılıkları incelenmiş ve boyut değişiminin iklimle olan ilişkisi araştırılmış ve yaban keçileri için evcilleştirme sürecinde kemiklerde meydana gelen boyut küçülmesi ele alınmıştır. Soğuk ve kurak bir ortamda yaşayan Üçağzlı Mağarası yaban keçilerinin, daha sonra yaşamış akrabalarına göre çok daha iri yapılı oldukları tespit edilmiştir. Üçağzlı Mağarası'nda ve Yakınoğu coğrafyasının Paleolitik Dönem yerleşim yerlerinde yoğun şekilde ortaya çıkan toynaklılardan biri alageyik olarak tespit edilmiş ve yapılan karşılaştırmada Üçağzlı Mağarası'nda ele geçen faunal buluntulardan ala geyiklerin iklime bağlı olarak boyut farklılıklarının olduğu belirlenmiştir. Diğer önemli grupta ise keçiler bulunmaktadır. Keçilerin evcilleştirmesiyle ilgili çalışmada boyut farklılığına dikkat çekilmiştir. Ancak Üçağzlı Mağarası'nda ele geçen keçi kalıntılarının karşılaştırmalı olarak boyutlarının büyük olduğu tespit edilmiştir. Mağarada yoğun olarak ortaya çıkan toynaklılardan diğer de karaca olarak tespit edilmiştir. Karaca kemikleri üzerinde yapılan metrik ölçümler diğer yerleşimlerde çalışmaların az olması nedeniyle geniş karşılaştırma imkânı sunmamıştır. Ancak mağarada belirlenen tabakalara göre farklılıklar tespit edilmiştir. Öncül Üst Paleolitik tabakalarda ortaya çıkan karaca kemiklerinin Ahmarian tabakasında ortaya çıkan kemiklerden daha iri olduğu saptanmıştır. Bu farklılık yaban keçileri ve alageyiklerde de gözlemlenmiştir. Hem Anadolu'da hem de Yakınoğu'da varlığı bilinen ve Üçağzlı Mağarası'nda az rastlanan toynaklılardan kızıl geyiğin varlığı yerleşimin iklimi ve coğrafyası hakkında bilgi sunması açısından anlamlı bulunmuştur. Sayıca az olan kemiklerin analizinde boyut farklılığı tam olarak belirlenememiştir (Açıkkol, 2006: 197-224).

Üçağzlı Mağarası sakinleri farklı dönemlerde farklı av stratejileri geliştirmişlerdir. Öncül Üst Paleolitik Dönem'de Yaban keçisi en fazla avlanan hayvan türü olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kızıl geyik bu dönemde yoğun bir şekilde avlanmıştır. Bu dönemde karaca ve ala geyik daha az avlanmıştır. Ancak Ahmarian Dönem için durum tam aksine dönmüştür. Bu dönemde yaban keçisi en az seviyede yer alırken karaca ve alageyik baskın hayvan türleri arasında yer almaktadır (Açıkkol, 2006: 197-224).

Tablo 3: Üçağızlı Mağarasında Bulunan Hayvan Kalıntıları

BÜYÜK AV HAYVANLARI	<i>Capra aegagrus</i>	Yaban keçisi
	<i>Capreolus capreolus</i>	Karaca
	<i>Dama mesopotamica</i>	Ala geyik
	<i>Cervus elaphus</i>	Kızıl geyik
	<i>Bos primigenius</i>	Yaban sığırı
	<i>Sus scrofa</i>	Yaban domuzu
KÜÇÜK AV HAYVANLARI	<i>Patella &Modonta</i>	Gastropodlar
	<i>Aves</i>	Kuşlar
	<i>Lepus capensus</i>	Tavşan
	<i>Testuda graeca</i>	Kaplumbağa
	<i>Pisces</i>	Balık
ETÇİLLER	<i>Vulpes vulpes</i>	Kızıl tilki
	<i>Lynx</i>	Vaşak
	<i>Pantera pandus</i>	Pars leopar
	<i>Martes foina</i>	Kaya sansarı
	<i>Canis lupus</i>	Gri kurt
	<i>Ursus arctos</i>	Boz ayı

Tablo 3: Üçağızlı Mağarasında Bulunan Hayvan Kalıntıları

Kaynak: Güleç, 2014: 23.

Tablo 4: Üçağızlı Mağarası Dönemlerine Göre Avlanan Baskın Hayvan Türleri

Kültür Tabakası	Baskın Tür	Türkçe Adı	İngilizce Adı
Öncül Üst Paleolitik (F-G-H-I)	<i>Capra aegagrus</i>	Yaban keçisi	Wild Goat
	<i>Cervus elaphus</i>	Kızıl geyik	Red Deer
	<i>Bos primegenus</i>	Yaban sığırtı	Wild Cattle
	<i>Sus scrofa</i>	Yaban domuzu	Wild Boar
Ahmarian (B-C-D-E)	<i>Capreolus capreolus</i>	Karaca	Roe Deer
	<i>Dama mesopotomica mesopotimica</i>	Alageyik	Fallow Deer
	<i>Patella-Monodonta</i>	Gastropodlar	Edible Shellfish
	<i>Testudo graeca</i>	Balık	Fish

Tablo 4. Üçağızlı Mağarası Dönemlerine Göre Avlanan Baskın Hayvan Türleri

Kaynak: Açikkol, 2006: 197-224.

3.6. ÜÇAĞIZLI MAĞARASINDA BULUNAN İNSAN KALINTILARI

Levant bölgesinin erken Üst Paleolitik yerleşimlerinden birisi olan Üçağızlı Mağarası, konumlandığı bölge nedeniyle Pleistosen insanları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Uzun süren buzul dönemleri ile karakterize olan Pleistosen’de, Levant’ın genel iklim yapısının insan yaşamı için oldukça ideal olması, bölgenin yoğun şekilde yerleşim amacıyla kullanılmasını sağlamıştır. Levant Geç Pleistosen fosil insan kalıntıları çok iyi araştırılmış ve Orta Paleolitik kültürlerinin sahiplerinin Neanderthaller olduğu saptanmıştır. Ancak Öncül Üst Paleolitik ve Erken Üst Paleolitik insan fosilleri çok nadirdir. Mağaradan birçok izole diş ve iskelet parçaları ele geçmiştir. Üçağızlı Mağarası sakinlerine ilişkin kalıntıların incelenmesi, son yıllarda varlıklarını öğrendiğimiz *Homo sapiens* ve *Neandertal* çağdaşı türlere yeni bir halka ekleme potansiyeli açısından da son derecede önem taşımaktadır. Ele

geçen bu parçalar üzerinde yapılan çalışmalarda Üçağzlı Mağarası süt ve daimi molar dişlerinin morfolojik ve ölçülemeyen dental karakterler açısından modern insanlara benzediği tespit edilmiştir. Üçağzlı dişlerinin metrik değerleri tüm Geç Pleistosen ve günümüz modern insanlarından daha büyük olduğu belirlenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda Üçağzlı Mağarası'nda yaşamış insanlar arkaik özelliklere sahip Homo sapiens olarak tanımlanmıştır (Baykara, 2010: 146). Üçağzlı Mağarası'ndaki stratigrafik tabakalanmalar, mağarada yaşayan dönem insanların aktivitelerine göre düzenlenmiştir. Üçağzlı Mağarası'nda bulunan insan kalıntıları modern insanın Avrupa'ya yayılımları sırasındaki süreçleri konusunda önemli veriler sunmuştur. Üçağzlı Mağarası insanları avcı-toplayıcı bir yaşam biçimine sahiptirler. Buradaki insanlar mağarayı ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde kullanmışlardır. Kış aylarını geçirmek için muhtemelen güneye göç etmişlerdir. Ocaklar yiyeceklerin pişirilmesi, yırtıcı hayvanlardan korunma, ısınma ve mağaranın nem miktarının azaltılması için önemlidir. Etlerin tütsülenmesi için bol miktarda odun yakılmış olmalıdır. Mağarada yapı kalıntıları yoktur ancak tek sıra halinde dizilmiş orta boyutlu taş sırası, yaşam alanı ile çöplük olarak kullanılan duvar dibini birbirinden ayırmak için yapılmış olabilir. Taş aletlerdeki kullanım izi analizleri bazı aletlerin deri tabaklamada ve bitki kesme işlerinde kullanıldığını göstermektedir. Hayvan derileri tabaklanarak giysi, örtü ve belki de ayakkabı yapımında kullanılmıştır. Kemikten üretilen bızlar ve iğneler, derileri ve boncukları delmek, saçları toplamak ve giysi olarak kullanılan hayvan postlarını birbirine tutturmak amacıyla kullanılmış olmalıdır (Güleç, 2017: 160).

4.BÖLÜM

4. KONU, AMAÇ, MATERYAL-METOD

4.1. KONU

Bu tezin konusunu, Üçağzlı Mağarası'nda çeşitli tabakalarında farklı derinliklerinde ortaya çıkan kemik aletlerin teknolojik ve tipolojik analizleri oluşturmaktadır. 1999 ve 2010 yıllarını kapsayan kazı sezonları süresince ele geçen kemik aletlerin değerlendirilmesi yapılarak, Üst Paleolitik Dönem'de söz konusu mağarada yaşamış insanların, düşünsel, davranışsal yetisi, avcılık faaliyetleri ve teknolojik gelişmişlikleri irdelenecektir. Ayrıca Anadolu'nun Paleolitik Dönem yerleşimleri ve bu yerleşimlerdeki yapılmış bilimsel çalışmalar tezime konu edilmiştir.

4.2 AMAÇ

Bu çalışmanın amacı Hatay ili Üçağzlı Mağarası kazılarında ortaya çıkarılan kemik aletlerin teknolojik ve tipolojik analizleri sonucunda, bölgede yaşam sürdürmüş Üst Paleolitik Dönem insanların düşünsel, davranışsal ve teknolojik gelişimleri hakkında bilgiler elde etmektir. Bu bilgiler ışığında Üçağzlı Mağarası'nın Anadolu'daki yeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca Anadolu ve yakın çevresinde yer alan prehistorik yerleşimlerde ortaya çıkan kemik aletlerin gözden geçirilmesine olanak sağlayarak geçmişte yapılmış çalışmalar gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra bu çalışma ileride yapılacak bilimsel çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

4.3. MATERYAL

Bu tez çalışmasının materyalini 1999-2010 yılları arasında Üçağzlı Mağarası'nda sürdürülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kemik aletler oluşturmaktadır. Kemik aletlerin tipolojik analizleri yapılarak ayrımları, hangi yıllarda, hangi tabakalarda ortaya çıkarıldıkları ve tarihlendirmeleri tablo 5'te verilmiştir. Teknolojik ve tipolojik olarak tanımlamaları değerlendirme kısmında ayrıntılı olarak verilecektir. Tez çalışması kapsamında yer alan kemik aletler, Üçağzlı Mağarası kazı evi laboratuvarında korunmaktadır. Çalışmada 33 adet kemik

alet incelenmiştir. Tanımlanan kemik aletler 15 adet bız, 4 adet kemik iğne ve 14 adet işlenmiş kemik aletlerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yer alan kemik aletlerin kırık durumdadır. Ayrıca bu aletlerin ortaya çıktığı tabakalardaki toprak dokusu kemiklere yapışmış durumdadır. Tabakalardaki toprak yapısının kemik üzerinde kalın bir doku oluşturması bazı kemiklerin incelenmesini zorlaştırmıştır. Söz konusu aletler üzerinde verilerin kaybedilmemesi ve kemiğin korunması için temizleme çalışması yapılmamıştır. Kemikler üzerinde herhangi bir müdahale olmadan belirlenen form özellikleri ve kemiğin görülebilen dış yüzeylerinden muhtemel işlevleri belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Kemik aletlerin ortaya çıktığı tabakalar, mağarada belirlenen stratigrafik veriler kapsamında yıllarına, plankarelerine ve arkeolojik seviyelerine göre belirlenmiştir.

Tablo 5: *Üçağzlı Mağarası'nda Ele Geçen Kemik Aletler*

No	Buluntu Yılı	Eser Adı	Tabaka	Dönem	Kare	Seviye
1	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B	Ahmarian	X99b	20-25 cm
2	1999	Bız parçası	Tanımsız	Belirsiz	X99a	20-25 cm
3	1999	Bız parçası	Tanımsız	Belirsiz	X99c	29-35 cm
4	1999	Bız parçası	B	Ahmarian	F5	60-65 cm
5	1999	Bız parçası	B	Ahmarian	E5d	70-75 cm
6	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B	Ahmarian	F5c	70-75 cm
7	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B	Ahmarian	E5c	90-100 cm
8	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B1-B3	Ahmarian	F5	90-105 cm
9	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B2	Ahmarian	F5a	95-100 cm
10	1999	İşlenmiş Kemik Alet	B2	Ahmarian	F6a	100-105 cm
11	1999	Bız parçaları	B3	Ahmarian	E5b	110-115 cm
12	1999	Bız parçası	G	Öncül Üst Paleolitik	K5a	?
13	2000	İşlenmiş	B	Ahmarian	G5d	75-82 cm

		Kemik Alet				
14	2000	İşlenmiş Kemik Alet	B1	Ahmarian	C5d	115-120 cm
15	2000	Kemik iğne parçası	B3	Ahmarian	C4b	120-125 cm
16	2000	Bız parçaları	F	Öncül Üst Paleolitik	L7d	130-141 cm
17	2000	Kemik iğne parçası	C	Ahmarian	F5a	170-175 cm
18	2000	İşlenmiş Kemik Alet	D15T	Ahmarian	I5c	?
19	2001	İşlenmiş Kemik Alet	B2-B3	Ahmarian	E7c	115-120 cm
20	2001	Bız parçası	B2-B3	Ahmarian	C6d	110-115 cm
21	2001	Bız ucu	B	Ahmarian	C6d	75-80 cm
22	2001	Bız parçası	C	Ahmarian	F7b	135-140 Cm
23	2001	İşlenmiş Kemik Alet	B2-B3	Ahmarian	E7c	115-120 cm
24	2001	İşlenmiş kemik alet	C	Ahmarian	F7b	140-145 cm
25	2001	İşlenmiş Kemik alet	C-D	Ahmarian	F7a	160-167 cm
26	2001	Kemik iğne	C	Ahmarian	F7b	145-150 cm
27	2001	Kemik iğne	E	Öncül Üst Paleolitik	E7b	175-180 cm
28	2001	Bız ucu	E	Öncül Üst Paleolitik	E7c	180-185 cm
29	2001	Bız parçaları	F	Öncül Üst Paleolitik	E7a	190-195 cm
30	2001	Bız parçası	H	Öncül Üst Paleolitik	E5d	280-285 cm
31	2001	Bız parçası	Fa	Öncül Üst Paleolitik	E5c	220-225 cm
32	2001	İşlenmiş kemik alet	B3	Ahmarian	F6b	104-115 cm
33	2010	Bız parçası	D	Ahmarian	B3a	?

Üçağzılı Mağarası kazılarında ortaya çıkan kemik alet çalışmaları kazı evi laboratuvarında yapılmıştır. 33 adet kemik ayrı ayrı incelenmiştir. Kemik alet

parçaları kırık olduğundan tümlenebilen özellikler göz önünde bulundurularak dijital kumpas yardımıyla yaklaşık ölçümleri alınmıştır. Antropojenik etkilere göre tanımları yapıldıktan sonra fotoğraflanmış ve ayrıntıların detaylı verilmesi için de belirli aletlerin çizimleri yapılmıştır.

4.4. METOT

Tez çalışmasına dâhil edilen kemik aletler üzerinde teknolojik, tipolojik ve ele geçen aletin bulunduğu alan ve bu alanın kültür tabakası tarihlendirmesi ile ilgili analizler yapılmıştır. Eldeki parçaların alet olarak kullanımı, ham madde temini ve üretimi incelenmiştir. Form, teknoloji ve fonksiyon özellikleri göz önünde bulundurularak kemik alet parçalarının üzerinde insan kaynaklı kullanım izleri olup olmadığı, yanma izleri ile ilgili çalışmalar yapıldı. Tez çalışmasına alınan kemik aletlerin tamamı kırık parçalardan oluşmaktadır. Bu parçalar öncelikle tipolojik olarak ayrılmıştır. Tipolojik incelemelerle muhtemel işlevleri belirlenmiştir. Parçalardan yola çıkarak orta büyüklükte ve yuvarlatılmış sivri uçlu tipler (bızlar), ince ve küçük sivri uçlu tipler (iğne), belirli bir forma sahip olmayan ancak üzerinde insan etkileri saptanan ve dış yüzeylerinde aşındırma izleri görülen tipler (işlenmiş kemik aletler) belirlenmiştir. Ayrı ayrı gruplarda incelenen bu aletlerin kullanım amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından kullanım alanlarına göre teknolojik olarak sınıflandırılmıştır. Bu süreçte kemik ham maddesinin hangi işlemlerden geçtiği belirlenmeye çalışılmıştır. Kesme ve Aşındırma tekniklerinin uygulandığı kemik aletler üzerinde kullanım sırasında oluşan izlerin olup olmadığı takip edilmiştir. Kemik aletler üzerinde yanma izleri olup olmadığı varsa kemiğin üretim sürecinde mi veya sonrasında mı olup olmadığına dikkat edilmiştir. İncelenen kemik aletlerde herhangi bir süreçte yanma izi olmadığı görülmüştür. Dönemin koşulları göz önünde bulundurularak aletlerin işlevselliği araştırılmıştır. Kemik aletlerin yapım teknikleri konusundaki bilgiler için Semenov'un kemik alet işçiliğinde öngördüğü yöntemler dikkate alınmıştır. Semenov dönemsel özelliklere bağlı olarak kemik alet üretiminde gelişim basamaklarının olduğunu belirtmektedir. Bir kemik nesnenin alet olma yolunda geçirdiği süreç (Bulut, 2018: 163)'te belirttiği üzere teknik olarak öncelikle kemiğin istenmeyen kısımları bir taş yardımıyla kırılmakta veya kesim uygulanarak çıkarılmaktadır. Ardından kemiğin istenilen biçimlerde kullanılabilmesi

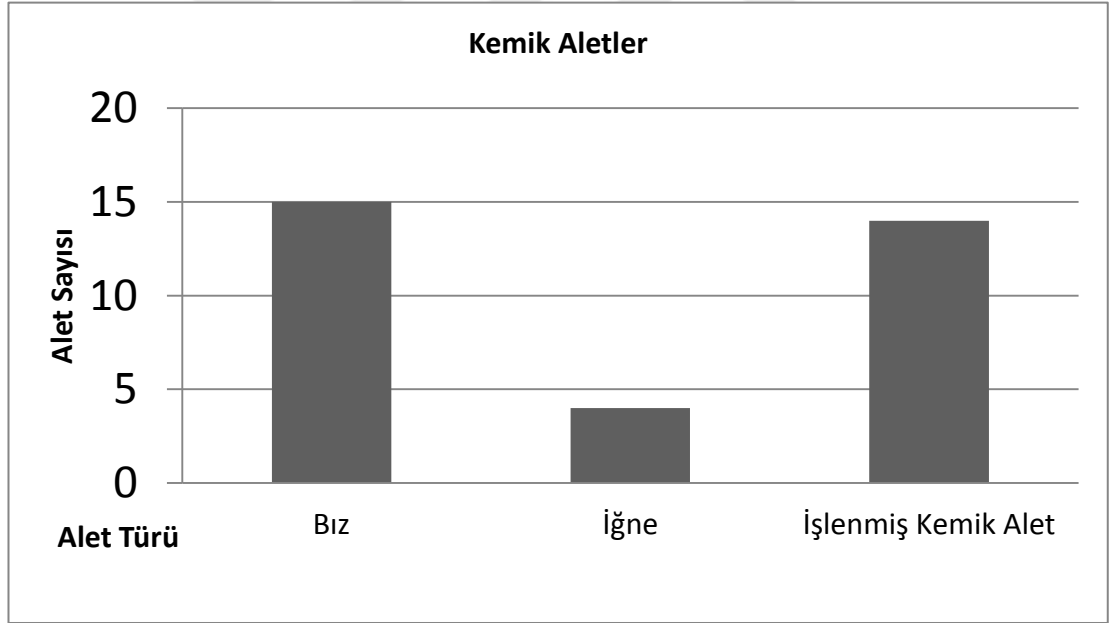
için incelik ve sivrilik kazandırılarak şekillendirilecektir. Son aşamada ise sürtme yöntemiyle kemik üzerinde yer alan pürüzler giderilmektedir. Tipolojik ayrımlar için Schibler'in yöntemi kullanılmıştır. Bu tip sınıflandırma içerisinde belirlenmiş olan tipolojik ayrımlar, Deliciler (Bızlar) ve Diğer Deliciler olarak tanımlanan (şiş, kazma), Kesiciler (usturalar, bıçaklar), Kazıma ve Sıyırma gereçleri (kazıyıcılar, spatula ve diğer sıyırıcılar), Vurma Aletleri (çekiç başlı aletler), Saplar, günlük yaşamda kullanılan gereçler (kaşık, kanca), Dokumacılıkla ilgili aletler (makara), Süs eşyaları (boncuk, kolye, yüzük vs.) (Özkan, 2002: 509-525).

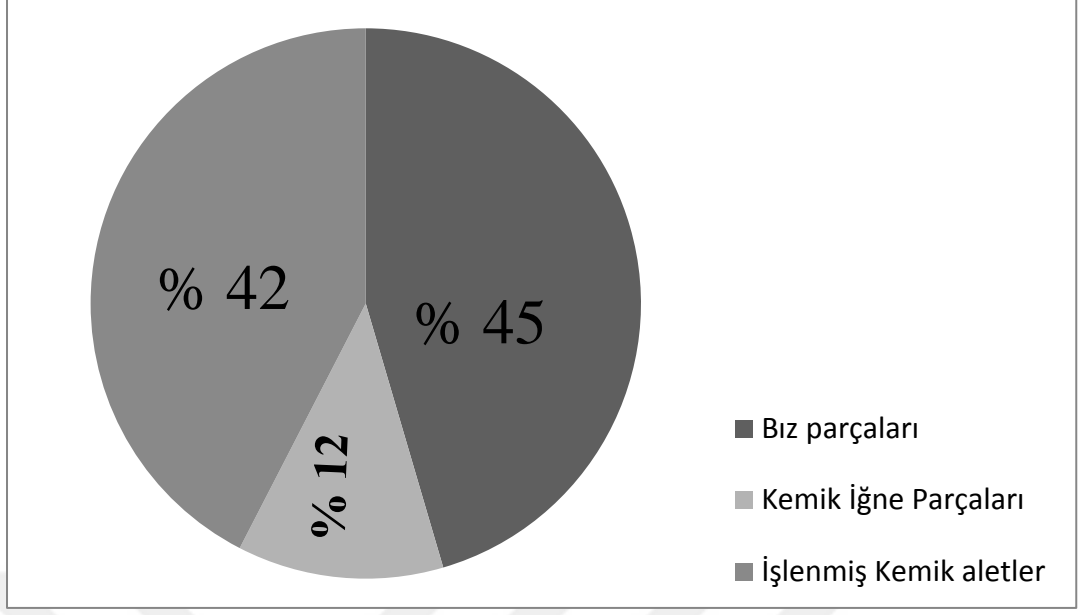
5. BÖLÜM

5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üçağzılı Mağarası kazı çalışmalarında 1999 ve 2010 (on iki) yıllarını kapsayan kazı sezonu süresince ele geçen toplam 33 adet kemik alet incelenmiştir. Mağarada sürdürülen kazı çalışmalarında ele geçen kemik aletler sayıca az olmasına rağmen dönemi hakkında ayrıntılı bilgiler sunabilecek niteliktedir. Burada incelenen kemikler mağarada yaşam sürdürmüş insanların kemik alet geleneğini yansıtmaktadır. Tipolojik olarak kategorize edilen bu aletler makroskobik gözlemlerle 3 ayrı alet tipi adı altında incelenmiştir. Çalışmada 15 adet bız parçaları, 4 adet kemik iğne parçaları, 14 adet işlenmiş ancak herhangi bir form belirtmeyen kemik alet belirlenmiştir. Kırık parçalar tümlenebilir özellikleri göz önünde bulundurularak ölçümleri alınmıştır.

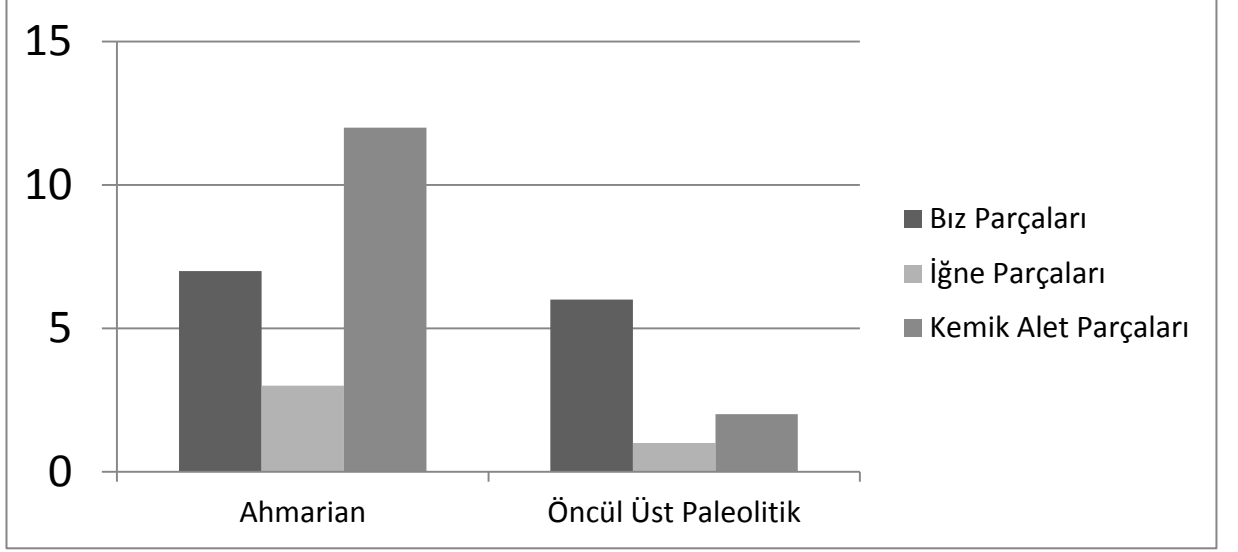
Grafik 1: Üçağzılı Mağarası Kemik Aletleri Sayısal Dağılımı

Grafik 2: Üçağızlı Mağarası Kemik Aletleri Oransal Dağılımı

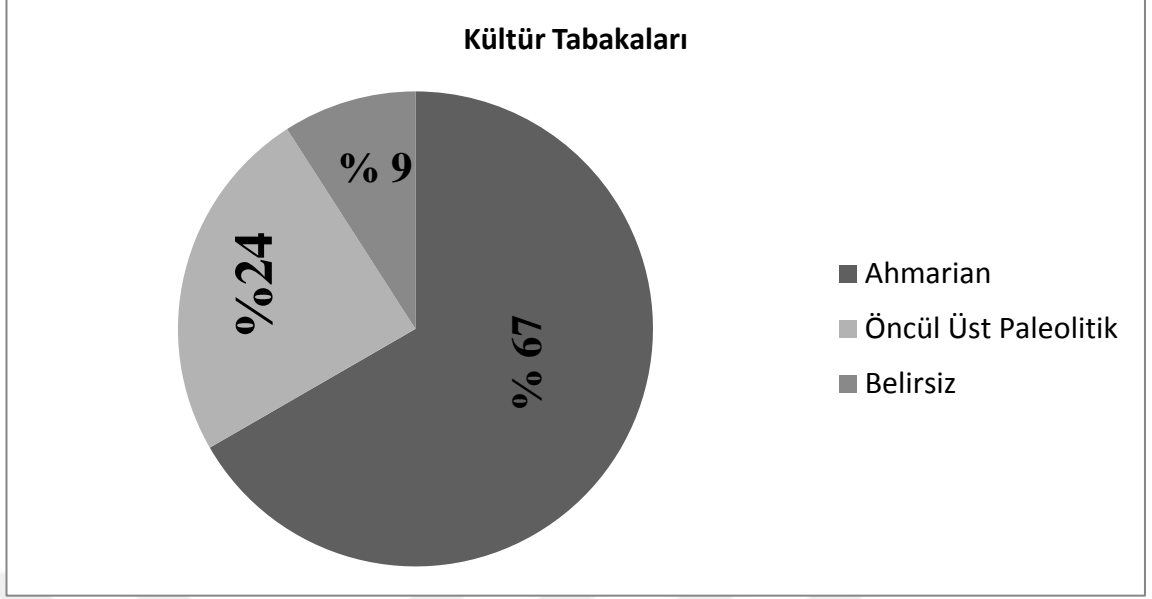
Tez çalışması kapsamında tipolojik olarak incelenen 33 adet kemik alet içerisinde oransal olarak en büyük değerin bızlara ait olduğu görülmesine rağmen kemik alet yapımı için işlenmiş kemik alet gurubuyla oransal olarak birbirine oldukça yakındır. Kırık ve eksik parçaları olmakla birlikte tipolojik olarak bız formunda olan aletler %45 değerinde bir oranı kapsamaktadır. Makroskobik gözlemlenen ayrıntılardan dolayı işlenmiş kemik alet olduğu belirlenen aletler %42 oranındadır. Kemik alet buluntuları içerisinde en az orana kemik iğne parçaları sahiptir. Bu oran %12 ile temsil edilmektedir.

Grafik 3: Üçağzlı Mağarası Kemik aletlerinin Dönemlerine Göre Sayısal Dağılımı

Tez çalışması kapsamında incelenen kemik aletler mağaranın kültür tabakaları dikkate alınarak dönemlerine göre ayrılmıştır. Tanımlanan kemik aletler içerisinde tipolojik ayrımlar yapılmıştır. Sayısal olarak bız ve işlenmiş kemik aletler yoğunluktadır. Tanımlanan 15 adet bız parçalarının 7 tanesi Ahmari kültür tabakası içerisinde, 6 tanesi Öncül Üst Paleolitik tabakada bulunmuştur. 1999 yılına ait tabakası belirlenmemiş 2 adet bız bu grafik içerisinde yer almamaktadır. İşlenmiş kemik aletler toplamda 14 adet olup, 12 tanesi Ahmari kültür tabakasında, 2 tanesi de Öncül Üst Paleolitik tabakasında ele geçmiştir. Sayısal olarak en az grup olan kemik iğne parçaları toplamda 4 adet olup, 3 tanesi Ahmari, 1 tanesi de Öncül Üst Paleolitik tabakada bulunmuştur.

Grafik 4: Üçağızlı Mağarası Kemik Aletleri Kültür Tabakalarına Göre Oransal Dağılımı.

Üçağızlı Mağarası'nda 1997 yılından itibaren sistemli kazılar yapılmaktadır. Mağara'daki kazı alanı 1x1 metre boyutlarında karelere ve her bir karede 4 ayrı alt karelere ayrılmıştır. Plankarelerden çıkan buluntular ayrı ayrı paketlenmiştir. Kazı sırasında gözden kaçan bazı buluntular sediman elemesi yoluyla ayıklanmıştır (Açikkol, 2006: 37). Sonraki aşama olarak buluntular karelere ve tabakalara göre verilmiştir. Üçağızlı Mağarası Erken Ahmarian ve Öncül Üst Paleolitik tabakaları kömürleşmiş materyallerden alınan örnekler kullanılarak AMS radyo karbon yöntemi ile tarihlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre H-I tabakaları günümüzden 41000 yıl önce, B tabakası ise 29000 yıl önceye tarihlendirilmiş ve günümüze en yakın tabaka olarak belirlenmiştir (Baykara, 2010: 53). Dolayısıyla B-C-D-E tabakaları Ahmarian, F-G-H-I tabakaları ise Öncül Üst Paleolitik dönem olarak tespit edilmiştir. Kemik aletlerin büyük çoğunluğu %67 oranla Ahmarian kültür tabakasında bulunmuştur. Sayısal ve oransal olarak Ahmarian kültür tabakasında kemik aletlerin yoğun bulunması tabakadaki taş aletler ile doğru orantılıdır. Ahmarian Kültür tabakasında ele geçen düzelteli dilgiler, uzun ön kazıyıcılar, uçlar, taş kalemler, deliciler ve keskinler yoğunluktadır. Ayrıca Ahmarian kültür tabakalarında

bol miktarda süs eşyaları da ele geçmektedir. Öncül Üst Paleolitik ile temsil edilen tabakalarda ise % 24 oranında kemik alet bulunmuştur. Sediman eleme yoluyla ayıklanan % 9 oranındaki kemik alet buluntusu herhangi bir tabakaya dâhil edilememiştir.

Tablo 6: *Üçağzlı Mağarası Bız Ölçümleri*

	Kemik Alet	Tabaka	Kare	Uzunluk	Genişlik
1	Bız parçası	Belirsiz	X99a	2,00 cm	1,00 cm
2	Bız parçası	Belirsiz	X99c	1,9 cm	0,5 cm
3	Bız parçası	B	F5b	2,00 cm	0,6 cm
4	Bız parçası	B	E5d	3,00 cm	0,9 cm
5	Bız parçası	B3	E5b	5,8 cm	0,7 cm
6	Bız parçası	G	K5a	1,3 cm	0,6 cm
7	Bız parçası	F	L7d	3,5 cm	0,9 cm
8	Bız parçası	B2-B3	C6d	4,5 cm	1,00 cm
9	Bız parçası	C	F7b	2,9 cm	0,7 cm
10	Bız parçası	E	E7c	1,5 cm	0,5 cm
11	Bız parçası	F	E7a	7,00 cm	1,00 cm
12	Bız parçası	H	E5d	7,3 cm	1,2 cm
13	Bız parçası	Fa	E5c	2,7 cm	0,9 cm
14	Bız parçası	D	B3a	6,7 cm	0,7 cm
15	Bız parçası	B	C6d	1,6 cm	0,6 cm

İncelenen, kemik aletler içerisinde en fazla orana sahip olan (%45) bızlar kırık parçalar şeklinde bulunmuştur. Mevcut parçaların tipolojik analizleri bilinen

bız formunu doğrulamıştır. Sonra ki aşamada ölçümler alınmıştır. Ancak ölçümler kırık halleriyle bütünü yansıtmayacak şekildedir. Bu nedenle hata payı göz önünde bulundurulabilir. Ölçümler yaklaşık değerler vermiştir. Bızların boy oranları diğer kemik aletlere görece daha uzundur.

Tablo 7: Üçağzlı Mağarası Kemik İğne Ölçümleri

	Eser adı	Tabaka	Kare	Uzunluk	Genişlik
1	Kemik iğne parçaları	B3	C4b	2,00 cm	0,3 cm
2	Kemik iğne parçaları	C	F5a	1,9 cm	0,4 cm
3	Kemik iğne parçaları	C	F7b	2,1	0,4 cm
4	Kemik iğne parçası	E	E7b	2,0 cm	0,6 cm

İncelenen kemik aletler içerisindeki iğneler kırık parçalardan oluşmaktadır. Ölçümler yaklaşık değerlerde Tablo.7’de verilmiştir. Yapılan çalışmalarda eldeki mevcut kırık haldeki parçalardan alınan ölçümlerde yaklaşık oranlar elde edilmiştir. Bızların genel olarak farklı boyutlarda olduğu belirlenmiştir. 15 adet farklı parçalardan oluşan bızların ortalama 3,58 cm uzunluğunda olduğu, kemik iğnelerin ise yaklaşık 2 cm oranlarında olduğu tespit edilmiştir. Kesme ve aşındırma

teknığının uygulandığı bız ve kemik iğnelerde yanma izleri veya bezeme izleri yoktur.

Tablo 8: Üçağızlı Mağarası Bız Aletlerine İlişkin Veriler

DÖNEM	KÜLTÜR	TANIM ADET	BEZEME	YANMA	TEKNİK
ÜST PALEOLİTİK	AHMARIAN	BIZ (7 ADET)	YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA
	ÖNCÜL ÜST PALEOLİTİK	BIZ (6 ADET)	YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA

Üst Paleolitik Dönem kültür tabakalarında ele geçen kemik aletler içerisinde Bız olarak tanımlanan buluntu sınıfı sayısal ve oransal olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Fonksiyonel özelliklerine göre ayrılan bızlar üzerinde yapılan incelemelerde kesim uygulanılarak belirli bir aşındırma uygulanmıştır. Toprak eleme yoluyla tabakası bilinmeyen 1 adet bız burada incelemeye alınmamıştır.

Tablo 9: *Üçağzlı Mağarası Kemik İğnelere İlişkin Veriler*

DÖNEM	KÜLTÜR	TANIM ADET	BEZEME	YANMA	TEKNİK
ÜST PALEOLİTİK	AHMARIAN	İĞNE 3 ADET	YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA
	ÖNCÜL ÜST PALEOLİTİK	İĞNE 1 ADET	YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA

Kemik Aletler içerisinde yapılan tipolojik sınıflandırmada sayısal ve oransal olarak az sayıda ele geçen kemik iğneler tipolojik olarak belirlenmiştir. Kemik iğneler kırık olarak mevcut kültür tabakalarında ele geçtiğinden delikli olup-olmadıkları belirlenememiştir.

Tablo 10: Üçağzlı Mağarası İşlenmiş Kemik Aletlere İlişkin Veriler

DÖNEM	KÜLTÜR	TANIM ADET	BEZEME	YANMA	TEKNİK
ÜST PALEOLİTİK	AHMARIAN	İŞLENMİŞ KEMİK ALET 13 ADET	, YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA
	ÖNCÜL ÜST PALEOLİTİK	İŞLENMİŞ KEMİK ALET -	YOK	YOK	KESME AŞINDIRMA

Mağarada yapılmış kazılarda ele geçen bazı kemikler tipolojik olarak herhangi bir form temsil etmeyerek makroskobik gözlemlerle üzerlerinde belirlenen insan etkileriyle oluşmuş kesim ve aşınma izlerinden dolayı değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda incelenen kemiklerde kesim izleri saptanmıştır. Ayrıca incelenen ve alet olduğu belirlenen kemiklerde pürüzsüz bir dış yüzey tespit edilmiştir. Bu pürüzsüz dış yüzeyin oluşumunda aşındırma tekniği uygulanmıştır. İşlenmiş kemik aletlerin neredeyse tamamı Ahmarian tabakasının farklı seviyelerinde bulunmuştur. 1 adet işlenmiş kemik alet toprak eleme yoluyla bulunduğundan dönemi belirsizdir.

6.BÖLÜM

6.TARTIŞMA VE SONUÇ

6.1. TARTIŞMA

Bir grubun, bir topluluğun veya sosyal sistemleri oluşmuş bir toplumun tarihsel süreç içerisinde kullandığı aletler o toplumun düşünsel yapısı ve teknolojik gelişimleri hakkında bilgiler sunmaktadır (Bulut, 2018: 162). Diğer tüm canlılarda olduğu gibi insanın da hayatını devam ettirebilmesi, neslini sürdürebilmesi için uygun bir çevre ve çevreye uyumlu ve olumlu bir genetik yapıya sahip olması gerekir. Yeryüzünde canlıların görülmesinden bu yana bu kural aynı şekilde devam etmiştir. İnsan ve onun ataları ortaya çıktığı andan itibaren çevreye uyum sağlamak için mücadele etmişlerdir. İnsanın en önemli özelliği biyolojik evrimin yanı sıra kültürel evrimi de gerçekleştirmiş olmasıdır (Akın, vd., 2004: 112). İnsanlık tarihinde çağlar boyunca kullanılan kemik aletler prehistorik yerleşimlerin kültürel tarihinin bilinmesi açısından oldukça önemlidir. Kültürel tarihin bilinmesi ve tanımlanması ilgili yapılan çalışmalarda mevcut ham maddelerin işlenmesi, biçim alması ve yeni bir araç olarak kullanımı söz konusu toplulukların yaşam biçimlerini, diğer topluluklar ile olan ilişkilerini ve gelişmişlikleriyle yakından ilgilidir. Modern insanın evrimine yönelik belirlenen kültürel kalıntılar Paleolitik Dönem içerisinde bulunmaktadır. Paleolitik Dönem tarihsel anlamda ilk taş aletlerin yapılmasıyla (2.500.000 yıl önce) başlar. Yerleşik hayata geçişle birlikte (12.000 yıl önce) sonlanır. Modern insanı da içine alan Üst Paleolitik Dönem ise 50.000 yıl önce başlamaktadır. Bu dönem, dilgi teknolojisiyle üretilmiş aletlerin baskın olmasının yanı sıra, insanların kendilerini fark ettikleri, grup kimliklerinin güçlendiği, gelişmiş sosyal bağların ve sembolik ifadelerin arttığı bir devirdir (Güleç, 2014: 151). Dilgi aletler ile özdeş sayılabilen bu dönemde alet çeşitliliği artmıştır. Taş aletler beraberinde yeni aletler yapmak için şekillendirmiş ve kemik ham maddesi kullanılarak yeni aletler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Üst Paleolitik Dönem alet teknolojisi yeni bir boyut kazanmıştır. İnsanlığın ortaya çıktığı ve beşiği olarak tanımlanan Afrika'da Homo cinsi ilk kez ortaya çıkmış ve farklı kıtalara göçler başlamıştır. Pleistosen Dönemi kapsayan çökellerin varlığı, insanlara ve hayvanlara ait fosiller, DNA analizleri ve taş aletleri birlikte ele aldığımızda Afrika'dan farklı

kıtalara farklı zamanlarda üç büyük göçün gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Doğu Afrika'dan köken alan Homo cinsine ait türler hem Afrika'nın diğer bölgelerine hem de farklı kıtalara doğru yönelmişlerdir. Türkiye de coğrafi konumu nedeniyle Pleistosen Dönemde birçok insan türüne ev sahipliği yapmış olduğu yapılan çalışmalarla kesinleşmiştir. Pleistosen Dönemde ülkemizde yaşamış olan insan ve buluntulara yönelik araştırmalar Pittard ve Passemard tarafından başlatılmıştır. Fırat Nehri kıyılarında bulunan el baltası bu çalışmalara öncülük etmiştir. Bu araştırmacılar sonra Şevket Aziz Kansu 1940'lı yıllarda Ankara çevresinde yüzey araştırmaları, Kılıç Kökten'in Antalya Karain Mağarası araştırmaları başlamıştır. Türkiye'de son zamanlarda birçok Paleolitik Dönem yerleşim yeri belirlenmiş olmasına rağmen en iyi bilineni Hatay'dır. Hatay ilinin güneyden Rift Vadisi sistemi ile gelen göçleri karşılayarak Anadolu'ya aktaracak konumu, topografik koşulları ve iklimi bu yerleşimlerde etkili olmuştur (Güleç, vd., 2014: 28). 1984 yılında Işın Yalçınkaya tarafından Batı Toroslar üzerinde belirlenen mağaralar yüzey araştırmaları sonrasında bildirilmiştir. Belirlenen mağaralar dört grup altında değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi Katran Dağı Mağaraları olup Karain ve çevresindeki mağaraları kapsamaktadır. Paleolitik Dönemde sık ve sürekli yerleşimler bu mağaralarda gerçekleşmiştir. Mağaraların yapısı ve çevre koşulları bu durumun oluşmasında etkili olmuştur. Karain mağarası dışında sürekli Paleolitik iskan görmüş mağaralardan diğer önemlisi Öküzini, Suluin, Çarkini ve Kızılin mağaralarıdır (Yalçınkaya, 1985: 429-436). Batı Toros Dağları silsilesi içerisinde yer alan Karain, Öküzini, Suluin mağaralarında ele geçen kemik aletlerin teknolojik tipolojik analizleri yapılmış, Pleistosen Dönem için karşılaştırma imkânı sunmuştur. İnsanlar Üçağzılı Mağarasında yaşamış insanlar taş ve kemik aletler kullanarak, çevrelerinde koyun keçi avlayarak ve balık tutarak beslenmişlerdir. Bunun yanı sıra kabuklu deniz hayvanları da tüketilen yiyecekler arasında yer almaktadır. Deniz kabukları sadece yiyecek olarak değil aynı zamanda süs eşyası olarak da kullanılmıştır (Güleç ve Dinçer, 1999: 37).

Üçağzılı Mağarasında ele geçen taş aletlerin benzer örnekleri, Ksar Akil'in 16. ve 17. katmanlarıyla Yabrud'un ikinci sığınağındaki Orta Auragincian 4. ve 5. katmanlarında bilinmektedir. Buna ek olarak işlenmiş bazı uçların Kuzey Kafkasya'da yer alan bazı Gravattian buluntularıyla benzerlik gösterdiği

saptanmıştır. Taş alet teknolojisindeki buluntu gurubunun yanı sıra mağarada yapılan kazılarda kemikten yapılmış aletler (uçlar ve bızlar) çekiçler ve bazıları aşı boyası ile kaplanmış örseler de bulunmuştur. Üçağzlı mağarası F,G,H,I katmanlarında ele geçen buluntular üzerinde yapılan çalışmalarda alet kültürünün Ksar Akil'in 20. ve 21. tabakalarından (A evresinin sonu- B evresinin başı) ele geçen malzemelerle hem tipolojik hem de teknolojik benzerlik göstermektedir. Geniş bir açıdan bakıldığında Üçağzlı'nın bu katmanları Doğu ve Orta Avrupa'daki Bohunician buluntularına benzerlik gösterir (Dinçer, vd., 2001: 3).

Kemik alet yapımı ve kullanımı Afrika'da çok erken dönemlerde başlamıştır. Doğu Akdeniz havzasındaki Üst Paleolitik yerleşimlerde kemik aletler bulunmasına rağmen sayısal ve ayrıntı açısından çok yaygın değildir. Üçağzlı Mağarası'nda kemik ve boynuz aletler Üst Paleolitik Dönem boyunca görülür ancak yine de sayısal olarak fazla değildir. Tabakalarda ele geçen işlenmiş kemik aletler yoğunluklu olarak bız ve kemik iğnelerdir. Öncül Üst Paleolitik tabakalarında H katmanında ele geçen büyük boyutlu kemik alet incelendiğinde tipik bir fibula'dan yapıldığı anlaşılmıştır. Muhtemelen yetişkin bir domuz veya boz ayı kemiğinin işlenmesi sonucu alet formuna dönüştürülmüştür. Kuşkusuz kemiğin sertliği ve dayanıklılığı en önemli tercih sebebidir. Oldukça yoğun bir şekilde işlenmiş ve cilalanmış olan bu alet bız formunda tasarlanmıştır. Diğer kemik aletler daha çok parçalar halinde kırık şekildedir. Diğer önemli buluntu boynuzdan yapılmıştır. Kemik aletler esas olarak kazıma ve oyma şeklinde işlenmiş ve aşındırma yöntemiyle pürüzler giderilmiştir orta büyüklükte iki uç kısmından oluşan bu aletin distal kısmı sivriltilmiştir. Diğer uç şekillendirilmemiştir. Bu yönüyle aletler Ksar Akil yerleşiminde bulunan aletler ile benzerlik gösterir. Muhtemelen aletler av silahı olarak değil gündelik faaliyetler için kullanılmıştır. B1-B3 katmanlarında kemik aletlere ek olarak boynuzdan yapılmış ve çekiç olarak kullanılmış aletler de bulunmuştur (Kuhn, vd. 2009: 99).

Resim 19: Üçağızlı Mağarası Kemik Alet Ayrıntıları

Kaynak: Kuhn, 2009: 102.

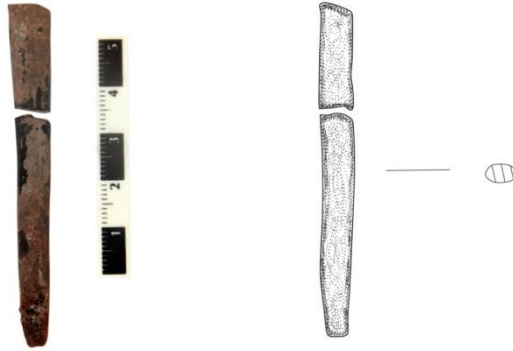
Üçağızlı Mağarası'nda ele geçen kemik aletler, 1-4 numaralı kemikler B tabakasında, 5-6 numaralı aletler B3 tabakasında, 7-9 numaralı aletler C tabakasında, 10 numaralı E tabakası, 11-14 F ve FA tabakalarında, 15 ile gösterilen kemik alet ise H katmanında bulunmuştur.

Resim 20: Üçağızlı Mağarası Bız Detay

Kaynak: Üçağızlı Mağarası Kazı Arşivi

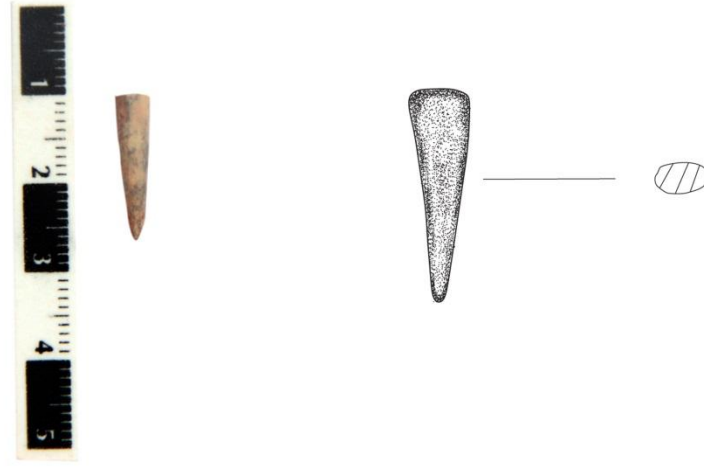
Kemik aletler içerisinde en fazla örnekle temsil edilen tip bızlardır. Bız aletler Anadolu'da kazısı yapılmış yerleşimlerde her dönem ele geçen buluntu grupları arasında yer almaktadır. Morfolojiye dayalı işlevsel bir tanımlamayla bızlar, belirli bir teknikle hayvan kemiklerinin ayrılarak orta büyüklükte, sivri bir distal uca sahip kemik aletlerdendir. Birçok farklı fonksiyona sahip bızlar deriyi delme amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yiyecek elde etmek amacıyla çubuk şeklinde kullanılmış olabilir. Bızların yanı sıra iğneler ve kemik boynuz kullanılarak farklı işlevlerde kullanılan aletler de yapılmıştır. Karain, Öküzini ve Suluin mağaralarının bulunduğu coğrafya özellikleri hayvansal ve bitkisel kaynakları açısından incelendiğinde Pleistosen Dönem koşullarında önemli yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir. Nitekim zengin bitki örtüsü ve ormanlık alanlarının varlığı birlikte değerlendirildiğinde Paleolitik Dönemde yaşam sürdürmüş insanların geçim kaynakları arasında yer alan avcılık ve toplayıcılık bakımından uygun bir ortam oluşturmaktadır (Taşkiran, 2007: 209).

Resim.21: Üçağızlı Mağarası F Tabakasında Ele Geçen İki Kırık Parçadan Oluşan Kemik Alet Örneği ve Çizimi

Çalışma içerisinde yer alan kemik aletlerin tamamı kırık parçalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu aletlerin ham madde temininde hangi hayvandan faydalanılmıştır konusunda bilgiler eksik kalmaktadır. Bu nedenle mağaranın bulunduğu yerleşimdeki çevresel ve iklimsel koşullar birlikte değerlendirildiğinde burada varlık göstermiş fauna gurubu içerisinde tahminlerde bulunmak mümkündür. Bilindiği üzere kemik alet için hayvanların boynuz, diş ve kemikleri sert ve dayanıklı özelliklerinden dolayı tercih edilmiştir. Ancak tez kapsamında yer alan aletler

içerisinde boynuz ve diş örneği yoktur. Ayrıca yine sayısal olarak oldukça fazla olan süs eşyaları kategorisinde değerlendiren denizel kaynaklı yumuşakça kabuklarından yapılmış olan boncuklar tez çalışmasına dahil edilmemiştir. Aletlerin tamamı hayvanlara ait uzun kemiklerinden seçilmiştir. Bu yönüyle koyun, keçi, boz ayı, domuz gibi hayvanların sert ve dayanıklı uzun kemiklerini göz önünde bulundurulabilir. Muhtemelen yakın çevreden temin edilen belki de beslenme ihtiyacının karşılanması için avlanmış bir hayvanın kemikleri işlenerek günlük yaşamda ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Bu aynı zamanda uzun süre belirli bir amaç çerçevesinde kullanılabilen bir araç halini almıştır. Teknik açıdan incelendiğinde uzun kemik ham maddesinin işe yaramayan kısımları kesilerek atılmıştır. Ardından şekillendirme işlemi uygulanmıştır. Bu işlemde sivirtme ve inceltme işlemleri uygulanmıştır. Ardından kemiklerin dış yüzeylerinde de görüldüğü üzere aşındırma tekniğiyle kemik yüzeyinde yer alan pürüzler giderilmiştir. Üçağzılı Mağarası Ahmariyen tabakalarında ele geçen taş aletler bu işlemlerin uygulanmasında kaynak gösterilebilir. Özellikle taş kalemlerin tabakalarda ele geçmiş olması bu yargıyı daha da güçlendirmektedir. Paleolitik Dönem taş aletleri konusundaki analizler üretim zinciri yöntemine göre yapılmaktadır. Üretim zinciri yöntemi sadece bilinen taş alet betimini yapmak için uygulanmaz. Bu yöntemle ayrıca taş aletlerin çevreleriyle bağlantılarını, gereksinimlerini, bunları yapan insanların teknolojik bilgileri ve insan veya insan topluluklarının sosyal sistemlerinin bilinmesi ve anlamlandırılması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Güleç ve Baykara, 2014: 150-151). Kemik alet yapımında taş alet işçiliği de göz önünde bulundurulduğunda üretim zinciri yönteminin büyük bir kısmı karşılanmış olacaktır. Muhtemelen taşı biçimlendiren yapımcı kesme, delme, oluk açma, soyma ve aşındırma gibi gereksinimleri göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Bilgi ve becerilerin olgunlaşarak birikimli bir şekilde ilerlemesi kültürel gelişimi ve alet çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir.

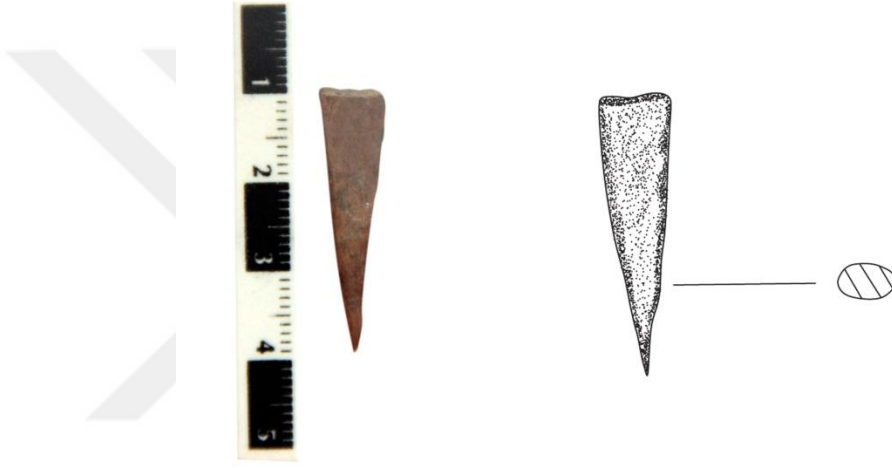
Resim.22: Üçağızlı Mağarası E Tabakasında Ele Geçen Bız Örneği ve Çizimi

İncelenen kemik aletler arasında bız olarak tanımlanan kırık halde ele geçen alet üzerinde tanımlanabilen özellikleriyle bir bütün parçadan ayrıldığı görülmektedir. Kemığın dış yüzeyinde görülen aşındırma tekniği uygulanarak işlenmiş perdah uygulamasıyla pürüzsüz bir görünüm kazandırılmıştır.

Resim.23: Üçağızlı Mağarası E Tabakasında Ele Geçen Kemik İğne Örneği ve Çizimi

Üçağzlı Mağarasında sakinlerinin Üst Paleolitik Dönem’de kemik ham maddesinden daha nitelikli aletler de üretilmişlerdir. Kemik iğneler, bız aletlere göre daha ince bir şekilde işlenmiş altta doğru daralan yapısı ve sivriltilmiş uç kısmı ile gelişkin bir alet teknolojisinin uygulandığını doğrulamaktadır. Kemik bir bütünden kesme yöntemi uygulanarak ayrılmıştır. İkinci aşamada inceltme özelliği kazandırılmıştır. Uç kısmına gelindiğinde sivriltilerek daha nitelikli bir biçim verilmiştir. Yine kemiğin dış yüzeyine uygulanan aşındırma tekniğiyle perdah uygulaması alet formuna dönüştürülen kemiğe pürüzsüz bir görünüm kazandırmıştır.

Resim.24: Üçağzlı Mağarası C Tabakasında Ele Geçen Bız Örneği ve Çizimi

Üçağzlı Mağarası sakinlerinin düşünme ve davranış yetisi, alet üretme ve avlama becerisini, çevresinde bulunan ham maddeleri kullanma, dönüştürme konusundaki yetisini anlayabilmek için kemik aletler, taş aletler gibi dönemin süs eşyalarını da incelemek gerekmektedir. Bilindiği üzere Türkiye’de Paleolitik Dönem yerleşim yerlerinde en fazla süs eşyası Üçağzlı Mağarası’nda ele geçmiştir. Mevcut süslenme öğelerinin neredeyse tamamı denizel kaynaklı kabuklardan yapılmıştır. Columbella ve Nassarius buluntuları hemen hemen bütün tabakalarda görülmesine karşın yoğunluklu olarak Ahmarian tabakalarında (B-B4) görülmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Epipaleolitik Dönem tabakalarında yoğun olarak Dentaliumlar bulunmaktadır. Mağara sakinlerinin farklı deniz kabuklarını süs eşyası olarak

kullanmaları bir standardın olmadığını seçici davrandıklarını göstermektedir. Dönem insanları kıyılarda toplayıcılık faaliyetlerini artırmıştır. Geniş anlamda incelendiğinde bilinen ilk süs eşyaları ya da deniz kabukları kullanılarak elde edilen boncuk kullanımı yaklaşık 82 bin yıl önce Fas'ta yer alan Tavoralt Mağarasında görülmüştür. Güney Afrika'da Blombos Mağarası buluntuları yaklaşık 75 bin yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Ksar Akil ve Üçağzlı Mağarası'nda sürdürülen kazılar sonrasında elde edilen veriler bir araya getirildiğinde ilk modern insanların Afrika'dan Batı Asya'ya göç ederken söz konusu bölgelerde belirgin izler bırakmıştır. Denizel kaynaklı yumuşakçaların kabuklarından üretilmiş boncukların süs eşyalarının büyük bir kısmını kapsamaktadır. Tespiti yapılan 24 adet yumuşakçanın çoğunluğu Doğu Akdeniz kökenlidir. Ayrıca Asi nehrinden temin edilen tatlı su yumuşakçaları da mevcuttur. Çoğunluğu tam halde bulunmuş olan boncuklar da 2 yumuşakça türü baskın gelmektedir. Bunlar, *Nassarius gibbosus* ve *Columbellarustica* türleridir. Boncukların yapımında uygulanan teknoloji ve kullanılan aletler konusunda incelemeler yapıldığında genellikle kabuğun ağız kısmının hemen yan tarafında bir alet yardımıyla deliklerin açıldığı tespit edilmiştir. Kabukların ağız kısmında belirlenen bir alanda baskı yöntemiyle genişçe bir delik açılmıştır (Kuhn, vd., 2009: 87-113). Mağarada sürdürülen kazılarda ortaya çıkan henüz delinmemiş ve yüzeylerinde herhangi bir aşınmanın görülmediği kabukların bulunması mevcut süs eşyaları olarak tasarlanan boncukların mağarada yapıldığı ve mağaranın atölye şeklinde kullanıldığını da göstermektedir. Bazı boncuklarda aşırı boyası izleri görülmektedir. Bu bilgiler bir arada değerlendirildiğinde mağara sakinlerinin davranışsal ve düşünsel gelişmişliklerini ileri bir seviyede olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca insanların süs eşyalarını hayatlarına almaları, onu biçimlendirmesi, kullanması görsellik ve sembolik iletişimi de göstermektedir (Güleç, vd., 2013: 20-21). Üçağzlı Mağarası süs eşyaları arasında yer alan yumuşakça kabukları üzerinde gözlenen deliklerin açılmasında delme yöntemi uygulanmıştır (Kuhn, vd., 2009: 87-113). Kabuk üzerinde yer alan delik açma işlemi için taş aletlerin kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca kabukların yapısı, kalınlığı göz önünde bulundurulduğunda kemik aletlerin de delme işleminde kullanılabileceği olasıdır. Kemiklerin sivriltilmiş uçları ve yuvarlatılmış gövde yapıları bu işlem için akılcı bir yorumlama sayılabilir.

Resim.25: Üçağızlı Mağarası Süslenme Amaçlı yapılmış Deniz Kabukları

Kaynak: Güleç, vd., 2013: 26.

Resim.26: Üçağızlı Mağarası B Tabakasında Ele Geçen Bız Örneği ve Çizimi

Tipolojik özellikleri ve işlevsellik durumuna göre muhtemelen bız olarak tanımlanan aletler incelendiğinde kemiklerde yoğun kullanımdan kaynaklı olabileceği düşünülen kırıkların olduğu gözlenmektedir. Bunların yapım aşamasında kırılmış olduğu veya üretimden sonra bilinçli bir şekilde kırılmadığı yapılan gözlemlerle mümkün görülmemektedir. Çünkü kemiklerde üretim aşamalarının tamamlandığı, alet formuna dönüştürüldüğü izlenebilmektedir.

Kullanım izlerinden yola çıkarak bunların herhangi bir işlevde kullanma aşamasında oluşan kırılmalar olduğu söylenebilir. Resim 24'te incelenen bız örneği bu yorumlama için önemli bir kaynaktır. Kırılmanın birkaç parça halinde olduğu ve aralarda kısmi eksik kemik parçaları mevcuttur. Bazı kemik aletler tek parça kırıktan oluşabileceği gibi bazen de iki veya üç parçadan oluşan kırıklar görülmektedir. Mağarada ele geçen denizel kaynaklı kabuk bocuklar incelendiğinde ağız kısmı kenarında delme yöntemiyle delikler açılmıştır. (Kuhn, vd., 2009: 87-113)'de kabukların ağız kısmında belirlenen bir alanda baskı yöntemiyle genişçe bir delik açıldığını belirtmektedir. Bu işlem için uygun bir taş alet kullanılmış olabileceği geçerli kabul edilen bir yöntemdir. Ancak bunun için Resim 24'te görülen kemik aletlerinde kullanılmış olabileceğini söylemek akılcı bir gerçek olacaktır. Kemiğe uygulanan baskıyla veya kabuklarda açılan deliklerin derinliğinin artırılmasında kemik kırılmış olabilir. Üst Paleolitik Dönem alet yapımcılarının belki de taş alet yardımıyla kabuklar üzerinde açtığı deliklerin derinliklerini bu alet yardımıyla sağlamışlardır. (Güleç, 2017: 160)'de kemikten üretilen bız ve kemik iğne olarak kullanılan aletlerin, derileri ve boncukları delmek, saçları toplamak ve giysi olarak kullanılan hayvan postlarını birbirine tutturmak mağarada yaşam sürdürmüş insanların üretmiş olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla söz konusu aletlerin işlevselliği konusunda yeni çıkarımlar elde etmek mümkündür.

Anadolu'nun güneyinde yer alan önemli Paleolitik Dönem yerleşimlerinden Karain, Suluin ve Öküzini Mağaralarında geniş anlamda çalışmalar yapılmıştır. Bu yerleşim yerlerinde yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bilimsel sonuçlar Paleolitik Dönem insanların bilişsel gelişmişlikleri hakkında detaylı veriler sunmuştur. Söz konusu yerleşimlerde ele geçen kemik alet sayıları oldukça fazladır. Bu yerleşim yerlerinde insanların üretim ve kullarımlarının yoğun olduğu söylemek mümkündür. Özellikle baskın alet türü içerisinde deri işlemeciliğinde kullanılan bızların bulunması dikkat çekicidir. O halde Paleolitik Dönem içerisinde söz konusu yerleşimlerde yoğun bir bız üretiminin mevcut olduğu ve sıkça ihtiyaç duyulan bir alet olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bız yapımı için gerekli kemik ham maddesi sağlayan faunal kaynakların yoğunluğundan söz etmek mümkündür. Beslenmede tüketilen av hayvanlarının geride kalan kemiklerinin geleceğe dönük kullanımı üretim ve tüketim ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 11: *Batı Toros Mağaraları Kemik Alet Sayıları*

BATI TOROS MAĞARALARI KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME	
KARAİN	396
SULUİN	340
ÖKÜZİNİ	117

Tablo 11: Batı Toros Mağaraları Kemik Alet Sayıları

Kaynak: Bulut, 2014: 406

Tablo 12: *Batı Toros Mağaraları Baskın Alet Tipi*

BATI TOROS MAĞARALARI KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME			
	BASKIN TİP	ADET	ORAN
KARAİN	BİZ	222	% 56
SULUİN	BİZ	162	% 48
ÖKÜZİNİ	BİZ	76	% 65

Tablo 12: Batı Toros Mağaraları Baskın Alet Tipi (Bulut, 2014: 407)

Kaynak: Bulut, 2014: 40.

Tablo 13: *Batı Toros Mağaraları Kemik Aletlerinde Tercih Edilen Hayvan Türleri*

BATI TOROS MAĞARALARI KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME			
	BASKIN HAYVAN TÜRÜ	ADET	ORAN
KARAİN	KOYUN veya KEÇİ	35	% 30
SULUİN	KOYUN veya KEÇİ	13	% 4
ÖKÜZİNİ	KOYUN veya KEÇİ	11	% 10

Tablo 13: Batı Toros Mağaraları Kemik Aletlerinde Tercih Edilen Hayvan Türleri

Kaynak: Bulut, 2014: 407.

Karain, Suluin ve Öküzini mağaralarında kazı çalışmaları sonrasında ele geçen kemik aletler nitelik ve nicelik olarak ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Tablolar halinde verilerin sunulduğu çalışmada kemik aletlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu sayısal fazlalık içerisinde bizlar baskın sınıflamayı oluşturmaktadır. Tipolojik sınıflama dışında teknolojik olarak da analiz edilen buluntularda aşındırma tekniği ön plana çıkmaktadır. Kemik aletlerin elde edildiği hayvan türleri incelendiğinde koyun ve keçiden elde edilen uzun kemikler tercih edilmiştir (Bulut, 2014: 405-408).

Tablo 14: Üçağzlı Kemik Aletleri

ÜÇAĞIZLI MAĞARASI KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME			
	BASKIN TİP	ADET	ORAN
ÜST PALEOLİTİK DÖNEM	BİZ	15	% 45
	İĞNE	4	% 12
	İŞLENMİŞ KEMİK	14	%40

Üçağzlı mağarası kemik aletleri Anadolu'da yer alan Batı Toros mağaraları kemik aletleri ile karşılaştırıldığında hem nicelik hem nitelik bakımından eksiklikler göze çarpmaktadır. İşlevsel olarak günlük yaşamda mağara sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmış oldukları belirlenen aletler belirli bir teknolojiye (kesme-aşındırma) işlenmiştir. Sayısal olarak toplamda 33 adet olarak temsil edilen ve farklı işlevlerde kullanılmak amacıyla, belirli bir teknolojik uygulama sonrası üretilmiş olan kemik aletler mağara sakinlerinin düşünce ve davranış biçimleri ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Ancak çalışmaya dâhil edilen kemik eserler tamamı kırık parçalardan oluşmaktadır.

Tablo 15: Üçağızlı Mağarası ve Karain Mağarası Ortak Fauna

ÜÇAĞIZLI MAĞARASI VE KARAIN MAĞARASI ORTAK FAUNA		
BÜYÜK AV HAYVANLARI	Ala Geyik (<i>Cervus Dama Dama</i>)	Kızıl Geyik (<i>Cervus Elapsus</i>)
	Karaca (<i>Capreolus Capreolus</i>)	Yabani sığır (<i>Bos primigenius</i>)
KÜÇÜK AV HAYVANLARI	Yaban Keçisi (<i>Capra Aegagrus</i>)	Yaban Domuzu (<i>Sus scrofa</i>)
	Yabani Koyun (<i>Ovis orientalis</i>)	Tavşan (<i>Lepus capensis</i>)
	Kara kaplumbağası (<i>Testudo graeca</i>)	
ETÇİLLER	Kızıl Tilki (<i>Vulpes vulpes</i>)	Kurt (<i>Canis lupus</i>)
	Vaşak (<i>Lynx lynx</i>)	Panter (Pantera Panter)

Tablo 15: Üçağızlı Mağarası ve Karain Mağarası Ortak Fauna

Kaynak: Sağdıç, 2016: 91.

Bir yerleşim yerinde ele geçen faunal kalıntılar aynı zamanda o yerin çevresel ve iklimsel özellikleri hakkında da bilgiler sunar. Dolayısıyla fauna ve ekoloji birbirinden ayrılmamalıdır. Karain ve Üçağızlı Mağaraları'nın konum itibariyle Akdeniz bölgesinde yer alması ve Üst Paleolitik Dönem'de benzer iklim özelliklerini yaşamaları muhtemeldir. Bu bilgiler ışığında her iki bölgede benzer fauna varlığını açıklamaktadır.

6.2. SONUÇ

Türkiye coğrafi konumu itibariyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bulunmaktadır. Yapılan bilimsel araştırmalar sonrasında Türkiye'nin jeolojik devirlerden beri çeşitli göç hareketleri merkezinde olduğunu göstermiştir. Türkiye'de Paleolitik Dönem yerleşimleri hakkında çalışmalar yeterli değildir. Son zamanlarda artan Paleolitik çalışmalar ile Anadolu coğrafyasının önemi ortaya çıkmaktadır. Paleolitik Dönem yerleşimleri ve bu yerleşim yerlerinde ortaya çıkan taş aletler, kemik aletler ve süs eşyaları bunların üretim teknikleri hakkında yapılacak çalışmalar dönem insanlarını tanımada ve anlamada kolaylık sağlayacaktır. Ancak bir yerleşim yerinde ele geçen buluntu topluluğu incelenirken sadece üretim teknikleri, biçimsel özellikleri ve sayısal veriler gibi analizlerin yapılması yeterli değildir. Çünkü bir nesneye alet özelliği kazandıran onu biçimlendiren ve kullanan insandır. Dolayısıyla önce insanın sahip olduğu biyolojik ve kültürel özellikler, yaşadığı coğrafya ve bu coğrafyadaki çevresel koşullar göz önünde bulundurularak elde edilecek veriler dönem insanını tanımaya ve anlamaya yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra bir topluluğun veya geniş anlamda söylemek gerekirse bir toplumun ürettiği veya kullandığı aletleri tanımlayabilmek için o aletin kökenini araştırmak akılcı bir yöntem olacaktır. Bir nesneyi kullanmak ve üretmek ayrı kavramlardır. Önceleri belki de bilinçsiz bir şekilde kullanılan nesnelere daha sonra ki süreçlerde bilinçli bir şekilde değiştirilerek üretilmişlerdir. Gelişen ve değişen yaşam koşullarıyla birlikte üretim tekniklerinde farklı yöntemler uygulanarak yeni bir alet kültürünün veya alet işçiliği tekniğinin ortaya çıkmasını da sağlamış olacaktır. İnsanın bilgi ve deneyimleri arttıkça bu kültürel oluşum olgunlaşarak form ve fonksiyon değişikliklerine de yol açacaktır. Paleolitik Dönem günlük yaşantısının her alanında taş ham maddesi kullanılmıştır. Paleolitik Dönemi konu alan çalışmalarda taş alet üretimi ve kullanımı, insanın evrim çizgisindeki yeri ve önemi hakkında yeterli bilgiler elde edilmiştir. Ancak taş ham maddesi kadar önemli olan kemik aletler hakkında çalışmalar eksik kalmaktadır. Kemik ham madde temini, elde edilen maddenin üretimi, kullanımı, değişim aşamaları Paleolitik Dönem ve dönem insanı hakkında başvurulacak önemli kaynaklardır. Bunun yanı sıra taş alet çalışmalarının da geniş bir yelpazede değerlendirilmesi dönem insanlarının kullandığı aletler arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkacaktır. Kemik nesnenin yapımında

kuşkusuz taş aletler kullanılmıştır. Taş aletlerin değişim çizgisi ile kemik alet değişim çizgileri dikkate alınması gereken önemli bir detaydır. Elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı olacaktır. (Semenov, 1964: 147)'de belirttiği üzere kemiklerin uzun parçalar halinde bir taş kullanılarak parçalandığından ve istenmeyen kısımlarından ayrılmaktadır bilgisini aktarmaktadır. Bu bilgi doğrultusunda taş aletlerin işleme sürecinin daha ilk aşamasında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca (Bulut, 2014: 64)'te Paleolitik Dönem'de kemik alet işçiliğinde Burin / taş kalemlerin önemli ve özel bir yere sahip olduğundan söz etmektedir. Bu aletlerin kullanılmaya başlamasıyla kemik alet işçiliğinde de önemli derece bir değişim olmuştur. Bu nedenle incelenen kemik aletlerin işçiliği konusunda taş aletleri de değerlendirmek akılcı bir yöntem olacaktır.

Türkiye'nin en önemli Paleolitik merkezlerinden olan Hatay ili Afrika'da ortaya çıkan modern insanların göç yolları üzerinde bulunmaktadır. Hatay bölgesinde 1950'li yıllardan itibaren yürütülen çalışmalarda Paleolitik Dönem varlığına işaret eden birçok bulgu ve buluntu ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda Üçağzılı mağarası büyük önem taşımaktadır. Mağarada Erken Paleolitik Dönemi teşkil eden iki kültür tabakası belirlenmiştir. Mağaranın B tabakasından E tabakasına kadar Ahmarian, F-G-H-I tabakaları ise Öncül Üst Paleolitik Dönemi temsil etmektedir. Üçağzılı mağarasında yapılan tarihlendirmelere göre mağaradaki en eski sedimanlar günümüzden 31.000-41.400 yıl öncesine aittir. B tabakası ile B1-B3 , C tabakası 29.000-34.000, F-G-H1-H3- I tabakaları ise 35.000-41.000 yıl öncesine denk gelmektedir (Kuhn, vd., 2009: 87-113). Suriye sınırına yakın bir konumda olan Hatay ili, Akdeniz kıyılarındaki ve Levant Epipaleolitiği içerisindeki buluntulara göre yetersiz kalmaktaydı. 1999 yılında yapılan çalışmalarda Üçağzılı Mağarası'nda Epipaleolitik çökellerde bulunmuştur (Dinçer, 2000: 2). Türkiye'nin Paleolitik ve Epipaleolitik çalışmaları için önemli veriler sunan Üçağzılı Mağarası buluntuları farklı lokalitelerden ele geçen buluntularla karşılaştırma imkânı sunmuştur.

Bu çalışmada Üçağzılı Mağarası'nda 1999-2010 yıllarını kapsayan kazı sezonları süresince ortaya çıkan 33 adet kemik alet incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda ele geçen kemik aletler kırık parçalar halinde bulunmuştur. Detaylı incelemelerle kemiklerin yüzeylerinde belirlenen insan faktörüyle oluşmuş izlerden

dolayı ele geçen kemik aletler bölümlere ayrılmış ve tipolojik olarak ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Çalışmada 15 adet bız parçaları, 4 adet kemik iğne parçaları, 14 adet işlenmiş ancak herhangi bir form belirtmeyen kemik alet parçaları belirlenmiştir. Kemik alet teknolojisine yönelik çalışmalar Semenov tarafından sunulmuştur. Tipolojik sınıflandırma ise Schibler tarafından yapılmıştır. Anadolu için benzer bir sınıflandırma Özkan,S. Köşkhöyük Kemik aletleri için düzenlemiştir. Tez malzemesini oluşturan buluntular Üçağzılı mağarasında kazılar sırasında ele geçmiştir. Kronolojik olarak Paleolitik Dönem kültür tabakalarını kapsayan belirli bir stratigrafi ve tabakalanma içerisinde olduğundan tarihleme konusunda herhangi bir kuşku yoktur. Tez çalışması içerisinde değerlendirilen kemik aletlerden yapılan tespitlerde 15 adet bız parçalarının 7 tanesi Ahmarian kültür tabakası içerisinde, 6 tanesi Öncül Üst Paleolitik tabakada bulunmuştur. Ele geçen iki adet bız parçasının hangi tabakada bulunduğu belirsizdir. İşlenmiş kemik aletler toplamda 14 adet olup, 13 tanesi Ahmarian kültür tabakasında, 2 tanesi de Öncül Üst Paleolitik tabakada bulunmuştur. Sayısal olarak en az olan kemik iğne parçaları toplamda 4 adet olup, 3 tanesi Ahmarian, 1 tanesi de Öncül Üst Paleolitik tabakada bulunmuştur. Bu sonuçlar çerçevesinde incelenen kemik aletlerin yoğunluklu olarak Ahmarian Dönemi tabakalarında ortaya çıkması dikkat çekicidir.

Kemik alet tanım olarak, hayvanların kemik, diş boynuz ve sert dokuları kullanılarak yapılan aletlerdir (Shipman, 2010: 91). İnsanlar avladıkları hayvanlardan beslenmesinde faydalandıkları gibi arta kalan kemik, boynuz ve dişleri de gündelik işlerini kolaylaştırmak amacıyla kullanmıştır. İlk olarak basit anlamda yapılmış olan kemik aletler Üst Paleolitik Dönemle birlikte belirli bir teknik kullanılarak ve çeşitli formlarda üretilmeye başlamıştır. Genellikle hayvanların uzun kemikleri alet yapımı için tercih edilmiştir. Ele geçen bir kemik parçasında insanın uygulayacağı ilk işlem kullanılmayan veya işe yaramayan kısımları o parçadan ayırt etmek olacaktır. Sonrasında kemik şekillendirilecektir. Bu işlem tamamlandıktan sonra pürüzleri gidermeye yönelik perdahlama uygulanacaktır. Bir kemik aletin üretim teknikleri konusunda kronolojik bir sıralamadan ziyade dönüşümlü bir kullanım içerisinde değerlendirmek daha akılcı olacaktır. Örneğin Alt Paleolitik Dönem’de ilik elde etmeye yönelik bir teknik Üst Paleolitik Dönem’de alet üretiminde kullanılan yardımcı bir yöntem olabilmektedir.

Çalışma içerisinde yer alan Üçağzlı mağarasında ele geçen kemik aletleri tamamen kırık olduğu için hayvan türleri konusunda tanımlama yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Üçağzlı mağarası kazılarında ele geçen hayvan türleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak tahminde bulunmak mümkündür. Özellikle 2014 yılında yapılan kazı çalışmalarında faunaya ilişkin önemli ve ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Mağara yapılan kazılarda yoğun şekilde hayvan çenesi ve diş parçacıkları ile uzun kemikler bulunmuştur. Ayrıca denizel ve karasal yumuşakçalara ait kabuklar bulunmuştur. Mağara katmanlarındaki hayvan kalıntıları arasında karaca, alageyik, kızılgeyik, yaban keçisi, yaban sığırı, domuz ve küçük boyutlu etçiller ile kemirgenler ele geçmiştir (Güleç, vd., 2015: 393).

(Kuhn, 2009: 99)'da Üçağzlı Mağarasında ele geçen tam ve büyük boyutlu bız için domuz veya boz ayı fibulasından yapıldığını belirtmiştir. Batı Toros Mağaraları Kemik aletleri çalışmasında Karain, Suluin, Öküzini Mağaralarında ele geçen kemik aletlerin fauna analizinde aletlerin yoğun olarak koyun ve keçi kemiklerinden yapıldığını tespit edilmiştir (Bulut, 2014: 407). Karain Mağarası ve Üçağzlı Mağarası Ortak faunası incelendiğinde aynı hayvan türleri görülmüştür. Dolayısıyla Üçağzlı mağarasında ele geçen yoğun yaban keçisi kemiklerinin bulunması burada yapılmış olan aletlerin keçi kemikleri kullanılarak yapıldığı fikrini güçlendirmektedir.

Kemik aletlerin yapılmasında kullanılan en temel gereçlerden biri taş aletlerdir. Taş aletlerin kemik alet teknolojisindeki yeri ve önemi konusunda kemik alet yapım teknikleri başlığı altında detaylı bir şekilde sunulmuştur. Üçağzlı Mağarası taş alet çalışmalarıyla ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Özellikle Levant bölgesinde Geç Orta Paleolitik Dönem'den Erken Üst Paleolitik Dönem'e geçişte alet endüstrisinde hızlı bir değişim sürecinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu süreç en iyi şekilde dilgi aletlerin sayısındaki belirgin bir artış ile doğrulanmaktadır. Dilgi aletlerin üretimiyle birlikte süslenme amaçlı deniz kabuklarının kullanımı kemik alet yapımında da artışı göstermektedir. Öncül Üst Paleolitik olarak tanımlanan bu süreç Orta Paleolitik sonu Erken Paleolitik başlangıcı arasında bir geçiş özelliği gösteren taş aletler ile karakterizedir. Üçağzlı Mağarası Levant'ın kuzeyinde yer almakta ve buradaki Öncül Üst Paleolitik Dönem kültürü Levant bölgesine benzemektedir

(Baykara ve Güleç, 2014: 42). 2014 yılında Üçağzlı Mağarası'nda yapılan kazı çalışmalarında farklı tipolojik özelliklere sahip ön ve yan kazıyıcılar dilgi üzerine işlenmiş uçlar, düzeltili veya düzeltilmiş dilgiler farklı formlarda taş aletler ile çekirdekler bulunmuştur. Ayrıca taş alet yapımında kullanılan çekiçler ve hayvan kemiklerini işlemek ve parçalamak için kullanılan ezme taşları bulunmuştur. Elde edilen buluntular bir arada değerlendirildiğinde mağarada yaşam sürdüren insanların davranışlarının tanımlanmasını sağlayacak niteliktedir. Bu alanlarda elde edilen atık durumda taş aletler, kemik alet parçaları, denizel kabuklu canlılara ait kalıntıların varlığı mağara sakinlerinin günlük işlerinde mağaranın orta yerini kullandıkları, bunun dışında kalan tüm atık maddeleri kenarlara doğru attığını belirtmek tartışmasız bir gerçektir. Kemik aletler, kemik, diş, boynuz gibi çeşitli hayvan dokularından yapılmış aletler için kullanılan genel bir kavramdır. Alet olarak değerlendirilen bu araçlar erken homininin uyarlanması, teknolojisi ve kültürel geleneklerini belirlemek amacıyla konu edilmiştir. Araştırmacıların üzerinde durduğu konular arasında; özellikle kemiğin kazıma, aşınma, yiv açma veya cilalanarak parlatma gibi tekniklerle şekillendirilen ve biçimsel olarak kemik aletlerin ortaya çıkması ve çeşitlenmesi gelmektedir. Paleolitik Çağda yaşam sürdürmüş insanların, hayvan kemiklerini; işleme, alet haline getirme ve kullanmaları rastgele bulunmuş bir olgu değildir. Söz konusu dönemin beslenme ve barınma gibi gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda, insanlar mağaralarda yaşamış avcılık, toplayıcılık aktiviteleriyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunun yanı sıra çevrelerinde bulunan ham madde kaynaklarını kullanarak yaşamlarını kolaylaştırmışlardır.

Üçağzlı Mağarası kemik aletleri tipolojik olarak incelendiğinde form olarak kaba bir şekilde kırılarak ve yontarak biçimlendirilmiştir. Bu yöntemle kemik kaba bir şekilde kırılarak kazıma, yontma ve sürtme teknikleri ile biçimini almıştır. Tez çalışmasına dâhil edilen 33 adet kemik farklı tiplerle temsil edilmektedir. Delicilerin (bız ve iğneler) sayıca fazla olması işlevsel olarak ihtiyaç duyulan bir alet gurubu olduğunu göstermektedir. Bız ve kemik iğne parçaları bazen iki bazen üç parça bezen de sadece sivri uçları tek parça halinde bulunmuştur.

Üçağzlı Mağarası buluntuları Levant bölgesi buluntularıyla benzerlik göstermektedir. Öncül Üst Paleolitik Dönem ve Ahmarian kültür tabakalarında ele

geçen buluntu toplulukları bu yargıyı desteklemektedir. Levant'tan bilinen Öncül Üst Paleolitik Dönem ilk olarak Neuville ve Garrod tarafından sunulmuştur. Burada yapılan çalışmalar sonucunda bahsi geçen araştırmacılar Öncül Üst Paleolitik Dönem endüstrisinin Levallois dilgiler ve Emireh uçlar olduğunu belirtmişlerdir. Ksar Akil mağarasında tekrar başlatılan kazılarda ve Boker Tachitun bulunmasıyla bu endüstrinin Orta ve Üst Paleolitik Dönemler arasında bir geçiş özelliği gösterdiğini doğrulamıştır. İlk olarak Levant'ın güneyi ile sınırlı olduğu tanımlanan Öncül Üst Paleolitik Dönem taş alet kültürünün Üçağzlı mağarası ve Umm El Tell yerleşiminden elde edilen bilgiler doğrultusunda Levant'ın kuzeyine doğru yayıldığı kesinleşmiştir. Ahmariyen endüstrisi ise adını Erq El Ahmar yerleşiminden almaktadır. Erken ve Geç olmak üzere iki ayrı dönemde incelenebilmektedir. Geç Ahmariyen Epipaolitik Döneme kadar devam etmektedir. Erken Ahmariyen Akdeniz'in güney ve kuzey bölgelerinde bilinmektedir. Ahmariyen endüstrisinin Öncül Üst Paleolitik Dönem'den köken aldığı bildirilmektedir. Üçağzlı Mağarası buluntuları içerisinde Ahmariyen kültürünü temsil eden buluntu toplulukları bulunmaktadır. Özellikle bu eserler Ksar Akil XVII topluluklarıyla benzetilmektedir. Yapılan tanımlamalar ve elde edilen verilerin benzerliği taş alet endüstrisi kapsamında değerlendirilmiştir. Kemik eserler ile ilgili Doğu Akdeniz bölgesinde yeterli yoğunlukta değildir. Ancak Üçağzlı mağarasında Erken Üst Paleolitik boyunca kemik ve boynuz eserler görülmektedir. Ancak yine de sayısal olarak bir yoğunluk bulunmamaktadır. Genelde bız olarak tanımlanabilen parçalardan oluşan işlenmiş kemikler ele geçmiştir. Bu aletler iki uç kısımdan oluşmaktadır. Alt uç sivri bir şekildedir. Bu parçalar incelendiğinde bilinçli bir kesim sonrasında aşındırma izleri görülmektedir. Üçağzlı Mağarasında ele geçen kemik eserler Ksar Akil yerleşim yerinde ortaya çıkan kemik eserlerle benzerlik göstermektedir (Kuhn, vd., 2009: 99-100).

Tez çalışmasına dâhil edilen kemik aletler kırık parçalardan oluşmaktadır. Tipolojik özelliklerden dolayı muhtemel işlevleri de göz önünde bulundurularak bız, kemik iğne ve işlenmiş kemik alet olarak gruplandırılmıştır. Yapılan çalışmalarda alınan ölçümlerde yaklaşık oranlar elde edilmiştir. Bızların genel olarak farklı boyutlarda olduğu belirlenmiştir. 15 adet farklı parçalardan oluşan bızların ortalama 3,58 cm uzunluğunda olduğu, kemik iğnelerin ise yaklaşık 2 cm olduğu (kırık halde) tespit edilmiştir. Kesme ve aşındırma tekniğinin uygulandığı bız ve kemik iğnelerde

yanma izleri veya bezeme izleri yoktur. Kemikler üzerinde herhangi bir bezeme izinin olmaması kullanılan aletlerin görsellikten ziyade işlevselliğine önem verilmiş olduğunu düşünmek akılcı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Açikkol, A. (2006). *Üçağızlı Mağarası Faunasının Zooarkeolojik Açıdan İncelenmesi: Carpa, Capreolus, Dama ve Cerveusların Morfometrik Açıdan Analizi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 5-37, 197-204.

Altun, F.İ., (2014, 22-25 Ekim). **Kuşadası, Kadıkalesi’nde Bizans Dönemi Kemik Obje Üretimi Konusunda Bir Değerlendirme**. Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Aydın.

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları (2010). *‘Anadolu Arkeolojisi’*, Ankara.

Akın, G, Özer, B.K. , Gültekin, T. (2004). “İnsanın Evrim Sürecine Ait Bir Hipotezin Değerlendirilmesi” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2004, 118.

Arsebük, G. (1995). **İnsan ve Evrim**, İstanbul, deki Yayınevi.

Arsebük, G. (2012). **Uzak Geçmişimize Dair Okumalar**, 1.Baskı, İstanbul, Ege Yayınları.

Ayengin, N. (2006). “Prehistorik Dönemlerde Kemik ve Boynuz İşleme Teknikleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, XXI, Ankara, 2005, 105-116.

Aydınğün, Ş. (2016). “Yarımburgaz Mağarasında Son Durum” *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 217.

Aytek, A.İ. (2017). “Paleolitik Dönem Anadolu Fosil İnsan Buluntuları” *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Dergisi*, XXXIV. Ankara. 2017, 19-30.

Backwell L.R., d’Errico F. (2000, 14 September). “Evidence of termite foraging by Swartkrans early hominids”, Communicated by Erik Trinkaus, University, St. Louis, Washington, 2000, 1358-1363.

Backwell L.R., d'Errico F. (2006). "The origin of bone tool technology and the Identification of early homind cultural traditions" **From Tools to Symbols: From Early Hominids to Modern Humans**, 238-275.

Backwell, L., d' Errico, F. (2014). Bone Tools Paleolithic. **Encyclopedia of Global Archaeology**, C. Smith (Eds), Edition: 2, Publisher: Springer, New York, 950-962.

Bahadır, M., Emet K. (2013). "Anadolu'da Yayılış Gösteren Omurgalı Endemik Fauna Elemanlarının CBS ile Dağılışı Alanlarının Haritalanması" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 2013, 35.

Baykara, İ. (2013). "Hatay Orta Paleolitik Toplumlarında Mobilite ve Yerleşim Sistemleri". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2013, 181-199.

Baykara, İ., Güleç, E. (2014). "Üçağzılı Mağarası Öncül Üst Paleolitik Dönem Taş Alet Kültürü" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, 2014, 42.

Baykara, İ. (2010). "**Üçağzılı Mağarası İnsanlarına Ait Dişlerin Paleoantropolojik Analizi**" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 146.

Buc, N, Loponte D. (2007). "**Bone tool types and microwearpatterns: some examples from the Pampa region, SouthAmerica In Bones as Tools:**" Current Methods and Interpretations in Worked Bone Studies, Gates St-Pierre C, Walker RB (eds.). BAR International Series, 2007, Oxford; 43-157.

Bozbay, H. (2012). "Aşık Kemiğinin Tarihi" *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 2012, İstanbul, 2.

Bulut, H. (2014). "**Batı Toros Mağaraları Kemik Aletleri**" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji, Ankara.

Bulut, H. (2018). Kemik Aletlerden Taşa Bakış: Teori ve Metot Analizi, **Anadolu Arkeolojisinde Taş Aletler Teori, Metot, Pratik**, 1.Basım, İstanbul, Ege Yayınları

Camps-Fabrer, H. (1967). “**Typologie de l’industrie osseuse en Afrique du Nord et au Sahara**”. In **Congrès panafricain de préhistoire**, ed. H.-J. Hugot , Dakar 1967, actes de la 6e session, 279-283.

Choyke, A. M., Schibler, J., (2007). “ Prehistoric Bone Tools and the Archaeozoological Perspective: Research in Central Europe”. Switzerland,2007.

d’Errico F., Backwell L.R., Berger L.R (March-April 2001). “Bone tool use in termite foraging by early hominids and its impact on our understanding of early hominid behaviour” *South African Journal of Science* 97, 2001, 71-75.

d’Errico F.; Backwell L.R. (2009). “Assessing the function of early hominin bone tools ” *Journal of Archaeological Science* 36, 2009, 1772.

Dinçer, H., Güleç, E., Kuhn, ve S., Stiner, M. (2001). “1999 Yılı Üçağzlı Mağarası Kazıları” **XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt (22-26 Mayıs 2000, İzmir)** Ankara, 2001, 3.

Erek, C.M. (2009). “2007 Yılı Direkli Mağarası Kazıları” **XXX. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt (26-30 Mayıs 2008 Ankara)**, Ankara 2009, 323-346.

Güleç, E., Dinçer, H., (1999). “**Üçağzlı Mağara Kazısı ve Çevre Araştırması**” 21. Kazı Sonuçları Toplantısı, I.Cilt. T.C Kültür Bakanlığı Anıtlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 37.

Güleç, E., Howell, C. F., White, T. D., ve Karabıyıklıoğlu, M. (2003). "Anadolu'da İlk İnsan İzleri: Dursunlu Alt Paleolitik Buluntu Yeri". *Ankara Dil - Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, XV., Ankara, 2003, 79-90.

Güleç, E. ,Baykara, İ. (2014). “Üçağzlı Mağarası Üst Paleolitik Dönem Ahmarian Taş Alet Kültürü” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2014, 149.

Güleç, E., vd. (2014). “**İlk Modern İnsanlar Anadolu’da: Üçağzlı Mağarası**” Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeoloji Bildirileri Sempozyumu, Antakya, 2014, 22-23.

Güleç, E., Sağır, M., Özer, İ., Açikkol Yıldırım, A., Baykara, İ. ve Şahin, S. (2015). “**2014 Yılı Üçağzlı Mağarası Kazısı**” 38. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları, 1. Cilt. Ankara, 2015, 393.

Gürgör, İ. (2017). ‘**Paleolitik Çağ’dan Günümüze Anadolu Zooarkeolojik Buluntuları**’ Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Goodarzi-Tabrazi, S., (1999). “**The Worked Bone Remains of Hallan Çemi Tepesi, an Early Neolithic Site in Southeastern Turkey**”. University of California, Berkeley.

Goody, J. (2011). “**Yaban Aklın Evcilleştirilmesi**”. (Çev. Koray Değirmenci), 1. Basım, Pinhan Yayınevi, İstanbul, 11.

Jin, J.JH.; Shipman, P. (2010). “Documenting Natural Wear On Antlers: A First Step In Identifying Use-Wear On Purported Antler Tools” **Quaternary International 211**, 2011, 91-102.

Kuhn, S.L, Stiner, M.C. ve Güleç, E. (2004). “New Perspectives The Initial Upper Paleolithic” The Early Paleolithic Beyond Western Europa, Universty Of California, 2004.

Kuhn, S.L, Stiner, M.C. Güleç, E. Özer, İ. Yılmaz, H. Baykara,İ. Açikkol,A. Goldberg,P. Molina,K.M. Ünay,E. ve Suata-Alpaslan F. (2009). “The early Upper Paleolithic occupations at Ucağzlı Cave (Hatay, Turkey)” **Journal of Human Evolution**, 2009, 56, 87-113.

Kottak, C.P. (2014). “**Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi**”. (Çev. D.Atamtürk, İ.Duyar, O.Özler, U. İçen) 1. Basım, deki yayınevi, Ankara, 113-121.

Leakey, R. (2006). “**İnsanın Kökeni**” (Çev. S. Gül), 2. Basım, Varlık Yayınları, İstanbul,2006, 86.

Lyman, R.L. (2015). “FOCUS: Bone Needles in Mallorcan Prehistory: a Reappraisal” *American Antiquity* 80(1), American, 2015, 146.

Mustafaoğlu, G. (2008). “Sorunlar, Modeller ve Hipotezler Çerçevesinde Anadolu’da Paleolitik Dönem’den Üst Paleolitik Dönem’e Geçiş Evresine Genel Bir Bakış” *Anadolu/Anatolia Dergisi*, XXXIV, Ankara, 2008, 7.

Piel-Desruisseaux, J-L. (1986). “Outils Préhistoriques: Forme, fabrication, utilisation” Masson, 1986, Paris.

Ramis, D. (2011) “Focus: Bone Needles in Mallorcan Prehistory: a Reappraisal” *Journal of Archaeological Science*, XXVIII., 2001, 907–911.

Sagona,A., Zimansky, P. (2015). “**Arkeolojik Veriler Işığında, Türkiye’nin En Eski Kültürleri (MÖ 1000.0000-550)**” 1.Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Semenov, S.A. (1964) **Prehistoric Technology an Experimental Study of the oldest Tools and Artefacts from traces of Manufacture and Wear**, (English Translation by M.W. Thompson) **London**.

Soresssi, M., P. Mcpherron, S., Dogandzic, T. and Lenoir, M. (2013). “*Neandertals made the first specialized bone tools in Europe*” Washington University, St. Louis, MO, and approved May 22, 2013 (received for review February 12, 2013), 2013, 35.

Slimak, L., Dinçer, B. (2007). “Kaletepe Deresi 3. Orta Anadolu’da Tabakalanma Veren Bir Paleolitik Çağ Yerleşmesi” *Türkiye Bilimler Akademisi- Arkeoloji Dergisi, TÜBA-AR*, X, Ankara, 36-37.

Şahin, F.S. (2017). “**Biçimsel ve İşlevsel Özellikleriyle Körtiktepe Kemik Aletleri**” Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, Cilt 1. , Diyarbakır, 1-18.

Taşkıran H. (2007) **“The Supply Areas of Karain Cave in Southwest Anatolia”** BAR International Series 1725, Proceedings of The XV World Congress (Lisbon, 4-9 September 2006) Vol.5, 207-212.

Özdemir, M. A. (2004). “İklim Değişimleri Ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler” *Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), Afyon, 2004, 173-192.

Özer, İ., Sağır, M., Baykara, İ., Dinçer, B., Özer, B.K., Şahin, S., Eren ve E., Özdemir (2018). “Çanakkale İlinde Paleolitik Dönem İnsan İzleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2018, 101.

Özkan, S. (2002). **“ Köşk Höyük Kemik Eserleri”** *Anadolu Araştırmaları*, XVI, İstanbul, 2002, 509-525.

Öztan, A. (2009). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cilalı Taş Çağı), Ankara.

Özbek, M. (2007). **‘Dünden Bugüne İnsan’** 2.Basım, İmge Yayınevi, Ankara, 207.

Yalçınkaya, I. (1985). **“Batı Toroslarda Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması 1984”** III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara. 429-448.

Yalçınkaya, I. (1987) “1985 Yılı Karain Kazıları” **VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I.Cilt, (26-30 Mayıs 1986 Ankara)**, Ankara 1987, 21-37.

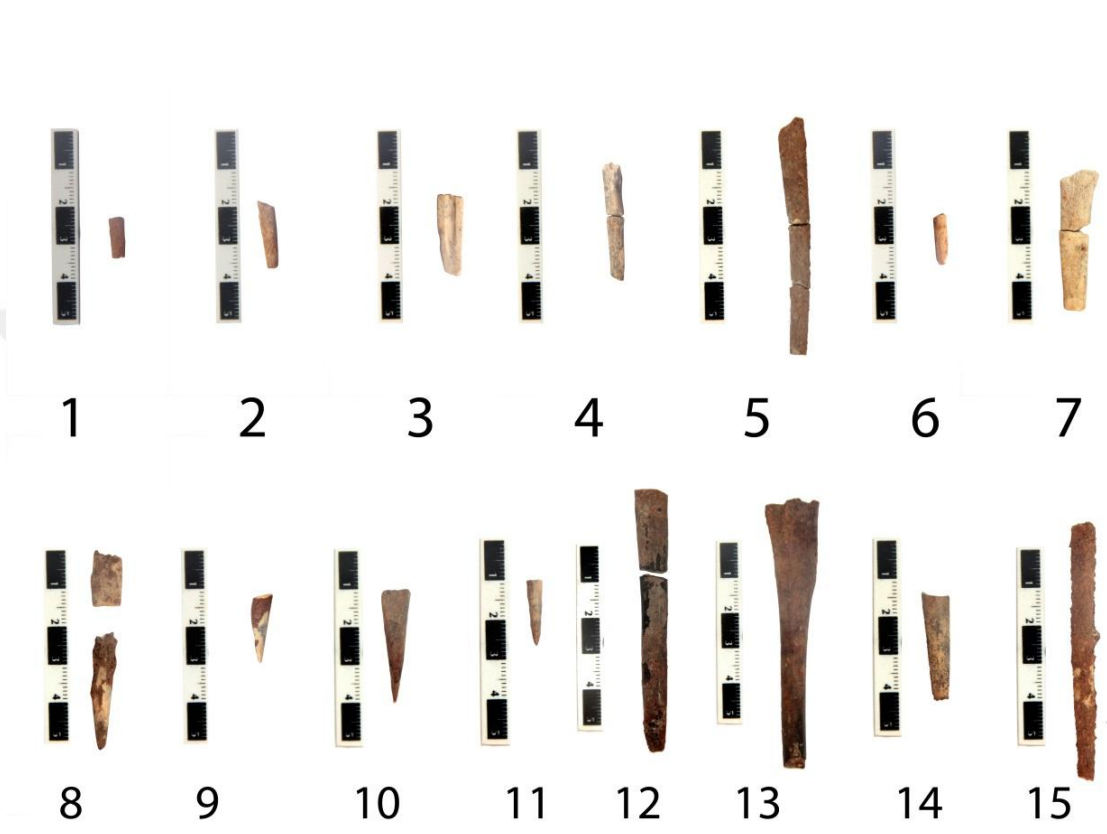
Yalçınkaya, I. ,2009, ‘Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı / Yontma Taş Çağı)’ Ankara.

Yalçınkaya, I., Özçelik, K. (2012). “Karain Mağarası’nın Kültürel ve Çevresel Verileri Işığında Anadolu Orta Paleolitik’inin Değerlendirilmesi” ADALYA XV.

Yaman, A.I. (2016). **“Türkiye’deki Paleolitik Yerleşim Alanlarının Kronoloji Denemesi”** 32.Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs, Edirne, 65-73.

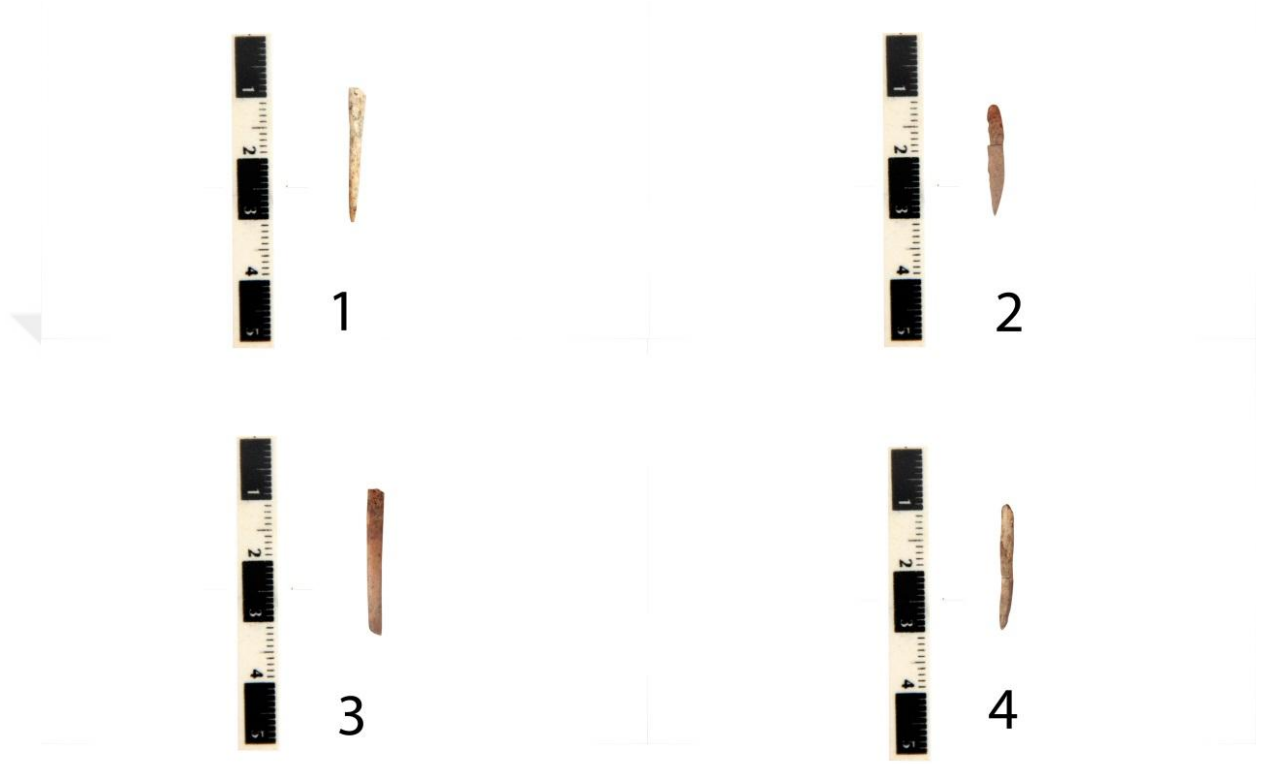
EKLER

EK.1: Üçağızlı Mağarası Bızlar

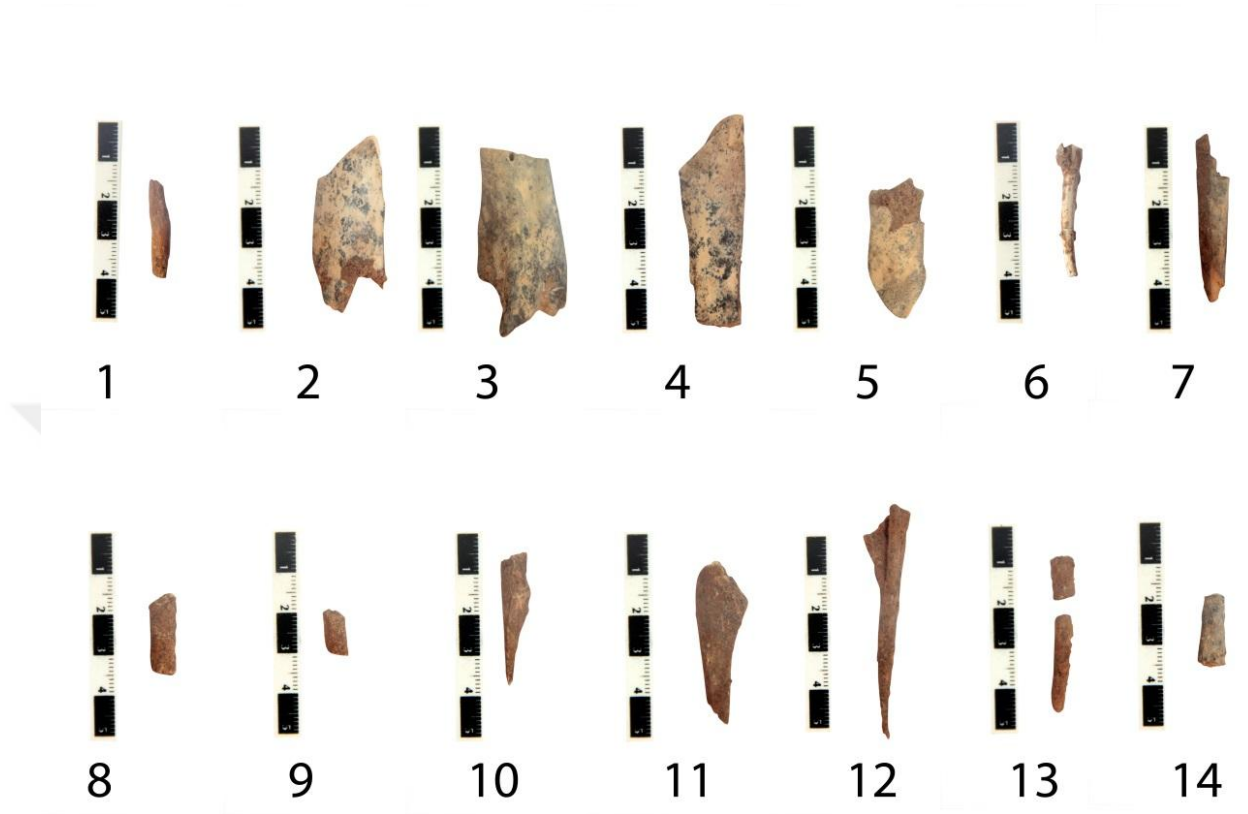
Levha.1. Üçağızlı Mağarası Bız Örnekleri: 1 ve 2 buluntu tabakaları belirsizdir. 3, 4, 5 ve 9; B, 8; B2-B3, 10; C , 7, 15; D , 11; E , 12 ve 14; F, 13;H, 6; G tabakalarından ele geçmiştir.

EK.2: Üçağızlı Mağarası Kemik İğneler

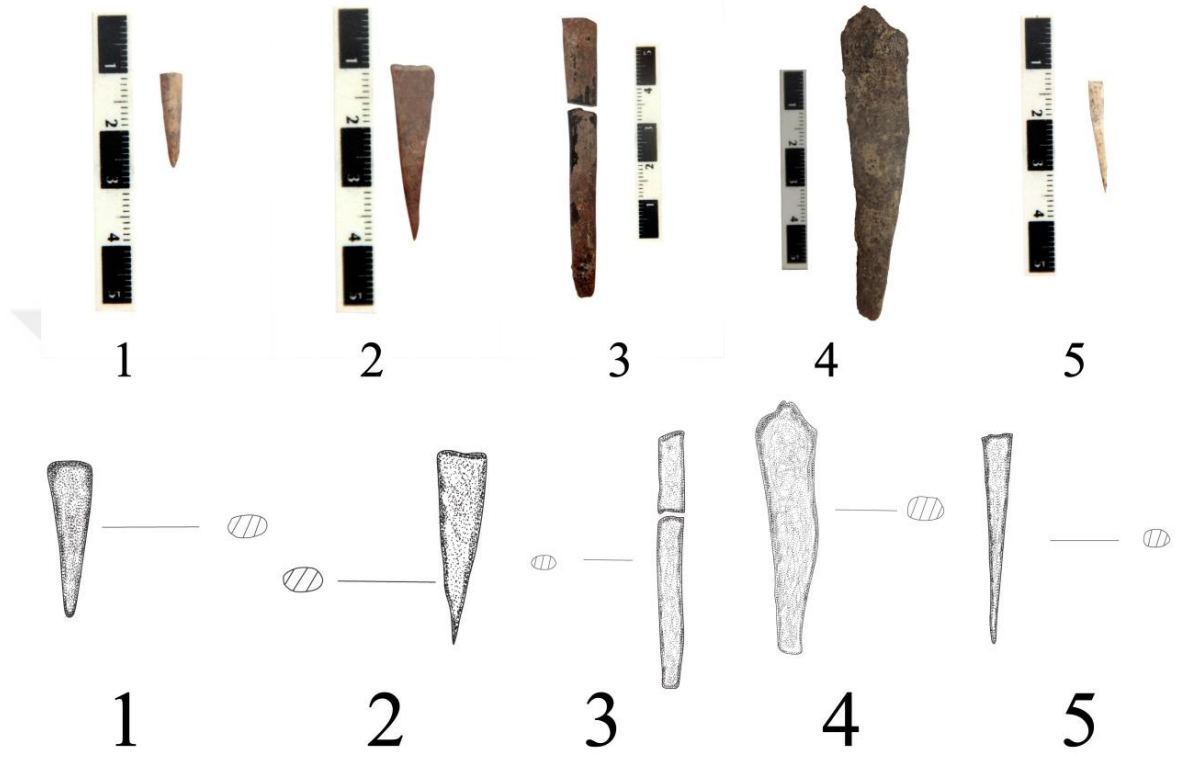
Levha.2. Üçağızlı Mağarası Kemik İğneler: 1; E, 2 ve 3; C, 4 numaralı kemik iğne ise E tabakalarından ele geçmiştir.

EK.3: Üçağızlı Mağarası İşlenmiş Kemik Aletler

Levha-3: Üçağızlı Mağarası İşlenmiş Kemik Aletler: 1 numaralı işlenmiş kemiğin buluntu tabakası belirsizdir. 2 ve 3; B, 5 ve 6; B2, 4,10 ve 11; B2-B3, 12; C, 7, 9 ve 13; D, 14 numaraları işleniş kemik alet ise B3 tabalarından ele geçmiştir.

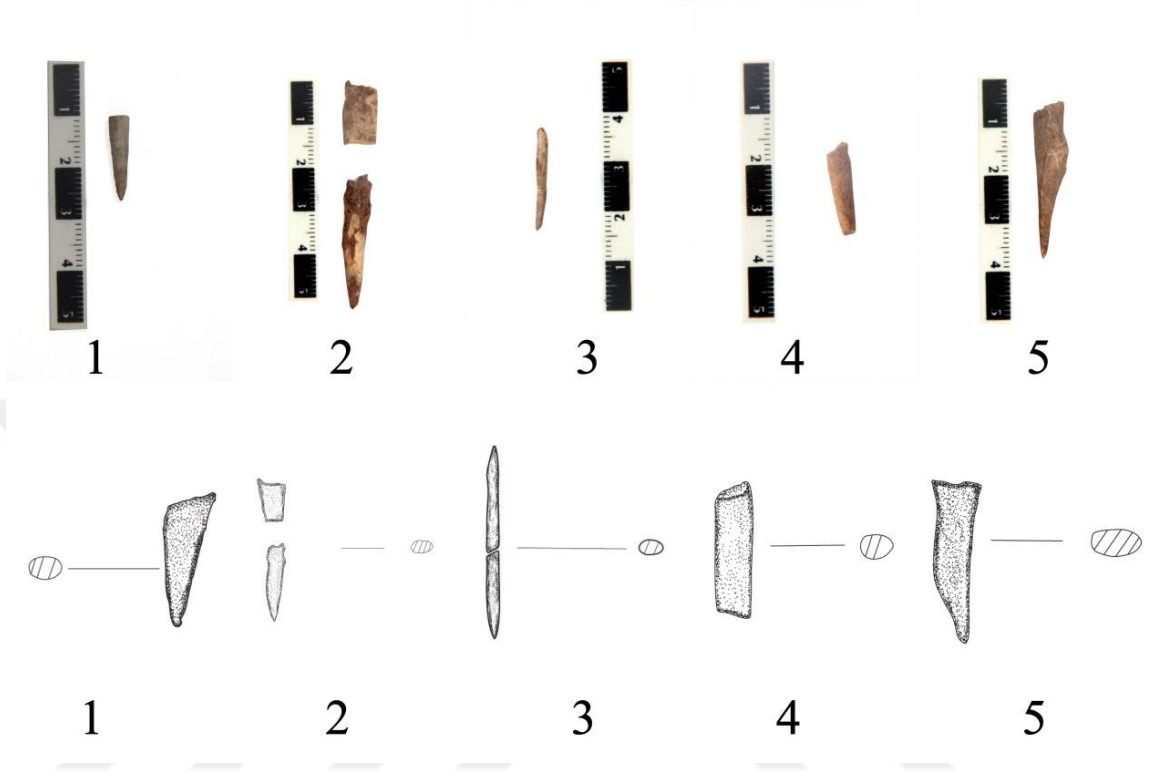
EK.4: Üçağızlı Mağarası Nitelikli Kemik Aletler ve Çizimleri

Levha.4: Üçağızlı Mağarası Farklı Niteliklerde Kemik Aletler ve Çizimleri:

1,2 ve 3; Bızlar, 4; İşlenmiş Kemik Alet, 5; Kemik İğne

EK.5: Üçağızlı Mağarası Nitelikli Kemik Aletler ve Çizimleri

Levha.5: Üçağızlı Mağarası Farklı Niteliklerde Kemik Aletleri ve Çizimleri

1 ve 2; Bız, 3, Kemik İğne, 4 ve 5; İşlenmiş Kemik Alet

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :Turan Serdal
Uyruğu :T.C
Doğum Tarihi ve Yeri :22.01.1985- Çınar/Diyarbakır
Telefon :05422642175
E-mail :serdal.turan86@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	.....
Lisans	Dicle Üniversitesi	15.06.2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2007	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Arkeolog
2007	İlisu Klasik Yerleşimleri Yüzey Araştırması (IKYA)	Arkeolog
2008	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Arkeolog
2009	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Arkeolog
2009	Gre Abdurahman Kazısı(Asur Yerleşim)	Arkeolog
2010	Gre Abdurahman Kazısı (Asur Yerleşim)	Arkeolog
2014	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Arkeolog
2015	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Arkeolog
2016	Nevşehir Yeniaylacık Fosil Lokaliteleri Kazısı	Antropolog

2016	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Antropolog
2017	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Antropolog
2018	Körtiktepe Kazısı (Akeramik Neolitik Dönem)	Antropolog
2018	Ambar Çayı Kazıları (Roma Dönemi)	Antropolog

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Turan, S. (2018) “Antropolojide İnsan İskeleti Çalışmaları” Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğrenci Panelleri, Hiper Yayın, İstanbul, 2018 ss.45-57

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

08.07.2019

Tez Başlığı/Konusu: Üçağzılı Mağarası (Hatay) Kemik Aletlerinin Teknolojik ve Tipolojik Analizi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin, 08/07/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12 (yüzde on iki)'dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir.

Kabul ve onay sayfası hariç,
Teşekkür hariç,
İçindekiler hariç,
Simge ve kısaltmalar hariç,
Gereç ve yöntemler hariç,
Kaynakça hariç,
Alıntılar hariç,
Tezden çıkan yayınlar hariç,
7 kelmeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini bilgilerinize arz ederim.

08/07/2019

Serdal TURAN

Adı Soyadı : Serdal Turan
Öğrenci No : 149201272
Anabilim Dalı : Antropoloji Anabilim Dalı
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğrt. Üye. Derya Silibolatlaz Baykara
08/07/2019

Silibolatlaz

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

...../...../2019
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü

B. Koçlar

